

บทที่ 4

กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบ พระราชพิธีสมโภชพระมหากษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์

เครื่องประโคมและพระราชประเพณีการประโคมถูกจัดว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์อย่างหนึ่ง ดังปรากฏเป็นหลักฐานถึงการรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์มาอย่างต่อเนื่อง จนกล่าวได้ว่าการประโคมเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาติ ทั้งนี้พระยาอนุমানราชชน (2511) ได้อธิบายถึงความสำคัญของวัฒนธรรม ว่า

... วัฒนธรรมไทยหรือประเพณีไทย ซึ่งทำให้คนไทยในส่วนรวมเป็นเจ้าของและได้ชื่อว่ามีเอกลักษณ์ (identity) ให้ประจักษ์เห็นว่าเป็นคนไทยและมีความกลมเกลียวรวมกันได้เป็นปึกแผ่นเกิดเป็นประเทศชาติขึ้นก็เพราะมีวัฒนธรรมไทยหรือประเพณีไทยปรากฏเด่นให้เห็นว่าเป็นของชนชาติไทยโดยเฉพาะ แยกต่างไปจากของชนชาติอื่น ...

การที่จะอนุรักษ์และปรับปรุงวัฒนธรรมไม่ให้ถึงแก่ความเสื่อมได้นั้น จ้านงค์ทองประเสริฐ (2537) กล่าวว่าคนในสังคมหรือในชาติควรจะได้ปฏิบัติดังนี้

1. จะต้องสั่งสมและสืบต่อ "วัฒนธรรม" ของชาติให้เป็นมรดกตกทอดกันไปโดยไม่ขาดสาย
2. จะต้องหาของแปลกของใหม่มาเพิ่มเติมของเดิม โดยระมัดระวังว่าของใหม่ที่จะนำมาเพิ่มเติมนั้นต้องไม่ขัดแย้งเป็นปฏิปักษ์ต่อของเดิม
3. จะต้องส่งเสริมให้แพร่ขยายไปในหมู่ตนและตลอดไปจนถึงชนหมู่อื่นด้วย
4. จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมและสภาพของเหตุการณ์

เมื่อคนในชาติร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมตามข้อพึงปฏิบัติข้างต้นแล้ว ประเทศชาติก็จะดำรงอยู่ได้ เพราะถ้าวัฒนธรรมของชาติตายชาติก็ตาย และถ้าชาติตายแต่วัฒนธรรมของชาติบางอย่าง เช่น ภาษา วรรณคดี และศิลปกรรม อาจไม่ตายตามก็ได้ (จ้านงค์ทองประเสริฐ, 2537) จึงเป็นความจำเป็นที่ทุกคนจะต้องช่วยกันอนุรักษ์และถ่ายทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบต่อไป โดยเครื่องมือที่จะใช้ในการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ได้ดีที่สุด ได้แก่ การศึกษา ซึ่ง ชนิดา รักษ์พลเมือง (2531) กล่าวว่า หน้าที่หนึ่งของการศึกษาคือการอนุรักษ์วัฒนธรรม ในทางมานุษยวิทยา การศึกษา

เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม (Enculturation Process) อีกนัยหนึ่งคือกระบวนการนำสมาชิกใหม่ ๆ เข้าสู่วิถีชีวิตในสังคมของเขา และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดยังคนรุ่นหลัง ... ในกระบวนการจัดเถลาทางสังคมได้ระบุว่าหน้าที่หลักของการศึกษาก็คือการถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของสังคม เพื่อดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม

4.1 ตำนานพระราชวังในฐานะสถาบันทางการศึกษา

สถาบันพระมหากษัตริย์ถือเป็นสังคมย่อยสังคมหนึ่งที่มีแบบแผนและเอกลักษณ์เฉพาะของสถาบัน ดังนั้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่บุคคลากรในสังคม จึงเป็นอีกหน้าที่หนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือสำนักพระราชวัง ทั้งนี้เพราะในสมัยโบราณการศึกษาของไทยเราจะเริ่มจากวัดและราชสำนัก ซึ่งเป็นสถานที่ที่รวมศาสตร์ทุก ๆ แขนงเอาไว้ เด็กผู้ชายจะได้บวชเรียน ส่วนเด็กผู้หญิงจะให้เรียนเกี่ยวกับการบ้านการเมือง ซึ่งในระยะเวลาที่สถานที่จะอบรมกุลธิดาและสตรีให้ได้เรียนรู้มารยาทของกุลสตรี การครองเรือน การประดิษฐ์ การเย็บปักถักร้อย การทำเครื่องหอม ตลอดจนการศึกษาศาสตร์ จะมาจากราชสำนักฝ่ายใน ในพระบรมมหาราชวังทั้งสิ้น (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ กับวังหลวง, 2534) ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2517) ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือความทรงจำ ซึ่งได้ทรงกล่าวถึงการศึกษาของพระเจ้าลูกเธอว่า

... ได้มีระเบียบแบบแผนมาแต่ในรัชกาลที่ 1 (บางที่จะตามอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา) และใช้มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ถ้าเรียกตามคำที่ใช้ในการศึกษาทุกวันนี้ ชั้นประถมศึกษาเรียนต่อครูผู้หญิงที่ในพระราชวังเหมือนกันทั้งพระองค์ชายและพระองค์หญิง พอพระชันษาได้ 3 ขวบ ก็ตั้งต้นเรียนภาษาไทยไปจนพระชันษาราว 7 ขวบ จึงเริ่มเรียนชั้นมัธยมศึกษาภาคต้นถึงชั้นมัธยม การเล่าเรียนของพระองค์ชายกับพระองค์หญิงเริ่มแยกกัน พระองค์ชายเรียนต่อครูชาย พระองค์หญิงเรียนต่อครูผู้หญิง เพราะวิชาที่เรียนตอนนี้ผิดกัน พระองค์ชายเริ่มเรียนภาษามคธ พระองค์หญิงก็เริ่มฝึกหัดการเรือน แต่คงเรียนภาษาไทยด้วย ...

ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล (2533:212) อธิบายว่า

... ก่อนรัชกาลที่ 6 ขึ้นไปนั้น ในพระบรมมหาราชวังคือมหาวิทยาลัยของผู้หญิงเรา นี้เอง และตามตำหนักพระมเหสี เจ้านายและเจ้าจอมก็คือพวกสำนักเรียนเป็นวิทยาลัย (College) ของผู้หญิง เพราะการเล่าเรียนทุกชนิดตั้งแต่อ่านเขียน เย็บเสื้อผ้า ปักสตั้ง ร้อยดอกไม้ ปอกลูกไม้ ทำกับข้าวของกิน ทั้งฝึกหัดกิริยา วาจา จะเรียนได้จากในวัง ทุกสิ่ง ...

จากพระนิพนธ์ดังกล่าวพบว่า สถาบันการศึกษาของชนชั้นสูงก็คือ วัง ซึ่งหมายถึงพระบรมมหาราชวัง หรือสำนักพระราชวังในปัจจุบัน อันเป็นศูนย์รวมของศิลปวิทยาการชั้นเลิศของแผ่นดิน สำหรับหน้าที่ความรับผิดชอบอันเป็นหลักของสำนักพระราชวังนั้น ได้มีการกำหนดไว้ นับแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงจัดระเบียบการปกครองแบบจตุสดมภ์ ให้อิโณงานที่เกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีไปขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรมที่เพิ่งจะตั้งขึ้นใหม่ หลังจากนั้นการปรับปรุงโครงสร้างของสำนักพระราชวังก็ได้ดำเนินมาโดยตลอด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย ซึ่งปัจจุบันได้มีการแบ่งส่วนราชการในสำนักพระราชวัง ออกเป็น 13 กอง มีหน้าที่และความรับผิดชอบตามพระบัญญัติศักดิ์หรือตามประกาศของคณะปฏิวัติ ว่าด้วยเรื่องปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม กิติ ได้มีข้อกำหนดให้สำนักพระราชวังมีหน้าที่จัดการพระราชวังตลอดจนดูแลรักษาทรัพย์สินและผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์ (แสงสุรีย์ ฤควัดย์, 2535) ซึ่งขอบข่ายความรับผิดชอบนี้ครอบคลุมไปถึงกิจการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพระราชภารกิจส่วนพระมหากษัตริย์โดยตรง กับทั้งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาชน ทั้งนี้ เพราะถึงแม้ว่าปัจจุบันพระมหากษัตริย์จะทรงมีฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญก็ตาม แต่ด้วยเหตุแห่งความจงรักภักดี ความศรัทธา เทอศทูนในสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ฝังแน่นอยู่ในจิตสำนึกของคนไทย ส่งผลให้ยังคงทรงไว้ซึ่งพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์มิเปลี่ยนแปลง

สำหรับการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นเวลายาวนาน โดยทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์หรือสัญญาณแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งจำเป็นจะต้องมีอยู่เพื่อรับใช้เบื้องพระยุคลบาทต่อไปอย่างไม่ขาดสาย แม้ว่าจะมีใช้ศาสตร์หรือศิลป์ที่จะถ่ายทอดกันในหมู่ชนชั้นสูงก็ตาม หากแต่เป็นเพราะความสำคัญที่มีอยู่ในตัวเองของเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ จึงเป็นหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่จะต้องถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศแก่บุคคลผู้ซึ่งจะเข้ามาปฏิบัติหน้าที่นี้ด้วย จากความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศนี้ จะเห็นได้ว่าได้มีการจัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศนั้นเป็นหน่วยงานหนึ่ง สังกัดวัง มาเป็นเวลานาน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แบบแผนที่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้กำหนดไว้ถูกถ่ายทอดสู่สามัญชนที่รับใช้เบื้องพระยุคลบาทภายในหน่วยงานของสำนักพระราชวัง

เนื่องจากเครื่องประโคมถูกจัดว่าเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ดังนั้น เพื่อให้เกิดความสะดวก พร้อมเพรียงในการปฏิบัติงาน จึงจำเป็นต้องรวบรวมกำลังคนผู้ทำหน้าที่ในการประโคมไว้ให้เป็นหมวดหมู่ พร้อมทั้งจะปฏิบัติงานได้ตลอดเวลาตาม

แต่พระราชภารกิจที่จะมีขึ้นในแต่ละวัน ซึ่งแต่เดิมนั้นพระราชภาระของพระเจ้าแผ่นดินส่วนใหญ่จะเป็นไปเพื่อการศึกสงครามเป็นส่วนใหญ่ กำลังคนจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง แต่ในปัจจุบันสภาพบ้านเมืองจะสงบสุข แต่พระราชภาระแห่งองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ก็มีได้น้อยลงไป จึงเป็นส่วนทำให้หน่วยงานที่จะรับผิดชอบในการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศจึงยังคงมีอยู่ต่อไป โดยมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม จุดเริ่มต้นของการจัดบุคคลเข้าปฏิบัติหน้าที่ราชการในตำแหน่งต่าง ๆ นั้น มีรูปแบบชัดเจนในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ขึ้นตรงกับพระมหากษัตริย์หรือราชสำนัก ด้วยเหตุที่จะต้องรับใช้และปรากฏอยู่ คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์มาโดยตลอด ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดตามยุคสมัยดังนี้

สมัยอยุธยา

การจัดระเบียบราชการในราชสำนักของไทยนี้ มีขึ้นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบการปกครองเป็นแบบจตุสดมภ์ แบ่งการปกครองออกเป็น 4 กรม คือ กรมเวียง กรมวัง กรมคลัง กรมนา ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้โปรดฯ ให้ปรับระเบียบการปกครองราชอาณาจักรขึ้นใหม่ โดยทรงตั้งตำแหน่งเสนาบดีที่ "สมุห" เพิ่มขึ้นจากเสนาบดี จตุสดมภ์อีก 2 ตำแหน่ง คือ "สมุหพระกลาโหม" และ "สมุหนายก" (แสงสุรย์ ลดาวัลย์, 2535) และโปรดฯ ให้แบ่งส่วนการปกครองออกเป็นฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร โดยพระราชทานบรรดาศักดิ์ราชทินนาม และกำหนดศักดิ์นาไว้อย่างชัดเจนในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง (กฎหมายตราสามดวง, 2505)

จากระเบียบการปกครองที่ปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง พบว่า ได้มีการจัดหมวดหมู่เพื่อความสะดวกในการปกครองกำลังพล มีผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งได้รับพระราชทานศักดิ์นา อันหมายถึงสิทธิในการถือครองที่นา ตามลำดับ ตำแหน่ง หน้าที่ และความสำคัญของแต่ละบุคคล โดยในการปกครองและควบคุมกำลังคนนั้น จะจัดแบ่งเป็นกรมต่าง ๆ แต่ละกรมก็มีกำลังคนในความควบคุม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2499) ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "บรรดากรมทั้งปวง กรมหนึ่งมีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับการคน 1 ปลัดกรมเป็นผู้ช่วยคน 1 และสมุหบัญชีเป็นผู้ทำบัญชีพลคน 1 และมีนายกองรองลงมาเรียกว่า (ขุนหมื่น) สำหรับดูแลควบคุมไพร่พลในกรมนั้นมากบ้างน้อยบ้าง ..."

สำหรับพนักงานประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศนั้น ในกฎหมายตราสามดวง (2505) ระบุถึงบรรดาศักดิ์ ราชทินนาม และศักดินาของข้าราชการในกรม นั้น ๆ ในพระโอยการตำแหน่งนาพลเรือนซึ่งสังกัดอยู่กับกรมเวียงว่า “พนักงานปีพาท ขุนไฉนยไพเราะห์ นา 200 ...” และในพระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองระบุถึงข้าราชการในกรม กลองชนะและกรมแตร สังกัดกรมวัง ว่า

กลองชนะ

หลวงราชมาญเจ้ากรมกลองชนะ	นา 1000
ขุนวิเวกสงครามปหลัดกรม	นา 600 ...
แตร ช้าย ขวา	
หมื่นแสนหราชอาณาจักรมแตรขวา	นา 300
พันกาลวิไชยปหลัดแตร	นา 150 ...
หมื่นจินคาราชเจ้ากรมแตรซ้าย	นา 300
พันไตรกาลาปหลัดแตร	นา 150 ...
ชาวแตรเลว	นาคละ 50
หมื่นราชาราชพนักงานกลองแขก	นา 200
ชาวกลองเลว	นาคละ 50 ...

นอกจากบรรดาศักดิ์และราชทินนามของข้าราชการผู้ทำหน้าที่ในการประโคมที่ปรากฏในพระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองแล้ว ในกฎหมายตราสามดวง (2505) ยังปรากฏราชทินนามที่เกี่ยวข้องกับการประโคมในพระราชพิธีต่าง ๆ อีก เช่น ในพระราชพิธีออกสนามใหญ่ ได้กล่าวถึงพนักงานประโคมในพระราชพิธีนี้ ความว่า “งานสมโภทสมุหะประธานทูลเผยใบศรี ญาณประภาส ถวายสโลก อิศวรรักษาถวายพร อินทโรตี อินทเกรี ศรีเกศติงษ์องไชย ขุนคนตรีตีหรรทิก ...” หรือในพระราชพิธีตุลาการ ก็ได้มีการกล่าวถึงเจ้าพนักงานประโคมว่า “พลเทพถือพิณ วงถือคอกหมาก พระยมราชถือแพนไชย ขุนศรีสังกร เป่าสังข์ พระอินทโรตีอินทเกรี พระนทิกษติงษ์องไชย ขุนคนตรีตีหรรทิก ...”

จากข้อความข้างต้นแสดงว่าสมัยอยุธยา หน่วยงานที่รับผิดชอบในการประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์นั้น ถูกจัดอยู่ในความควบคุมของกรมเวียง ซึ่งดูแลฝ่ายพลเรือน และสังกัดกรมวัง คือ กรมกลองชนะ และกรมแตร ซึ่งแม้ว่าจะแยกกรม แยกสังกัดชัดเจนก็ตาม แต่เมื่อถึงคราวจำเป็น เช่น ในการประโคมโดยกระบวนพยุหยาตราท้าวซึ่งต้องมีปีแตร และกลองชนะ ในริ้วกระบวน ข้าราชการเหล่านี้ก็ต้องมาปฏิบัติงานร่วมกัน ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2499) ทรงพระนิพนธ์ว่า

... ลักษณะการที่แบ่งเป็นฝ่ายทหาร พลเรือนนั้น ถ้าว่าโดยใจความ กษัตริย์กำหนด กองทหารไว้ประจำหน้าที่สำหรับทำการทหาร เช่น การปราบปรามเสี้ยนศัตรูที่จะเกิดขึ้น และรักษาเครื่องสรรพาวุธ ตลอดจนรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน ส่วน 1 กองทหารอีกส่วน 1 ให้ทำการฝ่ายพลเรือน เป็นพนักงานท้องที่ (เช่น ตำรวจนครบาล) บ้าง เป็นพนักงานทำการต่าง ๆ ในพระราชวังบ้าง เป็นพนักงานรักษาคลังต่าง ๆ บ้าง และเป็นพนักงานดูแลทำนุบำรุงการทำไร่นาบ้าง แต่การที่แบ่งเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนดังกล่าวนี้ เฉพาะสำหรับในเวลาบ้านเมืองเป็นปรกติ ถ้าถึงเวลาที่มีการทัพศึกก็สมทบกันเป็นทหารหมด ...

จากหลักฐานดังกล่าวพบว่าการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศสมัยอยุธยา นี้ ถูกกำหนดด้วยรูปแบบทางการเมืองการปกครอง ซึ่งมีการจัดระเบียบไว้อย่างชัดเจนด้วยระบอบศักดินา มีขุนนางหรือข้าราชการประจำกรม กอง ทำหน้าที่รับผิดชอบในการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศภายใต้การบังคับบัญชาของเสนาบดีกรมวัง นอกเหนือจากขุนนางซึ่งประจำกรม กองแล้ว กำลังพลที่จะทำหน้าที่ในการประโคมเป็นปัจจัยสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในสมัยอยุธยา กำลังพลที่จะเข้ามาทำหน้าที่นี้ก็คือ ทหาร ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2499) ทรงพระนิพนธ์ ว่า

บรรดาชายไทยไม่ว่ายศศักดิ์หรือสกุลอย่างใด ต้องเป็นทหารทั้งนั้น ... การเกณฑ์ทหารนับว่าคนอายุ 18 ปี ถึงกำหนดจะต้องเป็นทหารต้องรับราชการอยู่จนอายุ 60 ปี จึงปลดปล่อย ... การที่เข้าทะเบียนเกณฑ์นั้น เมื่ออายุยังอยู่ในระหว่าง 18 ปีไปหา 20 ปี เรียกว่าไพร่สม ให้มุลนายฝึกหัดไปก่อนยังมีต้องรับราชการ มีอายุพ้น 20 ปีแล้ว จึงยกขึ้นเป็นตัวทหาร เรียกว่าไพร่หลวง มีหน้าที่ต้องมาอยู่ประจำการปีละ 6 เดือน เป็นนิจ ...

สมัยธนบุรี

สมัยธนบุรี ยังคงเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองยังคงต้องกระทำศึกสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่ โอกาสที่จะฟื้นฟูพระราชประเพณีที่มีมาแต่เดิม จึงกระทำได้ยาก แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงปรากฏการพระราชพิธีต่างๆ อยู่ ซึ่งก็หมายความว่า การประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดมา ดังตัวอย่างที่ปรากฏในหมายรับสั่งเรื่อง เกณฑ์ให้เจ้าพนักงานแต่งการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ไปบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดบางยี่เรือนอก มีการใช้เครื่องประโคม ดังนี้

รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 1 ปีวอก อัฐศก เพลาเช้าเชิญพระอัฐขึ้น
เหนือพระเสลี่ยง ออกประดู่พระราชวัง ตรงวัดท้ายตลาด มีเครื่องสูง แตรสังข์ปี
กลองชนะ และเกณฑ์คู่แห่เดินเท้าหน้าหลัง มาลงเรือ ณ สะพานประตูใหญ่
เหนือโรงสีพาย ... เรือโฆมคายคั้ง สีสักหลาดใส่แตรสังข์ พลพายทหารกอง
นอก 52 คน ... (ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1, 2523)

สมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ นับจากแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช เป็นต้นมา การปกครองของไทยยังคงเป็นแบบจตุสดมภ์ และยึดถือแบบแผนต่าง ๆ เช่น
เดียวกับในสมัยอยุธยา ดังนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบ
พระราชอิสริยยศจึงยังคงอยู่ในสังกัดเดิม คือ ทังกรมเวียง และกรมวัง ซึ่งหมายถึง กรมกลองชนะ
และกรมแตร ซึ่งก็หมายถึง การปกครองสมัยอยุธยาที่ยังคงรูปแบบเดิมมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์
คั้งที่ ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์ (2535) อธิบายว่า

การปกครองแบบมีเสนาบดีจตุสดมภ์ ใช้กันมราในราชอาณาจักรไทย เป็นเวลานาน
มาก ไม่เพียงตลอดยุคกรุงศรีอยุธยา แม้เมื่อสยามเปลี่ยนราชธานีเป็นกรุงธนบุรี
จนกระทั่งถึง 111 ปีแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ยังใช้ระเบียบการปกครองแบบมี
เสนาบดี จตุสดมภ์อยู่ ตัวเสนาบดีก็ยังคงได้รับพระราชทานราชทินนามและศักดิ์
ตามที่ปรากฏในพระชัยการตำแหน่งนาพลเรือน พุทธศักราช 1998 ตลอดมา ...

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ปฏิรูปการปกครองราชอาณาจักรใหม่ในส่วนพระราชสำนัก แต่เดิมมีชื่อว่า “กรมวัง”
หรือ “จตุสดมภ์กรมวัง” เป็นกระทรวง มีชื่อว่า “กระทรวงวัง” (ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, 2535)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้มีการจัดระเบียบ
การปกครองในสำนักพระราชวังอีกครั้งหนึ่ง ซึ่ง เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภามณ, 16 สิงหาคม
2539) ได้กล่าวถึงหน่วยงานและข้าราชการผู้ทำหน้าที่ในการประโคม ว่า

... หน่วยงานของเครื่องประโคมนั้นจะแยกต่างหากจากกรมมหรสพ โดยสังกัด
อยู่กับสำนักพระราชวัง ที่ชื่อว่า กรมกระบวน ใช้สำหรับกระบวนแห่ด้วยปีโณ
ปี่ชวา กลองแขก กลองชนะ แตรองน แตรฝรั่ง ฯลฯ จากกรมกระบวนต่อมาได้
ลดฐานะลงมาเป็นแผนกกระบวน และเป็นหมวดเครื่องสูงกลองชนะในปัจจุบัน
ส่วนข้าราชการในสังกัดกองกระบวนนั้นจะมีพระรามเกียรติ์ (มณี วิวัฒนานนท์) เป็น

ผู้บังคับบัญชา มีพันโทกรขวา เป็นผู้สอนเครื่องเป่า นอกจากนี้ยังมีขุนเสนั้รราชกับ
ขุนวิเวกสงครามสอนกลอง ...

เนื่องจากในช่วงนี้ การปกครองประเทศยังคงเป็นแบบจตุสดมภ์ แม้ว่าจะมีหน่วย
งานทางการคนตรีเพิ่มขึ้นมา เช่น กรมมหรสพ กรมพิณพาทย์หลวง และกรมโขนหลวง (ม.ร.ว.
แสงสุรย์ ตดาวัตย์, 2535) แต่หน่วยงานทางการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราช
อิสริยยศก็ยังคงแยกเป็นเอกเทศโดยขึ้นตรงกับกรมวัง โดยสังกัดอยู่ในกรมพระราชพิธีเช่นเดิม ซึ่ง
เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) ได้กล่าวถึงหน่วยงานทางการประโคมและ
บุคลากรผู้ทำหน้าที่ประโคมในครั้งนั้นว่า

... สมัยที่การปกครองยังเป็นจตุสดมภ์ กรมวัง คือ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณณ์จะมี
หน้าที่ควบคุมแผนกกระบวนด้วย ส่วนเจ้าหน้าที่ในแผนกกระบวนก็คือทหาร
พวกหนึ่งที่สั้กเลิกเข้ารับราชการครั้งละ 3 เดือน เรียกว่าเวรกระบวน ช่วงที่
ไม่ได้เข้าเวรก็ทำมาหากินตามปกติ แผนกกระบวนปกติมีกันอยู่ 20 คน ทั้งนาย
และบ่าวถ้าต้องการใช้คนในกระบวนแห่มาก ก็บอกไปยังนายว่าต้องการใช้คนสั้ก
เท่าใดก็เกณฑ์มา โดยไม่ต้องจ่ายเป็นเงิน คนมาเข้าเวรก็จะเตรียมเสบียงมาด้วย ...

เมื่อผนวกข้อมูลดังกล่าวกับเอกสารของสำนักพระราชวังเรื่องพันโทกรขวาขอรับ
บำเหน็จ (ดูภาคผนวก) จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ขุนนาง หรือข้าราชการซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในการ
ประโคมนั้นล้วนแล้วแต่มีตัวตนตามราชทินนามที่ปรากฏจริง ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ก็เท่ากับเป็นการยืนยัน
ถึงการถ่ายทอดการประโคมได้เป็นอย่างดี ส่วนกำลังพลนอกจากนี้ เสวต ธนประดิษฐ์
(สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2541) กล่าวว่า “พอรัชกาลที่ 6 ตั้งกรมทหารรักษาวังแล้ว จึงได้ใช้กำลัง
จากกรมทหารรักษาวังมาเป็นเจ้าหน้าที่ประโคม โดยทำหน้าที่ประโคมกลองชนะซึ่งทหารรักษาวัง
นี้จะขึ้นตรงกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัว” (ม.ร.ว.แสงสุรย์ ตดาวัตย์, 2535)

จวบจนแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้เกิดเหตุการณ์
สำคัญที่เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมไทยจากระบอบศักดินาสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย
นอกจากรูปแบบการปกครองที่เปลี่ยนไปแล้ว พระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุข
ของชาติ และทรงเป็นเช่นสมมติเทพก็เปลี่ยนไปด้วย โดยทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้
รัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่ด้วยเหตุที่สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดี ความ
สามัคคี และทรงมีความผูกพันในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำของชาติมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ดังนั้นแม้ว่า
การปกครองจะเปลี่ยนแปลงไปแต่พระบรมเชษฐาภาพและพระบารมีมิได้ลดน้อยลงเลย ด้วยเหตุนี้
การแสดงความเคารพ เทิดทูนพระมหากษัตริย์ทั้งในทางตรงและทางอ้อมจึงยังคงมีอยู่ ในทางตรงก็

เครื่องประโคมเพื่อเป็นสัญญาณในการถวายความเคารพ เพราะเหตุว่าการใช้เครื่องประโคมและเพลงที่ใช้ในการประโคนั้นมีความหมายถึงการสรรเสริญพระบารมี ส่วนในทางอ้อมก็คือใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ ที่มีมาแต่โบราณ โดยมีความหมายเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่พระราชพิธี ตลอดจนเพื่อเป็นการเทิดทูนพระบรมเชษฐาภาพและสร้างภาพลักษณ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่และน่าเกรงขาม ขณะเดียวกันก็ถือเป็นการรักษาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ด้วย

หน่วยงานการประโคมที่สังกัดกรมวังนั้นก็ยังคงมีอยู่ ดังปรากฏหลักฐานจากเอกสารการทูลเกล้าฯ ถวายบัญชีรายชื่อข้าราชการในพระราชสำนักที่สมควรจะได้รับพระราชทานเหรียญตราพระบรมราชาภิเษกสมโภช โดยในบัญชีดังกล่าวได้ปรากฏราชทินนามของข้าราชการบางคน อันเป็นราชทินนามเดียวกันกับราชทินนามของข้าราชการประโคมที่เคยปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

... กรมวังประจำการ

38. ขุนวิเวกสงคราม เจริญเงิน ...

กรมมหรศพชั้นประทวน

1. ขุนโฉนไพเราะ เจริญเงิน
2. ขุนฉลาดกลองขวา เจริญเงิน
3. ขุนอินทรรักษา เจริญเงิน
4. หมื่นเสน่หาราชา เจริญเงิน...

ข้าราชการรับพระราชทานเบี้ยหวัด ...

กรมกลองชนะ

1. ขุนรามภรี เจริญเงิน ... (กระทรวงวัง, 2454)

ในส่วนของการจัดระเบียบการปกครองในสำนักพระราชวังภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) อธิบายว่า

แผนกกระบวนที่อยู่ในกรมพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 นั้น พอรัชกาลที่ 7 ได้มีการยุบกรมกองต่าง ๆ แผนกกระบวนได้เปลี่ยนเป็นหมวดเครื่องสูงและกลองชนะ โดยรวมเอากรมอภิรมราชยาน ซึ่งก็คือพวกเครื่องสูง และฉัตรต่าง ๆ เข้ากับกรมกลองชนะ โดยมีพันทอง ซึ่งเชี่ยวชาญทางการทำเครื่องสูง การทำฉัตรเป็นผู้บังคับบัญชา ทางกรมกลองชนะมีนายเวียง พึ่งไทรรัตน์ เป็นหัวหน้า และปัจจุบันเป็นเพียงงานเครื่องสูงและกลองชนะ มีนายเคนน์ สัมภวคุปต์ เป็นหัวหน้า ...

ส่วนข้าราชการและเจ้าหน้าที่ประโคม ซึ่งแต่เดิมถูกกำหนดด้วยระบบศักดินา เมื่อการปกครองแผ่นดินเปลี่ยนไป ระเบียบที่วางไว้ก็ถูกยกเลิกไปด้วย แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปก็คือการถวายความจงรักภักดีและเทิดทูนในสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้นพระราชประเพณีในการใช้เครื่องประโคมเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศก็ยังคงมีอยู่ ซึ่งก็หมายถึงว่ายังมีการถ่ายทอดการประโคมอยู่ด้วย เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) กล่าวถึงการถ่ายทอดการประโคมหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า “แต่เดิมจะใช้ทหารรักษาวังมาทำหน้าที่ในการประโคม พอเปลี่ยนการปกครอง รัฐบาลไม่อนุญาตให้ใช้กำลังทหาร จึงต้องใช้คนจ้าง แต่พอถึงรัชกาลที่ 9 กระทรวงกลาโหมอนุญาตให้ขอกำลังทหารมาใช้ได้ จึงได้มีการขอทหารมาใช้ตั้งแต่งานพระเมรุ รัชกาลที่ 8 เป็นต้นมา ...”

นอกจากนี้ เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2538) ยังได้กล่าวว่า ปัจจุบันขุนนางและข้าราชการ รวมทั้งผู้ทำประโยชน์แก่บ้านเมือง ซึ่งสมควรจะ ได้รับเครื่องประกอบเกียรติยศเมื่อสิ้นชีวิตมีจำนวนมาก ซึ่งศพที่มีเกียรติและศักดิ์ สูงจะได้รับพระราชทานเครื่องประกอบเกียรติยศจำพวกฉัตร ปี่ กลองชนะ แต่เนื่องจากเจ้าหน้าที่ในหมวดเครื่องสูงและกลองชนะมีจำกัด เมื่อมีงานศพพร้อม ๆ กัน จำเป็นต้องใช้คนจำนวนมาก จึงต้องขอกำลังจากหน่วยงานอื่นมาใช้ เช่น ทหารบกหรือนักเรียนวิทยาลัยในวังชาย ...

ในการขอกำลังแต่ละครั้ง สำนักพระราชวังจะเป็นผู้ออกหนังสือและระบุจำนวนคนที่ต้องการ ดังปรากฏในหนังสือสำนักพระราชวังที่ พว.0009/1359 ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง ขอทหารถือฉัตร ตีกลองชนะเกียรติยศศพ ความตอนหนึ่งว่า

ในการพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจตรี ชวรวย ปริยานนท์ ป.ม., ทช. ที่เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร ในวันเสาร์ที่ 1 มีนาคม 2540 เวลา 16.30 น. ซึ่งในวันดังกล่าวเจ้าหน้าที่ที่จะปฏิบัติในการถือฉัตร ตีกลองชนะ และหามเสลี่ยงมิใช่เพียงพอ สำนักพระราชวังจึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ขอทหารจำนวน 32 คน มาช่วยปฏิบัติหน้าที่ราชการดังกล่าว ... (สำนักพระราชวัง, 2540)

นอกจากนี้ในส่วนของสำนักพระราชวังก็ยังมีนักเรียนของโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) อีกส่วนหนึ่งที่จะนำมาเป็นเจ้าหน้าที่ประโคมในงานศพของข้าราชการ และผู้ทรงเกียรติต่างๆนอกเหนือจากภาระหน้าที่ของเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังและกำลังจากหน่วยงานทางทหาร สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) อาจารย์ใหญ่โรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ

กองพระราชพิธีกล่าวถึงสาเหตุที่ใช้กำลังคนของโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ว่า

... การใช้เด็กวิทยาลัยในวังชายทำหน้าที่ในการประโคมศพนั้น สืบเนื่องมาจากแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรม ส่วนการจัดให้คนตรีในพิธีหลวงเป็นวิชาบังคับเรียนนั้น สืบเนื่องมาจากการที่เสด็จพระราชดำเนินไปในงานพระราชทานเพลิงศพข้าราชการ หรือบุคคลชั้นสูงที่ได้รับพระราชทานเครื่องประโคมประกอบเกียรติยศศพ ขณะนั้นสำนักพระราชวังขาดแคลนกำลังคน จึงใช้วิธีการว่าจ้างบุตรหลานของข้าราชการในราชสำนักที่อาศัยอยู่ท้ายวังมาทำหน้าที่ เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นคนจ้างเหล่านี้พบว่าบางคนผอมยาว บางคนสูง บางคนเตี้ย ไม่สมกับเป็นกองเกียรติยศ จึงมีรับสั่งให้ใช้นักเรียนวิทยาลัยในวังชายมาทำหน้าที่นี้ โดยจัดวิชาคนตรีในพิธีหลวงไว้ในหลักสูตร ...

นอกจากนี้ ในกรณีที่มีพระราชพิธีอันยิ่งใหญ่ของสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น กำลังคนที่จะทำหน้าที่ประโคมประกอบพระราชอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ ก็ยังจะต้องมีจำนวนมากขึ้น เช่นในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในรัชกาลที่ 9 ซึ่งจัดขึ้นนับตั้งแต่เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2538 และจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในวันที่ 21 พฤษภาคม 2538 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เทียบพระราชอิสริยยศของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เท่ากับสมเด็จพระอัครมเหสี (ছেন สัมภวคูปต์, สัมภาษณ์ 30 มีนาคม 2541) ดังนั้น กระบวนพระราชอิสริยยศจึงเป็นไปอย่างยิ่งใหญ่ บุคลากรที่จะทำหน้าที่ประโคมในกระบวนพระราชอิสริยยศจึงต้องใช้จำนวนมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะกลองชนะ สำหรับบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ประโคมในริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศครั้งนี้ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่หมวดเครื่องสูงและกลองชนะกับนักเรียนเตรียมทหาร ซึ่ง น.ท. ทนันชัย พึ่งทัศน (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2539)

... ปีนี้เป็นปีแรกที่ใช้นักเรียนเตรียมทหาร โดยได้รับมอบหมายจากกองบัญชาการทหารสูงสุด การที่ใช้นักเรียนเตรียมทหารเพราะเหตุว่ามีบุคลิกลักษณะที่ดี ส่วนจำนวนของนักเรียนนั้นสำนักพระราชวังจะเป็นผู้กำหนดว่าต้องการจำนวนเท่าใด สำหรับงานพระบรมศพครั้งนี้ สำนักพระราชวังแจ้งว่าต้องการนักเรียน 204 คน สำหรับตีกลองชนะแดง 160 กลองชนะเงิน 20 กลองชนะทอง 20 และसारวัตรกลอง 4 คน ทางโรงเรียนก็จัดให้ ...

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่า กำลังคนที่จะใช้ในการประโคมเพื่อประกอบพระราชอิสริยยศจะมีความสัมพันธ์กับรูปแบบทางการเมืองการปกครองเป็นสำคัญ โดยตลอดเวลาที่ไทยใช้รูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ขุนนางจะเป็นผู้ควบคุมดูแลกิจการของราชสำนัก ซึ่งขุนนางเหล่านี้จะมีไพร่อยู่ในปกครอง ไพร่เหล่านี้ก็จะทำหน้าที่เป็นกำลังพลผู้ทำหน้าที่ประโคม แต่เมื่อการปกครองประเทศเปลี่ยนไปสู่ระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ.2475 ระบบเจ้านาย ไพร่ และทาสถูกยกเลิกไป ประกอบกับสภาพทางเศรษฐกิจที่เสื่อมโทรมในช่วงเวลานั้น ทำให้มีการจำกัดกำลังคนที่รับราชการ เมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญหรือพระราชประเพณีที่ยิ่งใหญ่ จำเป็นต้องใช้กำลังคนจำนวนมาก ส่งผลให้บุคคลทั่วไปมีโอกาสได้เข้ารับการสืบทอดโดยการปฏิบัติหน้าที่ในการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศอันเป็นพระราชประเพณีที่สำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ และสำนักพระราชวังก็จะทำหน้าที่เป็นสถาบันทางการศึกษา ทำหน้าที่ถ่ายทอดการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศแก่กลุ่มบุคคลต่างๆ ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ทหารบก นักเรียนเตรียมทหาร ทหารเรือสังกัดกองดุริยางค์ทหารเรือ และกลุ่มอื่น ๆ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

4.2 บทบาทหน้าที่ของงานเครื่องสูงและกลองชนะต่อกระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ

งานเครื่องสูงและกลองชนะเป็นหน่วยงานหนึ่งของกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ 28 คน ปัจจุบันมีนายเชน สัมภวคุปต์ เป็นหัวหน้างาน ในฐานะที่งานเครื่องสูงและกลองชนะเป็นหน่วยงานของสำนักพระราชวัง ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์พระราชประเพณีการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ และขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เสมือนเป็นสถาบันทางการศึกษา ในการถ่ายทอดโบราณราชประเพณี อันเป็นวัฒนธรรมของชาติ แขนงนี้แก่คนรุ่นหลังต่อไปด้วย

ในการสืบทอดวัฒนธรรมของสถาบันให้แก่คนในสังคมที่มีโอกาสเข้ามารับการสืบทอดนั้น กระทำได้ในกลุ่มคนหลายกลุ่มด้วยกัน แต่ทั้งนี้บุคลากรประจำในงานเครื่องสูงและกลองชนะก็คือกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มแรกที่สำนักพระราชวัง โดยเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ก่อนจะต้องทำหน้าที่ในการสืบทอดวัฒนธรรมแขนงนี้ให้แก่สมาชิกของตน โดยจะต้องถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศทุกชนิด แต่ผู้รับการถ่ายทอดจะสามารถปฏิบัติได้เพียงไรขึ้นอยู่กับความสามารถเฉพาะบุคคลเป็นสำคัญ กลุ่มผู้สืบทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้สืบทอดปกติ
2. กลุ่มผู้สืบทอดเฉพาะกิจ

1. กลุ่มผู้สืบทอดเป็นการปกติ ได้แก่ กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ

กลุ่มผู้สืบทอดเป็นการปกติ คือ กลุ่มบุคคลผู้มีหน้าที่และรับผิดชอบในการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์โดยตรง เป็นการประจำตามหมายกำหนดการในแต่ละวัน ได้แก่ กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ

กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ

งานเครื่องสูงและกลองชนะ เป็นหน่วยงานหนึ่งในฝ่ายราชูปโภค สังกัดกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง มีเจ้าหน้าที่ทั้งหมด 28 คน โดยมีนายเศรษฐ์ สัมภวคุปต์ เป็นหัวหน้า เจ้าหน้าที่ในหมวดจะต้องปฏิบัติงานการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศเป็นประจำทุกวัน ตามหมายกำหนดการ หรือหมายรับสั่งของสำนักพระราชวัง โดยจัดแบ่งเจ้าหน้าที่เป็นเวร เวรละ 5-7 คน แต่ละเวรจะต้องมีหัวหน้าคอยรับผิดชอบดูแล และกำกับการปฏิบัติงานตามหมายกำหนดพระราชพิธีที่เป็นการประจำตามกำหนดการของพระมหากษัตริย์ พระราชพิธีเฉพาะกาลพระราชกุศล และพระราชพิธี

ดังนั้น เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานจึงต้องเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญ และมีความสามารถในการปฏิบัติเครื่องประโคมได้หลายชนิด อันได้แก่ มโหระทึก ฉิ่งชัย สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ชวา ปี่โฉน เปิงมาง และกลองชนะ นอกจากนี้ยังจะต้องความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และความสำคัญของการประโคมเป็นอย่างดีด้วย

บทบาทหน้าที่ของงานเครื่องสูงและกลองชนะในการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ นั้นมีอยู่ 2 ประการ คือ การอนุรักษ์และการสืบทอด โดยในการสืบทอดนั้น เจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ จะมีหน้าที่ทั้งในการเป็นผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งจะปฏิบัติในกลุ่มเจ้าหน้าที่ด้วยกันเอง และขณะเดียวกันก็มีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้แก่บุคคลอื่น ในกรณีนี้จึงถือว่าเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะเป็นกลุ่มผู้สืบทอดตามปกติ ส่วนกลุ่มผู้สืบทอดอื่น ๆ ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ทหารบก นักเรียนเตรียมทหาร และทหารเรือสังกัดกองดุริยางค์ทหารเรือ เป็นกลุ่มผู้สืบทอดเฉพาะกิจ ซึ่งเป็นไปตามความจำเป็นของสถานการณ์ขณะนั้น ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

ในการจัดการศึกษาทั่วไป องค์ประกอบของการเรียนการสอนก็คือ เนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน และการวัดผล ในกรณีนี้ครูผู้สอนก็คือเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและ กลองชนะ ซึ่งนอกจากจะเป็นผู้สอนแล้วยังเป็นผู้เรียนด้วย ส่วนผู้เรียนอื่น ๆ ก็คือ กลุ่มผู้สืบทอด เฉพาะกิจ เมื่อพิจารณาผู้เรียนกลุ่มต่าง ๆ แล้วจะพบว่าผู้เรียนแต่ละกลุ่มล้วนแล้วแต่มีพื้นฐานที่ แตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างนี้ก็จะส่งผลต่อการจัดการศึกษาด้วย ดังนั้นจึงควรศึกษาถึงพื้นฐานของ ผู้เรียนแต่ละกลุ่มก่อนที่จะศึกษากระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบ พระราชอิสริยยศ เพราะการศึกษาพื้นฐานของผู้เรียนที่แตกต่างกันจะทำให้ผู้สอนสามารถนำมาเป็น ตัวกำหนดเนื้อหาให้เหมาะสมกับศักยภาพที่แตกต่างกันของผู้เรียนได้ และคุณสมบัติของผู้เรียนก็ คือปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการเรียนการสอนทุกประการด้วย

สำนักพระราชวังในบทบาทของสถาบันทางการศึกษาแห่งนี้ คุณสมบัติ สำคัญของผู้รับการถ่ายทอดมักมุ่งไปในเชิงคุณธรรม จริยธรรมและกิริยามารยาทมากกว่าพื้นฐาน ทางการศึกษา ทั้งนี้ เชนซ์ สัมภวคุปต์ (สัมภวณ, 30 มีนาคม 2541) อธิบายว่า “การรับคนเข้า ทำงานที่งานเครื่องสูงนี้จะรับจากลูกหลานหรือญาติของคนในนี้เพราะเหตุว่าสามารถใช้เป็นเครื่อง ยืนยันถึงความประพฤติได้ หากมีการกระทำผิดก็สามารถสืบค้นถึงต้นตอได้ ทั้งนี้เพราะการทำงาน ในวังจะต้องมีความซื่อสัตย์ ไม่มีนิสัยลึกลับขโมย หรือทำให้เสียชื่อเสียง ...” ซึ่งสอดคล้องต้องกันกับ ธรรมเนียมการรับคนเข้าทำงานในพระบรมมหาราชวัง หรือในส่วนของที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ที่มีมาแต่สมัยโบราณ ดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง (2506) ความว่า

... มีกฎหมายทำเนียมแต่ก่อนว่า ผู้ซึ่งจะสมักเข้ามาทำราชการเปนมหาดเล็กเขาที่ ขอเฝ้า ย่อมมีความชอบกอบด้วยวุทธิแลธริบัติ 4 ประการ คุณนานุรูปอันควร จึง ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาฯ ถวายใช้ราชการ ถ้าเปนมหาดเล็กหาคระภูณมิได้ จมาเปนมหาดเล็กขอเฝ้าชาวที่ อย่าให้รับเอามาบังคมทูลถวายเลยเปนมหาดเล็กที่เดียว ด้วยเหตุว่าไม่เคยสู่พระราชถาร อันกอบด้วยเครื่องอสังการเปนที่ห้าม ยกที่บุกคล จได้ภพเหน ครั้นได้ภพเหน เฝ้าแผนพิททูลได้ จะมีน้ำใจกำเริบองอาจ ทะนงศักดิ์ สำหาว กระทำจุลาจลในแผ่นดิน ให้เคืองได้ล่องทูลิพระบาทต่าง ๆ ... แต่เน็สืบ ไปเมื่อหน้า ถ้าข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อย เจ้ากรมปลัด กรมหัวหมื่นนายเวรมหาดเล็ก จะจัดผู้ใดทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ... ให้พินิจพิคเคราะห์คุณานุรูป ผู้ซึ่งจะเข้ามา ทำราชการนั้น ถ้ามีบิดา มานดา ยาติพี่น้องที่อาไศรยกินอยู่ มีเย้าเรือนเปนหลัก แห่่งแล้วก็เป็นคนสังซื่อ มีสะติปัญญาอชมาไศรยความถายอดสุ รู้ผิดชอบ มีคุณวุทธิ สมควร จึงให้รับทูลเกล้าฯ ถวายไว้ใช้ราชการ ...

นอกเหนือจากการพิจารณาว่าจะรับใครเข้าทำงาน จึงหมายถึงว่าบุคคลนั้นได้มีผู้แนะนำและรับรองมาแล้ว เคชน์ สัมภวคุปต์ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2541) อธิบายเพิ่มเติมว่า

... คนที่จะเข้ามาทำงานและได้รับการบรรจุต้องมีคุณสมบัติดังนี้คือ

1. อายุ 21 ปีบริบูรณ์
2. ผ่านการเกณฑ์ทหารแล้ว

เมื่อเข้ามาจะยังไม่สอนให้ แต่จะสังเกตพฤติกรรม กิริยา วาจา และหน่วยก้านก่อนว่าเหมาะสมที่จะให้ฝึกปฏิบัติเครื่องประโคมชนิดใด แล้วจึงมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ในหมวดซึ่งเป็นผู้ชำนาญในเครื่องประโคมนั้น ๆ เป็นผู้สอนต่อไป...

ดังนั้นจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ พบว่า ทุกคนล้วนแล้วแต่มีญาติ พี่น้องหรือคนรู้จักรับราชการในวังทั้งสิ้น เช่น เมธา แขกระจำง (สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า “เข้ามาทำงานในนี้เพราะพ่อทำงานอยู่ที่หมวดราชูปถัมภ์ อากี้เคยทำงานที่หมวดนี้ ...” หรือ สมชาย ผิวบางกุล (สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า “เข้ามาทำงานในนี้เมื่อ ปี พ.ศ.2533 มีญาติทำงานอยู่ที่หมวดเครื่องสูง และอากี้เป็นหัวหน้าหมวดในช่วงปี พ.ศ.2521-2525...” นอกเหนือจากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติแล้ว ความสัมพันธ์ในลักษณะของครูกับศิษย์ก็เป็นเหตุชักนำให้เข้ามาปฏิบัติงานในสำนักพระราชวังด้วย ดังเช่นกรณีของ ฌรงค์ สุขเฉลิมศรี จำปีคนหนึ่งของงานเครื่องสูงและกลองชนะ (สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2539) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาที่ทำให้ได้เข้ามาปฏิบัติงานว่า “จบ ม.3 จากโรงเรียนโยธินบูรณะ เริ่มเล่นดนตรีตอนอายุ 14 ปี โดยเป็นลูกศิษย์ของครูสุรี ครูเป็นคนพาเข้ามาตีกลอง เป่าสังข์ เมื่องานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี หลังจากนั้นจึงเข้ามาทำงานที่นี่ ...”

จากข้อมูลข้างต้นพบว่าในขณะที่สังคมไทยในปัจจุบันจะพยายามต่อต้านและตั้งข้อรังเกียจ การแบ่งพรรคแบ่งพวก ว่าเป็นปัจจัยที่ไม่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม แต่สำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์ พรรคพวกกลับเป็นความจำเป็นที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการปฏิบัติงานรับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาท ซึ่งถือเป็นความสำคัญยิ่งกว่าความรู้และความสามารถในการปฏิบัติงาน

สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) กล่าวว่า

การบรรจุบุคคลเข้าทำงานในสำนักพระราชวังจะบรรจุให้ตามวุฒิ โดยกองพระราชพิธีจะเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดสรรตำแหน่ง แต่เนื่องจากบุคลากรที่เป็นลูกจ้างชั่วคราวมีมาก เนื่องจากวุฒิการศึกษาไม่ถึง ปัจจุบันสำนักพระราชวังได้ให้การสนับสนุนลูกจ้างชั่วคราวเหล่านี้ให้เข้าเรียนในหลักสูตรของการศึกษานอกโรงเรียนของในวัง คนที่เรียนจบก็สามารถเอาวุฒิมาปรับได้ ...

ด้วยบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ งานเครื่องสูงและกลองชนะจึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคม 9 ชนิด โดยจัดแบ่งเป็นหมวดเครื่องดี หมวดเครื่องเป่าเสียงเดียว และหมวดเครื่องเป่าที่ทำทำนอง โดยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดของกระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ตามหมวดของเครื่องประโคม และตามเครื่องประโคมแต่ละชนิด ต่อไป

2. กลุ่มผู้สืบทอดเป็นการเฉพาะกิจ ได้แก่

2.1 กลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือ

กองดุริยางค์ทหารเรือ เป็นหน่วยงานทางทหารหน่วยงานหนึ่ง สังกัดกองทัพเรือ บุคลากรหลักของกองดุริยางค์ทหารเรือเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางดนตรี โดยเป็นผลผลิตมาจากโรงเรียนดุริยางค์ทหารเรือ ซึ่งมีความมุ่งหมายในการผลิตบุคลากรดังนี้ “โรงเรียนดุริยางค์ทหารเรือเป็นโรงเรียนที่อำนวยความสะดวก ศึกษาและอบรมบุคคลให้มีความรู้ ความสามารถในวิชาดุริยางค์ และเพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะทุกอย่างที่จำเป็นสำหรับการเป็นข้าราชการประจำกองดุริยางค์ทหารเรือ ...” (กองดุริยางค์ทหารเรือ, 2541)

ในการผลิตบุคลากรของโรงเรียนดุริยางค์ทหารเรือ นั้น เป็นไปเพื่อตอบสนองความจำเป็นของกองทัพเรือ โดยเฉพาะ ซึ่งปรากฏชัดเจนในเรื่องของการจัดประเภทของนักเรียนว่า

2.6 นักเรียนดุริยางค์ทหารเรือ ไม่แยกพรรค-เหล่า แต่เมื่อจบการศึกษาตามหลักสูตรชั้นสูงสุดของโรงเรียนแล้ว จะได้รับการบรรจุเป็นนักดนตรีหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายดุริยางค์ของหน่วยต่าง ๆ ในกองทัพเรือ ตามความเหมาะสมของความรู้ความสามารถที่ได้จากการศึกษา หรือตามความจำเป็นของทางราชการ ... (กองดุริยางค์ทหารเรือ, 2541)

ซึ่งจากข้อมูลเกี่ยวกับการฝึกและการศึกษาดังที่กล่าวมาแสดงว่า นอกจากบุคลากรของกองดุริยางค์ทหารเรือ จะปฏิบัติหน้าที่เป็นการประจำในสังกัดของตนแล้ว หน้าที่อีกประการหนึ่งของบุคลากรจากกองดุริยางค์ทหารเรือก็คือ การปฏิบัติหน้าที่ตามความจำเป็นของราชการ และหน้าที่ประการหนึ่งก็คือ การรับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตริย์ ในฐานะพนักงานประโคมแด่ฝรั่งในพระราชพิธีใหญ่ที่ต้องการใช้คนจำนวนมาก ดังนั้นสำนักพระราชวังจึงถ่ายทอดการประโคมด้วยแด่ฝรั่ง จนกระทั่งเป็นกำลังของสำนักพระราชวังส่วนหนึ่งตลอดมา

2.2 กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย)

โรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) เป็นสถานศึกษาที่จัดตั้งขึ้นตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สืบเนื่องมาจากการที่พระองค์ทรงเป็นประธานอำนวยการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวัง เนื่องในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) กล่าวว่า

ความเป็นมาของวิทยาลัยในวังชายเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อครั้งฉลองพระนคร 200 ปี โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับวิชาช่าง ซึ่งหาผู้ปฏิบัติได้ยาก จึงทรงอยากให้ตั้งวิทยาลัยในวังชายก่อนวิทยาลัยในวังหญิง แต่ยังไม่ได้ดำเนินการอย่างใด จนที่สุดจึงตั้งวิทยาลัยในวังหญิงขึ้นก่อน ต่อมาทรงมีพระราชดำริกับคุณแก้วขวัญ ให้ตั้งวิทยาลัยในวังชายสนองพระราชดำริให้ได้ภายในปี 2532 ...

สำหรับผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดนี้ ทางวิทยาลัยได้กำหนดคุณสมบัติไว้ชัดเจน แต่นอกเหนือจากคุณสมบัติทั่วไปตามที่กำหนดไว้แล้ว สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะสมัครเข้าเรียนที่วิทยาลัยในวังชายว่า “ผู้เรียนจะต้องมีวุฒิการศึกษาขั้นต่ำคือ ม.3 แต่หากมีความสามารถพิเศษหรือความรู้พื้นฐานพอใช้ก็จะได้รับการพิจารณาประกอบการสอบสัมภาษณ์ ซึ่งจะพิจารณาว่าเป็นบุคคลที่ไม่มีอาชีพ มีความลำบาก นอกจากนี้จะพิจารณาจากการพูดจา ความประพฤติและบุคลิกภาพเป็นหลัก ...” และด้วยเหตุที่สำนักพระราชวังเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งแวดล้อมด้วยศิลปวัตถุและเครื่องครุฑในระบบระเบียบตามโบราณราชประเพณี จึงทำให้คนทั่วไปเข้าไม่ถึงสิ่งเหล่านี้ ด้วยถือเป็นของสูง ประการหนึ่ง และระเบียบแบบแผนการกลั่นกรองบุคคลของของสถาบัน อีกประการหนึ่ง จึงทำให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีของสถาบันพระมหากษัตริย์ถูกจำกัดไปด้วย ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักเรียนวิทยาลัยในวังชาย 17 คน ตามวิชาเอก โดยแบ่ง เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

- กลุ่มที่ 1 5 คน วิชาเอก ช่างประดับมุก
- กลุ่มที่ 2 7 คน วิชาเอก ช่างแกะสลัก
- กลุ่มที่ 3 5 คน วิชาเอก ช่างปั้น

โดยสอบถามถึงแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการสมัครเข้าเรียนที่โรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) พบว่า มักเป็นข้อมูลที่ค่อนข้างจะรู้กันในวงจำกัด ซึ่งจากการสอบถามถึงแหล่งข้อมูลของการสมัครเข้าเรียนนั้นสามารถจัดกลุ่ม ได้ดังนี้

แหล่งข้อมูล	จำนวนนักเรียน/คน
1. ศิษย์เก่า	6
2. มีญาติหรือคนรู้จักทำงานในวัง	6
3. รู้ด้วยตนเองหรือรู้จากญาติและเพื่อน	3
4. รู้จากครูแนะแนวของโรงเรียน	2
5. รู้จากเพื่อนที่เรียนอยู่ศิลปากร	1

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่า แหล่งข้อมูลสำคัญที่ทำให้มีผู้สมัครเข้าเรียนในโรงเรียนผู้ใหญ่วังพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ก็คือ ศิษย์เก่าและเจ้าหน้าที่ในสำนักพระราชวัง โดยจะบอกต่อ และชักจูงเพื่อนฝูงและญาติพี่น้องให้เข้ามาศึกษาในโรงเรียนผู้ใหญ่วังสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ส่วนแหล่งข้อมูลอีก 2 แหล่ง คือ การรับรู้ด้วยตนเอง หรือญาติและเพื่อน กับการรับรู้จากครูแนะแนวของโรงเรียน นั้น มีจำนวนน้อยนั้น สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) อธิบายว่า “แต่เดิมตอนเปิดโรงเรียนใหม่ ๆ ไม่มีผู้เรียน ต้องให้เจ้าหน้าที่ในวังที่มีวุฒิคำ และบุตรหลานมาเรียน แล้วปรับวุฒิให้ ...” ส่วนแนวนโยบายของสำนักพระราชวังเกี่ยวกับจำนวนการรับนักเรียนนั้น สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) กล่าวว่า “จุดประสงค์โดยแท้จริงของสำนักพระราชวังนั้นไม่ต้องการรับนักเรียนจำนวนมาก แต่เนื่องจากเป็นบัญชาของท่านเลขาธิการเกี่ยวกับความต้องการกำลังคนที่จะเป็นผู้ติกลงในพระราชพิธี จึงทำให้ต้องเพิ่มจำนวนในการรับนักเรียนขึ้นด้วย ...” ซึ่งเหตุผลดังกล่าวก็เป็นไปเพื่อการอนุรักษ์โบราณราชประเพณี กับทั้งเพื่อจุดประสงค์แห่งการเทิดทูนพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ปรากฏสืบต่อไปนั่นเอง

นอกจากนี้ วัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของโรงเรียนผู้ใหญ่วังพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ยังส่งผลให้การเรียนการสอนของวิทยาลัยในวังชายแตกต่างจากสถาบันการศึกษาอื่น ซึ่ง สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) อธิบายว่า การจัดตั้งวิทยาลัยในวังชายและหญิงก็เหมือนกันคือเป็นไปในขอบเขตการสืบทอดและอนุรักษ์ เพราะในวังมีศิลปกรรมหลายอย่างที่ต้องศึกษาและอนุรักษ์ ... ด้านการเรียนการสอน ผู้เรียนไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ยกเว้นค่าวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ต้องออกเองและมีบางอย่างที่สำนักพระราชวังจัดหาให้ ...

สำหรับคุณสมบัติส่วนตัวของผู้เรียนนั้น จากการสัมภาษณ์นักเรียนโรงเรียนผู้ใหญ่วังพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) พบว่า จะต้องมีความรู้ความสามารถด้านภาษาไทย มีความรู้ทางทฤษฎีศิลปะ ซึ่งจะใช้ในการสอบข้อเขียน และมีการสอบปฏิบัติตามวิชาเอกที่

เลือกตอบ ส่วนวุฒิการศึกษานั้นทางวิทยาลัยจะยึดหยุ่นให้บ้างในบางกรณี เช่น โบสมัครระบุว่าจะต้องจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ถ้าผู้สมัครมีวุฒิต่ำกว่าที่กำหนดแต่มีความสามารถทางศิลปะก็สามารถรับเป็นกรณีพิเศษได้ โดยเฉพาะการสอบสัมภาษณ์ถือเป็นปัจจัยสำคัญกว่าฝีมือ เพราะทางวิทยาลัยต้องการคนเรียบร้อยมากกว่าคนเก่ง (นักเรียนโรงเรียนผู้ใหญ่วังพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย), สัมภาษณ์ 14 สิงหาคม 2539) ซึ่งจุดประสงค์นี้ก็เพื่อให้มีกลุ่มบุคคลที่ผ่านการคัดสรรจากสำนักพระราชวังให้เป็นผู้สืบต่อวัฒนธรรมของราชสำนักดังจะเห็นได้ว่าคุณสมบัติของผู้เรียนในวิทยาลัยในวังชายนั้นเป็นคุณสมบัติที่ใกล้เคียงกันกับการคัดเลือก และรับบุคคลเข้าทำงานในส่วนของการเครื่องสูงและกลองชนะ กล่าวคือ จะพิจารณาจากบุคลิกลักษณะและความประพฤติเป็นสำคัญ

เนื่องจากเนื้อหาวิชาที่จัดให้มีขึ้นในโรงเรียนผู้ใหญ่วังพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) นั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งวิทยาลัยที่มุ่งเน้นเรื่องการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของราชสำนักเป็นสำคัญ และแนวพระราชดำริเกี่ยวกับดนตรีในพิธีหลวงก็เป็นแนวพระราชดำริประการหนึ่งที่จัดเป็นวิชาบังคับเรียน ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนก็ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดทำหลักสูตรและระเบียบต่าง ๆ ให้เข้ากับระบบของกระทรวงศึกษาธิการในภายหลัง ส่วนการปฏิบัติงานในเชิงบริหาร สำนักพระราชวังเป็นผู้ดำเนินการเอง (สรรัชต์ เทียนทวีสิน, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2539)

หลักสูตรที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดทำขึ้นใช้ชื่อว่า “หลักสูตรวิชาอาชีพงานอนุรักษ์งานพิธีหลวง” ซึ่งจัดเป็นวิชาบังคับ ประกอบด้วยรายวิชา 2 รายวิชาคือ รายวิชางานดนตรีในพิธีพระราชทานเพลิงศพและรายวิชางานซ่อมและสร้างฉัตรและพระกลด โดยหลักสูตรของรายวิชาดนตรีในพิธีพระราชทานเพลิงศพนั้น กำหนดไว้ว่าตลอดหลักสูตรจะต้องใช้เวลา 100 ชั่วโมง (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2536) แต่ในการเรียนการสอนนั้น นักเรียนวิทยาลัยในวังชายจะได้เรียนและทำหน้าที่ประโคมกลองชนะเป็นสำคัญ ส่วนเครื่องประโคมอื่น ๆ ถ้านักเรียนสนใจก็สามารถเรียนได้ (สรรัชต์ เทียนทวีสิน, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2539)

2.3 กลุ่มผู้สืบทอดทหารบก

ทหารเป็นกำลังสำคัญของกองทัพมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีหน้าที่ในการรบทัพจับศึก เพื่อป้องกันและรักษาอธิปไตย ปกป้องประเทศชาติและประชาชนให้รอดพ้นจากข้าศึกศัตรูที่มารุกราน กำลังคนที่จะมาเป็นทหารนั้น ได้จากการเกณฑ์คนมาเป็นทหาร ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2499) ทรงพระนิพนธ์ถึงความสำคัญของการเกณฑ์ทหารว่า

การเกณฑ์คนเป็นทหารเห็นจะเป็นประเพณีมาแต่ศึกค้ำบรรพ์ เพราะธรรมชาติมนุษย์ ไม่เลือกกว่าชาติใด ถ้ารวมกัน มีอาณาเขตอยู่เป็นอิสระแล้วก็จำเป็นต้องมีกำลังสำหรับ ต่อสู้ศัตรู หากไม่ก็ไม่พื้นที่จะถูกมนุษย์จำพวกอื่นแย่งชิงอาณาเขต หรือกดขี่บีบบังคับ เอาไว้ในอำนาจ มิให้เป็นอิสระ ด้วยเหตุนี้การเกณฑ์ทหารเป็นพนักงานสำหรับ ต่อสู้ศัตรู จึงเป็นการจำเป็นของมนุษย์ซึ่งอยากมีอิสระทุกชาติด้วยกัน ...

ในการทำศึกสงครามนั้น แต่ละกองทัพก็จะคิดค้นรูปแบบในการรบ การจัด กองทัพในลักษณะต่างๆ ก็ถือเป็นกลวิธีการรบอย่างหนึ่ง เช่น การจัดทัพแบบจตุรงค์เสนา เบญจเสนา หรือสัตตเสนา เป็นต้น การทำสงครามจึงเท่ากับเป็นการแสดงถึงศักยภาพของกองทัพ และ สติปัญญาของผู้นำทัพด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้การจัดกำลังทหารเพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ จึงถูกกำหนดขึ้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2499) ทรงพระนิพนธ์ถึงลักษณะการจัด ประเภททหารว่า

ทหารไทยแต่โบราณมีแต่ทหารบก ทหารเรือหาไม่มี เรือรบที่สร้างขึ้นอย่างเรือ พายก็ใช้ทหารบกทั้งพลพายและพลรบด้วยในตัว ถ้ายกกองทัพไปทางทะเลใหญ่ ก็เอาทหารบกบรรทุกเรือไปรบพุ่ง พวกเดินเรือเป็นพลเรือนไม่นับในทหาร ... ทหารบกตามตำราพราหมณ์ กำหนดเป็น 4 เหล่า คือ พลช้าง เหล่า 1 พลม้า เหล่า 1 พลรถเหล่า 1 พลราบ เหล่า 1 เรียกรวมกันว่า จตุรงค์เสนา ทหาร ไทยแต่โบราณก็จัดประเภทต่างกันเป็น 4 เหล่า คือ ทหารช้าง เหล่า 1 ทหารม้า เหล่า 1 ทหารราบเหล่า 1 ทหารช่าง เหล่า 1 ไม่มีทหารรถ เห็นจะเป็นเพราะมิ ใครมีที่ใช้ในการรบ ...

นอกจากกลวิธีในการจัดทัพเป็นรูปแบบต่างๆแล้ว การใช้เครื่องประโคมใน กองทัพก็ถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพชนไทยอย่างหนึ่งที่ใช้เสียงเป็นตัวการสร้างภาพให้เข้าใจ ว่ามีกำลังพลจำนวนมากด้วยเสียงของกลองชนะและคิดไปว่าช้างเป็นจำนวนมากด้วยเสียงแตรงอน เป็นต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2499) ทรงมีพระนิพนธ์ถึงหน้าที่ ของทหารในสมัยโบราณว่า

กรมทหารทั้งปวงแบ่งสังกัดเป็นฝ่ายทหารพวก 1 เป็นฝ่ายพลเรือน พวก 1 กรม พวกฝ่ายทหารขึ้นอยู่ในกลาโหม รับราชการซึ่งมีประจำอยู่เป็นนิจ กรมพวกฝ่าย พลเรือนขึ้นอยู่ในมหาดไทย รับราชการต่าง ๆ อันเป็นการพลเรือน ซึ่งมีประจำอยู่ เป็นนิจ ถ้าเวลามีการศึกสงครามก็สมทบกันทั้งกรมฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ...

การจัดระเบียบทหารออกเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนนี้ เกิดขึ้นครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา ที่ทรงตรากฎหมายตราสามดวง กล่าวถึงการแบ่งส่วนทหารโดยใช้ชื่อว่า “พระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง” (กฎหมายตราสามดวง, 2505) โดยมีกรมกลองชนะเป็นหน่วยงานในพระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง กำลังคนผู้ทำหน้าที่ควบคุมและประโคมกลองชนะก็คือทหารพวกหนึ่ง และชายไทยทุกคนจะต้องเป็นทหารด้วย

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองเริ่มสงบร่มเย็นขึ้นโดยลำดับ ไม่มีการศึกสงคราม เครื่องประโคมที่เคยใช้ในกองทัพก็ได้กลายมาเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นจอมทัพ โดยจะปรากฏอยู่คู่กับพระมหากษัตริย์โดยตลอด แต่รูปแบบการใช้จะแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาส ลักษณะและจุดประสงค์ของพระราชพิธี เพราะถ้าเป็นพระราชพิธีใหญ่ มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงพระบรมเชษานุภาพของพระมหากษัตริย์ให้ปรากฏแก่คนทั่วไป ก็จะจัดเต็มรูปแบบโดยกระบวนใหญ่ ซึ่งก็หมายถึงว่าต้องใช้คนเป็นจำนวนมาก เช่นพระราชพิธีเศวตฉัตรสวนาน พระราชพิธีบรมราชาภิเษก หรือพระราชพิธีพระบรมศพ เป็นต้น

เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2541) กล่าวถึงบุคลากรผู้ทำหน้าที่ประโคมในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ว่า

นับตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ผู้ทำหน้าที่ประโคม ซึ่งบางบัตรหมาย เรียกว่าชาวประโคม นั้น จะสังกัดอยู่ในแผนกกระบวน กระทรวงวัง ผู้ทำหน้าที่ประโคม เรียกว่า เวรกระบวน ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ปรับปรุงส่วนราชการกระทรวงวัง โดยตั้งกรมทหารรักษาวังขึ้น จึงได้ใช้ทหารรักษาวังมาตีกลองชนะ เวลาที่พระราชพิธีสำคัญ แต่พอเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทหารรักษาวังถูกนำไปรวมกับทหารมหาดเล็ก และรัฐบาลไม่อนุญาตให้ใช้กำลังทหารมารักษาวัง เมื่อมีพระราชพิธีใหญ่จึงต้องจ้างคนนอกมาประโคมกลองชนะ จนกระทั่งรัชกาลปัจจุบัน เมื่อครั้งงานพระราชพิธีพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 กระทรวงกลาโหมจึงอนุญาตให้ใช้กำลังทหารในรั้วกระบวน และประโคมได้ จากนั้นมาจึงเริ่มมีการขอกำลังทหารมาใช้เรื่อย ๆ โดยขอทหารบกมาตีกลองชนะ ขอองครักษ์ยงค์ทหารเรือ มาเป่าแตรฝรั่ง จนทุกวันนี้ ...

เชนซ์ สัมภวอุปต์ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2541) กล่าวว่า “การขอกำลังทหารบกมาตีกลองชนะในงานพระราชทานเพลิงศพ จะขอจากกองพลที่ 1 รักษาพระองค์ ซึ่งก็ต้องขึ้นอยู่กับ

กับว่าจะจัดทหารหน่วยใครมาให้ ส่วนมากจะจัดทหารจากมณฑลทหารบกที่ 11 ซึ่งมีกองพันบริการมาให้...”

เกี่ยวกับการขอกำลังทหารมาใช้ สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2540) กล่าวว่า “ทหารที่สำนักพระราชวังขอกำลังมาใช้นี้ สำนักพระราชวังจะให้เบี้ยเลี้ยงครั้งละ 100 บาท เท่ากับนักเรียนของวิทยาลัยในวังชาย ...”

ในส่วนของทหารซึ่งมาปฏิบัติหน้าที่ประโคมกลองขณะนั้น สิบเอก ปรีชา บุญประกอบ สังกัดมณฑลทหารบกที่ 11 (สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2538) กล่าวว่า ทหารที่นำมาเป็นผู้ประโคมนี้ เป็นทหารเกณฑ์ ซึ่งจะทำหน้าที่ตีกลองขณะเท่านั้น ส่วนปี กับ เปิงมาง เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะเป็นผู้บรรเลง การขอกำลังทหารมาประโคมนี้ มณฑลทหารบกจะได้รับแจ้งจากสำนักพระราชวังว่าให้ไปร่วมงาน โดยกำหนดจำนวนคนที่ต้องการมาให้ และในช่วงนี้ก็ได้ออกกำลังไปใช้ทั้งในงานสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และงานศพทั่วไป ...

ดังนั้น ทหารบกซึ่งเป็นกำลังพลผู้ทำหน้าที่ในการประโคมมาแต่เดิมนี้อีกยังเป็นกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่ตีกลองขณะในปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่จะขอกำลังมาใช้เฉพาะกรณีงานพระราชทานเพลิงศพเจ้านาย ข้าราชการและบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ ซึ่งจัดขึ้นในแต่ละวัน

2.4 กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนเตรียมทหาร

โรงเรียนเตรียมทหาร เป็นสถาบันทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งหนึ่ง นักเรียนเตรียมทหาร ได้มีส่วนเป็นผู้รับการถ่ายทอดการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ เนื่องในพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยทำหน้าที่ประโคมกลองขณะในรั้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ในส่วนของการประโคมซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนพระราชอิสริยยศนั้น น.ท.ทนันชัย พึ่งทัศน (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2539) กล่าวว่า “โรงเรียนเตรียมทหาร ได้รับมอบหมายจากกองบัญชาการทหารสูงสุด ให้ปฏิบัติหน้าที่ในการประโคมกลองขณะ โดยสำนักพระราชวังจะแจ้งมาว่าต้องการนักเรียนจำนวนเท่าใด โรงเรียนก็จะจัดตามจำนวนที่แจ้งมา ...” ดังนั้น เมื่อได้รับคำสั่งจากกองบัญชาการทหารสูงสุด และทราบจำนวนจากสำนักพระราชวังแล้ว น.ท.ทนันชัย พึ่งทัศน (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2539) ได้กล่าวถึงการดำเนินการของโรงเรียนว่า “สำนักพระราชวังแจ้งมาว่าต้องการนักเรียนเป็นจำนวน 204 คน โรงเรียนจึงดำเนินการคัดเลือกนักเรียนชั้นปีที่ 2 จากนักเรียน 700 คน โดยมอบหมายให้

เป็นหน้าที่ของนักเรียนปกครอง 4 นาย กับอีกส่วนหนึ่ง โรงเรียนจะประกาศรับสมัครนักเรียน จำนวน 200 คน และจัดนักเรียนสำรองไว้อีก 20 คน...”

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเป็นเจ้านายพระองค์หนึ่งในราชวงศ์จักรีผู้ทรงคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนเป็นอย่างยิ่ง จึงเป็นเหตุให้ประชาชนคนไทยต่างถวายความจงรักภักดี และศรัทธาในพระราชจริยวัตรของพระองค์ที่ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ อันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนมาเป็นเวลายาวนาน ดังนั้นในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพของพระองค์ที่เสด็จสวรรคต พระราชพิธีพระบรมศพอันยิ่งใหญ่ อลังการจึงถูกจัดขึ้นเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นวาระสุดท้าย

ในการนี้ เครื่องประโคมซึ่งเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศอย่างหนึ่ง จึงถูกกำหนดขึ้นเป็นจำนวนนับร้อย ส่วนผู้ประโคมก็มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของนักเรียนโรงเรียนเตรียมทหารโดยจะต้องฝึกปฏิบัติการเดิน การตีกลองชนะ และการเข้ารีวกระบวน จึงเป็นไปอย่างพิถีพิถันและเคร่งครัดในรายละเอียด ทั้งนี้เพื่อให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสมกับพระเกียรติยศ

4.8 กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์

กระบวนการถ่ายทอดการประโคมในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ แม้จะไม่ปรากฏว่ามีกระบวนการเรียนการสอนอย่างไร แต่หลักฐานที่ปรากฏในหมายรับสั่ง หรือวรรณคดีต่าง ๆ ย่อมเป็นเครื่องยืนยันถึงกระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ดังปรากฏในประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 4 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช เรื่องเกณฑ์ไพร่หลวง ไทย มอญ รับแขกเมือง ณ แม่น้ำน้อย จ.ศ.1153 ความว่า “... วัน 7 เดือน 4 ขึ้น 11 ค่ำ ปีกุน ตรีนิศก (จ.ศ.1153) เกณฑ์ไพร่หลวง ไทย มอญ ณ แม่น้ำน้อย พันจันทน์ นายชูรอง (เวร) ... เรือคั้งกรมกลองชนะ (สมิง) สุรจอมคุม พันหัว 2 พันท้าย 2 รวม 4 ...” (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525)

ในหมายกำหนดการ เรื่อง แห่งทรงผนวช พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโคโรราช พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าวาสุกรี พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าฉัตร จ.ศ.1164 ดังปรากฏในประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 4 (2525) ว่า

... ด้วยพระยาศรีธรรมราช รับสั่งใส่เกล้าฯ สั่งว่า พระฤกษ์จะได้เชิญเสด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมพระราชวังหลัง เสด็จออกทรงผนวช ปี่จ้อจั่ววาศก เพลนเข้า พระองค์เจ้าวาสุกรี พระองค์เจ้าฉัตร จะได้ทรงผนวชเป็นหางนาศ ...

... ให้เจ้าพนักงานผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้เตรียมการให้พร้อมจงทุกพนักงานและ
มหาศไทย กลาโหม เกณฑ์แห่งเป็นคนในนี้ ... คนแห่น้ำ (ฝ่าย) ทหาร
ชงลาน 50 คู่ ชงประจำรั้ว 5 คู่ ชงฉาน 5 คู่ รวม 120 ...
กลองแขก 2 ปี่ 2 กลอง 4 คนหาม 8 รวม 14
กลองชนะ จำปี 1 จำกลอง 1 กลอง 60 รวม 62
แตรวง 10 คู่ แตรวิสันดา 4 คู่ สังข์ 2 รวม 30 ...
ม้านำ 2 ม้าชงลาย 100 ... กลองแขก 2 สำหรับ ปี่ 2
กลอง 4 หาม 8 กลองชนะ จำปี 1 จำกลอง 1 กลอง 60
แตรวง 10 คู่ แตรวิสันดา 4 คู่ รวม 32 คน

ส่วนวรรณคดีที่ปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช ก็เป็น
หลักฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่บ่งชี้ถึงการมีอยู่ และการสืบทอดการประโคนด้วยเครื่องประโคน
ประกอบพระราชอิสริยยศได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (อ้างในกรมศิลปากร, 2521)
ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับสังคมว่า “... วรรณคดีสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ และ
ค่านิยมของคนในสังคม ฉะนั้นถ้าจะศึกษาสังคมไทยในอดีตว่าคนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ และมี
ค่านิยมอย่างไร ศึกษาได้จากวรรณคดีไทยแต่ละสมัย ...”

ดังนั้นวรรณคดีจึงเป็นสื่อแสดงความคงอยู่ของการประโคนด้วยเครื่องประโคนประกอบ
พระราชอิสริยยศ อย่างหนึ่ง เช่น ในรามเกียรติ์ บทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก มหาราช (2510) ในตอนทศกัณฐ์ยกทัพ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับเครื่องประโคนประกอบ
พระราชอิสริยยศในกระบวนทัพ บรรยายไว้อย่างงดงาม อลังการ ว่า

... รดเอยรตทรวง	คุมแก้วกำงอลงกต
เรือนแปรกแอกอ่อนงอนชด	ชั้นลช่อตั้งบัลลังก์ลอย
รายรูปคนธรรพ์คนธรรพ	ทวยรับบุษบกกระหนกห้อย
หน้าบันชั้นเหมประดับพลอย	ห้ายอดสุกย้อยด้วยโกเมน
เทียมพระยาสีหราชสองพัน	โลทันแกว่งหอกกลอกเขน
เครื่องสูงบังแสงสุริยเอนทร์	เกณฑ์แห่แตรสังข์ฆ้องชัย
เสียงปี่เสียงกลองก้องกึก	เสียงคนโห่ฮึกแผ่นดินไหว
ผงคลีมีดคลุ้มอโนทัย	เร่งพวกพลไกรยาตรา ...

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ศิลปกรรม วรรณกรรมรุ่งเรืองเป็น
อย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเป็นกวี และเป็นกวีศิลปินแห่งยุคพระองค์หนึ่ง การประโคน

ประกอบพระราชอิสริยยศก็ปรากฏชัดเจนในวรรณคดีเหล่านั้นด้วย เช่น ในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง
อิเหนา ตอนเกิดอิเหนากูเรป็น ว่า

เมื่อนั้น	โคมยงองค์ประไหมสุหรี
ครั้นได้ฤกษ์พานาที	เทวีกีประสูติพระกุมาร
ชาวประโคมก็ประโคมแตรสังข์	พร้อมพรังจำเรียงเสียงประสาน
อันอัศจรรย์ซึ่งบันดาล	ก็อันตรธานทันใด ...

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2517)

หรือในงานอภิเษกสังคามาระตา ได้กล่าวถึงเครื่องประโคม ดังนี้

เวียนเอยเวียนเทียน	ให้เวียนซ้ายส่งวงมาขวา
ประโคมอินทเกรีปี่ชวา	แตรสังข์บังกะล่ำมลายู
กลองตะโพนโทนทับกระฉับปี	มโหรีเรื่อยเพราะเสนาะหู
โหราพฤตามาตย์ราชครู	ใส่พลุคะแนนแฉ่งเทียนชัย
พวกท้าวนางค่างค่านับรับส่ง	เวียนวงวันทาอัชฌาศัย
บำเรอรับขับร้องทำนองใน	ปี่โฉนเสนาะเพราะสำเนียง
มโหระทึกก็ก้องกลองชนะ	ปี่ปะเป็งครุ่มกระหึ่มเสียง
ทั้งฉิ่งรับขับกล่อมพร้อมเพรียง	สนั่นเวียงวังงานการวิวิธ ...

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2517)

ในประชุมหมวยรับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 2 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องเกณฑ์เลิกตีกองประโคมพระศพเจ้าฟ้าพระองค์น้อย ความว่า

วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 1 ปีชลาจตุวาศก ด้วยพระยาราชนฤภาวดี รับพระราชโองการ
ใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าพระองค์น้อย
สวรรคตแล้ว และเลิกที่จะตีกองชนะประโคมพระศพนั้นหามิได้ ให้เกณฑ์เอา
เลิกในเจ้าฟ้าอาภรณ์ เจ้าฟ้าพระวังกลาง 10 คน ตีกองชนะประโคมพระศพทุก
วันไปกว่าจะถวายพระเพลิงตามรับสั่ง ... (สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี, 2537)

จากหลักฐานการประโคมข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการใช้เครื่อง
ประโคมประกอบพระราชอิสริยยศที่มีมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์
ดังปรากฏทั้งในหมายรับสั่งและวรรณคดีต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งแม้ว่าจะไม่สามารถบอก
ถึงกระบวนการเรียนการสอนว่ามีวิธีการสอนอย่างไร แต่สามารถบอกได้ว่า ผู้สืบทอดก็คือไพร่
หรือเลิก ซึ่งถูกเกณฑ์มาปฏิบัติหน้าที่ในการพระราชพิธี เนื้อหาการเรียนการสอนก็คือการประโคม
ด้วยกลองชนะ ในพระราชพิธีพระศพเจ้านาย นอกจากนี้ ยังปรากฏถึงตำแหน่งของพนักงานชาว

ประโคม ซึ่งเป็นราชทินนามของข้าราชการอันเป็นสื่อแสดงถึงการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศได้อีกประการหนึ่ง ดังตัวอย่างพระราชพิธีต่อไปนี้

ในหมายรับสั่งเรื่อง เพิ่มขบวนแห่คเชนทรสนาน จ.ศ.1174 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปรากฏราชทินนามของชาวประโคมในหมายรับสั่งนี้ว่า ด้วยเจ้าพระยาธรรมาธิราชรับพระราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งหมายสั่งไปแต่ก่อนนั้นว่าจะได้แห่คเชนทรสนาน ๗ วัน 2 ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 11 เพลาบาย ... หมั้นราชาราช หมั้นฉกาดกลองชวา จัดกลองแขกเดินขบวน โท กระบือ 2 สำหรับ 12 คน หาม 8 คน ... (ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 3, 2528)

หรือในการอาราธนาพระญาณสมโพธิไปอยู่วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งตรงกับแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏราชทินนามของพนักงานชาวประโคม ดังต่อไปนี้

ครั้ง ๗ วันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 8 เพลาเช้า พระสงฆ์ 10 รูปรับพระราชทานฉันจะ
ได้ตั้งกระบวนแห่พระญาณสมโพธิ แต่หน้าวัดมหาธาตุ เลี้ยวหว่างโรงม้าข้าม
ทุ่ง
สะพานช้าง ตรงไปวัดสุทัศนเทพวราราม นั้นให้มหาดไทย กลาโหม พัน เกณฑ์ ...
เทพราช

ตี 3

อนึ่งให้หมื่นราชาราชเกณฑ์กลองแขกร้านหนึ่ง คน ...

ตี 4

กลองชนะ 20

อนึ่ง ให้หลวงราชมานูจัด ให้รับเลิกต่อ

จำปี 1

ทุ่ง

นุ่ง

พัน มาตีกลองให้ ตามกระบวนแห่ ...

เทพราช

ห่ม

(ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 2 ตอนที่ 2, 2537)

และในการทำขวัญม้าคันและม้าหลวง ปรากฏราชทินนามพนักงานชาวประโคมดังนี้
๗ วันขึ้น 7 ค่ำ เดือน 5 เพลาเช้า โมง 1 ครั้นเพลา บ่าย โมง 1 จะได้ทำขวัญ
ม้าตำแหน่งนอกพระราชวังทางม้า ให้แล้วเสร็จแต่ในวันเดียว ... อนึ่ง ให้
หมื่นไฉนไพเราะจัดปี พาทย์ สำหรับ 1 หมั้นเทวาทิตย์ จัดฆ้องไซย สำหรับ
มาตั้งประโคมตีทำขวัญ มาให้ทันเพลาย่ำให้ขาดได้ ...

(ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 2, 2537)

กระบวนการถ่ายทอดการประ โคมด้วยเครื่องประ โคมประกอบพระราชอิสริยยศที่งาน เครื่องสูงและกลองชนะจะถ่ายทอด ทั้งกับกลุ่มเจ้าหน้าที่ด้วยกัน และกลุ่มผู้สืบทอดอื่น ๆ นั้น แบ่ง ออกเป็น 3 หมวด คือ หมวดเครื่องตี หมวดเครื่องเป่าเสียงเดียว และหมวดเครื่องเป่าทำ ทำนอง ดังมีรายละเอียดของกระบวนการถ่ายทอดดังนี้

หมวดเครื่องตี

เครื่องตีที่เป็นเครื่องประ โคมประกอบพระราชอิสริยยศ ประกอบด้วยมโหระทึก ฆ้องชัย เปิงมาง และกลองชนะ ดังมีรายละเอียดของกระบวนการถ่ายทอดการประ โคม ดังนี้

4.4 กระบวนการถ่ายทอดการประ โคมด้วยมโหระทึก

มโหระทึกเป็นเครื่องประ โคมที่จะใช้เฉพาะกับพระมหากษัตริย์เท่านั้น โดยจะประ โคม กับเครื่องประ โคมประกอบพระราชอิสริยยศประเภทต่าง ๆ เช่น ประ โคมร่วมกับแตรฝรั่ง ในการ เสด็จออกมหาสมาคมที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จมาประทับอยู่ท่ามกลางประชาชน และข้าราชการ หรือในกรณีที่เป็นงานพระราชพิธีอันเนื่องด้วยอดีตพระมหากษัตริย์ เช่น ในการพระราชพิธี บวงสรวงดวงพระวิญญาณพระมหากษัตริย์ และในพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประกอบ ในการพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งก็จะมีมโหระทึกเป็นเครื่องประ โคมประกอบอยู่ ด้วย โดยมโหระทึกจะประ โคมร่วมกับแตรฝรั่ง แต่หากเป็นการพระราชกุศลที่อุทิศถวายแด่องค์ พระมหากษัตริย์ ทั้งในอดีตและปัจจุบันจะประ โคมด้วย ฆ้องชัย สังข์ แตร และเพิ่มมโหระทึก เข้าไป

กระบวนการถ่ายทอดการประ โคมมโหระทึกนั้น จะจำกัดอยู่แต่เฉพาะกลุ่มผู้สืบทอดงาน เครื่องสูงและกลองชนะเท่านั้น โดยผู้ที่จะฝึกปฏิบัติการประ โคมด้วยมโหระทึกนั้น มักเป็นหน้าที่ ของเจ้าหน้าที่ที่เข้าใหม่ ซึ่ง ชาติรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า มโหระทึกเป็นเครื่องตีที่สามารถปฏิบัติได้ง่าย ๆ ผู้ที่เข้ามาทำงานใหม่ ๆ ปฏิบัติ เครื่องประ โคมชนิดอื่น ๆ ยังไม่ได้ ก็สามารถประ โคมมโหระทึกได้โดยไม่ต้อง ใช้เวลาฝึกซ้อม แต่จะต้องนัดแนะ หรือสอนกันก่อนปฏิบัติงานจริงในแต่ละ พระราชพิธีว่า จะต้องประ โคมตามลำดับก่อนหลังอย่างไร ตอนไหน ก็เที่ยว เป็นต้น ...

ดังนั้นการเรียนการสอนการประ โคมมโหระทึกก็คือ เรียนจากการปฏิบัติงานจริง โดย ประ โคมพร้อมกับที่แตรฝรั่งเริ่มเป่า และมีข้อตกลงกันในหมู่ผู้ปฏิบัติว่าพระราชพิธีใด มีแนวทาง การประ โคมอย่างไร พงษ์สวัสดิ์ ชื่นอารมย์ (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) ได้ยกตัวอย่างการประ

โคมมโหระทึกว่า “การประโคมในการเสด็จออกขุนนาง แตรฝรั่งจะประโคม 2 เที้ยว มโหระทึกก็เริ่มประโคมพร้อมกับแตรฝรั่ง พอเที้ยวที่ 2 มโหระทึกจะรัวและค่อย ๆ เบาลงจนเสียงหายไปเมื่อจบเพลง ส่วนการประโคมตอนส่งเสด็จจะประโคมเพียงเที้ยวเดียว ...”

ขั้นตอนของการปฏิบัติการ ซึ่งก็คือสิ่งที่ผู้สอนจะต้องอธิบายให้ผู้เรียนฟัง ชาติประณีตทอง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) อธิบายว่า “หัวหน้าเวรแต่ละวัน หรือผู้ที่หัวหน้ามอบหมายให้ทำหน้าที่สอนผู้เข้ามาทำงานใหม่จะต้องอธิบายขั้นตอน และวิธีการดีให้แก่เจ้าหน้าที่ใหม่ที่จะต้องตีมโหระทึกในงาน ส่วนใหญ่มักจะสอนกันก่อนหน้าที่จะไปปฏิบัติงานจริงในวันนั้น ...”

การฝึกปฏิบัติการประโคมมโหระทึกนี้ จะใช้เวลาในการสอนไม่มาก เมื่อปฏิบัติงานแล้วครั้งหนึ่ง ครั้งต่อไปก็สามารถจะปฏิบัติงานจริงได้ ไม่ต้องมีการฝึกซ้อม แต่ต้องนัดหมายขั้นตอนของพระราชพิธีกันก่อนว่าจะปฏิบัติตอนไหน เวลาใด ชาติประณีตทอง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า “ในการปฏิบัติงานจริง ถ้าเป็นคนที่ไม่เคยปฏิบัติมาก่อน หัวหน้าเวรก็จะเป็นคนบอกให้ว่าจะประโคมตอนไหน ซึ่งถ้าอธิบายให้ฟังก็ใช้เวลาเพียงนิดเดียวเท่านั้น ...”

ส่วนการฝึกปฏิบัตินั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นายพงษ์สวัสดิ์ ชื่นอารมย์ (3 เมษายน 2541) ประกอบกับสังเกตวิธีการสอนควบคู่กับการสาธิตการประโคมมโหระทึก สรุปขั้นตอนการเรียนการสอนได้ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 ใช้มือซ้ายและมือขวากำปลายไม้ โดยให้นิ้วชี้เหยียดมาทาบบนไม้ปลายนิ้วชี้หันไปทางปลายไม้ด้านที่มีผ้าหุ้ม โดยใช้นิ้วหัวแม่มือทาบประคองไม้ด้านข้าง
- ขั้นตอนที่ 2 จับไม้ทั้ง 2 ข้าง ให้ไม้ส่วนที่มีผ้าหุ้ม ซึ่งเป็นส่วนที่จะสัมผัสบนหน้ากลองหันเข้าในลักษณะที่เกือบจะเป็นมุมแหลม โดยให้อยู่เหนือหน้ากลองในแนวขนาน ให้ไม้ทั้ง 2 ข้างสอดเข้าหากัน
- ขั้นตอนที่ 3 ใช้ไม้ทั้งสองตีลงบนหน้ากลองทีละข้าง ให้เกิดเสียงกังวาน ไม่ควรฟาดไม้ลงแรงๆ ยกไม้ข้างที่ตีแล้วขึ้น แล้วตีอีกข้างหนึ่งลงสลับถี่ ๆ

จากการสังเกต พบว่า เมื่อผู้สอนอธิบายให้ผู้เรียนฟังจบแล้ว จึงให้ผู้เรียนปฏิบัติการประโคมมโหระทึกให้ดู ถ้าเห็นว่าปฏิบัติได้ถูกต้องก็จะบอกให้ผู้เรียนรู้ว่าปฏิบัติถูกต้องแล้ว ให้เข้าไปปฏิบัติในการพระราชพิธี แต่ถ้าพบว่าปฏิบัติผิด ผู้สอนจะชี้แนะและแก้ไขทันที กระบวนการถ่ายทอดการประโคมมโหระทึกครั้งนี้ใช้เวลาเพียง 30 นาที เท่านั้น

จากข้อมูลข้างต้น พบว่า กระบวนการถ่ายทอดการประโคมมโหระทึกนั้น กระทำในกลุ่มเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ โดยเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานมาก่อนจะเป็นผู้สอนให้กับเจ้าหน้าที่ที่เข้าใหม่ โดยจะสอนเพื่อที่จะนำไปใช้ในการปฏิบัติงานจริง ใช้ระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติ น้อย เจ้าหน้าที่ทุกคนในงานเครื่องสูงและกลองชนะ สามารถปฏิบัติได้

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า มโหระทึกเป็นเครื่องประโคมอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญอันเป็นพิเศษเหนือจากเครื่องประโคมชนิดอื่นที่มีการเรียนการสอนก็ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย ปฏิบัติได้ง่าย ภายในเวลาสั้น ๆ

4.5 กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยฆ้องชัย

ฆ้องชัยเป็นเครื่องประโคมที่ใช้ในการพิธีอันเป็นมงคล ในการประโคม ฆ้องชัยมักถูกจัดให้ประโคมควบคู่กับสังข์และแตร โดยใช้เพลงสำหรับบท และเนื่องจากฆ้องชัยเป็นเครื่องประโคมที่มีองค์ประกอบทางดนตรีที่จะส่งผลถึงการฝึกปฏิบัติ น้อยมาก กล่าวคือมีเพียงหลักแขวนฆ้อง ตัวฆ้องและไม้ตีเท่านั้น ดังนั้นคนที่เพิ่งเข้ามาปฏิบัติงานก็มักจะได้รับมอบหมายให้ตีฆ้องชัยในการปฏิบัติงานจริง ทุกคนสามารถปฏิบัติได้โดยอาศัยการถ่ายทอดภายในระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยฆ้องชัยนั้นจะถ่ายทอดกันเฉพาะเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะก่อนการปฏิบัติงานเท่านั้น

พงษ์สวัสดิ์ ชื่นอารมย์ (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) อธิบายถึง ขั้นตอนการเรียนการสอนว่า

การเรียนการสอนการประโคมฆ้องชัยนั้น จะเรียนจากการปฏิบัติงานจริง โดยฝึกจากการประโคมด้วยฆ้องชัย สังข์ แตร ในเพลงสำหรับบท ซึ่งเริ่มต้นด้วยการประโคมฆ้องชัย หลังจากนั้น สังข์ จึงเป่าตาม จากนั้นจะต่อด้วยแตรรองแล้วแตรฝรั่ง จึงเป่าทำนอง ในการสอนก็จะบอกลำดับการประโคมให้ทราบก่อน หลังจากนั้นผู้ตีฆ้องชัยจะต้องหัดฟังทำนองเพลง แล้วกำหนดว่าจะตีฆ้องชัยตอนใดบ้าง ในการประโคมเพลงสำหรับบท จะประโคมฆ้องชัย 3 ครั้ง คือตอนขึ้นต้นเพลง กลางเพลง และเมื่อจบเพลง ...

ชาติรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวเพิ่มเติมว่า “สำหรับคนที่เข้าใหม่ มักจะได้รับมอบหมายให้ตีฆ้องชัยโดยหัวหน้าเวรซึ่งเป็นผู้ควบคุมจะคอยบอกว่าจะต้องตีตอนใดบ้าง ...”

พงษ์สวัสดิ์ ชื่นอารมย์ (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า
 ทั้งนี้ผู้ที่ตีฆ้องชัยต้องรู้ทำนองเพลงด้วย เพราะการตีฆ้องชัยจะตี 3 ครั้ง คือ
 ก่อนที่เครื่องอื่นจะทำเพลง 1 ครั้ง กลางเพลง 1 ครั้ง และตอนจบ 1 ครั้ง
 คนตีจึงต้องรู้ว่าทำนองเพลงเป็นอย่างไร ส่วนการตีในจังหวะแรกซึ่งฆ้องชัย
 จะต้องตีนำเครื่องอื่น หัวหน้าเวรจะเป็นคนบอกโดยให้คู่สัญญาณ่มือ หรือ
 สัญญาณอื่น ๆ ... ตามลำดับของการประโคม ฆ้องชัยจะขึ้นก่อน เช่น ในการ
 เสด็จพระราชดำเนินทรงยกช่อฟ้าอุโบสถ พอทรงชักสายสูตร ฆ้องชัยจะตีนำ
 สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง จะเป่าตาม ตามลำดับ ...

ส่วนในการเรียนการสอนการประโคมฆ้องชัยนั้น ชาติรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 3
 เมษายน 2541) กล่าวว่า

ก่อนจะไปปฏิบัติงาน หัวหน้าเวร หรือผู้ได้รับมอบหมาย จะบอกหน้าที่ของเจ้าหน้าที่
 ในเวรว่า ใครจะทำหน้าที่อะไร โดยเฉพาะคนที่เข้าใหม่ ถ้าต้องตีฆ้องชัย หัวหน้าก็จะ
 อธิบายขั้นตอนของการปฏิบัติงานให้ฟัง แต่ไม่ได้ปฏิบัติให้ดู เพราะปฏิบัติได้ง่ายไม่
 ซับซ้อน ใครก็สามารถตีได้ ...

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าการถ่ายทอดจะกระทำเมื่อมีการปฏิบัติงานจริง ซึ่งคงจะ
 เป็นด้วยเหตุที่ว่าฆ้องชัยเป็นเครื่องประโคมที่ไม่ต้องใช้ทักษะหรือความชำนาญในการปฏิบัติที่ค้อง
 อาศัยเวลาและการฝึกฝนเป็นสำคัญ ส่วนเหตุผลที่ว่าผู้ตีฆ้องชัยจะต้องมีความรู้ในทำนองของ
 เพลงนั้นเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์เท่านั้น แต่ในการปฏิบัติจริงที่ต้องการกำลังคนนั้นก็อาจใช้
 การทำสัญญาณหรือตกลงกันในหมู่เจ้าหน้าที่ด้วยกันว่าจะให้ตีตอนใดบ้าง

การที่ผู้ตีฆ้องชัยจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเพลงนั้น ชาติรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 3
 เมษายน 2541) กล่าวว่า

คนที่เข้ามาทำงานในงานเครื่องสูงและกลองชนะ ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กท้ายวังมา
 ก่อน ก็คือเป็นลูก หลาน ข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง และส่วนใหญ่มักเคยเป็น
 คนจ้าง หรือเคยสำรวจงานมาก่อน ช่วงเวลาของการสำรวจงานนี้ ก็จะไต่ถามได้
 ฟังเพลงจนคุ้นหูอยู่แล้ว จึงไม่ค่อยเป็นปัญหาต่อการฝึกปฏิบัติ ...

ดังนั้น การเรียนการสอนจึงไม่จำเป็นต้องใช้เวลาในการฝึกปฏิบัติมาก การเรียนการสอน
 จึงมีเพียงการอธิบายขั้นตอนของการปฏิบัติงานเท่านั้น

4.6 กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเปิงมาง

เปิงมางเป็นเครื่องประกอบจังหวะอย่างหนึ่ง ที่ใช้เป็นเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ ร่วมกับโหมระทึก สังข์ แตร และกลองชนะ จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ พบว่า เปิงมางเป็นเครื่องประโคมชนิดหนึ่งที่มีผู้ปฏิบัติได้น้อย ทั้งนี้เพราะต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญและระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติมากกว่าเครื่องชนิดอื่น แต่สำหรับคนที่สามารถเล่นดนตรีในวงปี่พาทย์หรือเป่าปี่ได้มักจะทำตีเปิงมางได้ด้วย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อ้างใน มหกรรมดนตรีไทย โรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนกลาง, 2525) ทรงพระราชนิพนธ์ถึงการตีเปิงมางในพิธีศพว่า อีกอย่างหนึ่งที่พอจะกล่าวในที่นี้ได้คือ “เปิงพรวด” หมายถึง พวกที่แต่งตัวสีแดงในงานพระราชทานเพลิงศพ ตีกลอง ซึ่งมีผู้ที่อยู่สองจังหวะ จังหวะหนึ่งที่ใช้ตีในงานศพเจ้านาย หรือนุคคลชั้นสูงมากๆ อีกจังหวะที่เรียกกันว่า “สามไม้หนี สีไม้ไล” นั้นใช้ตีงานศพที่สำคัญรอง ๆ ลงมา ...

เดชน์ สัมภวคุปต์ (สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2541) อธิบายว่า การตีเปิงมางมี 2 วิธี คือ ตีแบบทำเปิง และตีงเปิง ทำเปิง จะตีเพื่อเป็นสัญญาณในการรวมพลให้มารวมกันก่อนจะปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งขณะนี้ในงานเครื่องสูง และกลองชนะ มีผมตีได้คนเดียว เพราะไม่ค่อยได้ใช้ แต่ถ้าเกิดมีงานที่จะต้องตี ผมก็จะถ่ายทอดให้เจ้าหน้าที่ต่อไป ส่วนการตีแบบตีงเปิง คือการตีในงานศพ นับแต่พระบรมศพลงมาจนถึงศพที่มีศักดิ์สูง ๆ ...

เจตนา ปฐมรัตน์ (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2541) กล่าวว่า “การตีเปิงในงานศพ หรือที่เรียกว่า ตีงเปิงนั้น จะไม่ต้องคำนึงถึงปีโจน ซึ่งเป่าร่วมอยู่ในขบวน เพราะปีโจนจะเป่าร้อยคอกไปเรื่อย ๆ แต่เปิงจะต้องตีนำกลองชนะ ซึ่งคนตีกลองจะต้องฟังเปิง ไม่ใช่ฟังปี...”

ในส่วนของจังหวะที่ใช้ตีร่วมกันระหว่างเปิงมางกับกลองชนะนั้น เดชน์ สัมภวคุปต์ (สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2541) อธิบายถึงจังหวะของการประโคมร่วมกัน เฉพาะเปิงมางกับกลองชนะ สรุปเป็นผังได้ดังนี้

เปิงมาง ตีง.....เปิง.....เปิง.....ตีง เปิง, ตีง เปิง, เปิง..... (ตีง)

กลองชนะ พรวด..... .พรวด

ในการปฏิบัติงาน ก็จะตีสอประสานต่อเนื่องกันไปจนกว่าจะเวียนเมรุเสร็จ

เศรษฐ์ สัมภวคูปต์ (สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2541) กล่าวว่า
ตอนที่ผมฝึกตีเปิง ผมจะสังเกตุและฟังก่อน แล้วจึงนำมาฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง
ซึ่งก็ไม่ยาก เพราะการที่ได้ดู ได้ฟัง ถือเป็นการเรียนอยู่แล้ว แต่เรียนแบบ
ครูพักลักจำ และถ้ายังทำไม่ได้ก็จะถามผู้รู้แล้วนำมาฝึกจนกว่าจะทำได้ การตี
เปิงมางที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ก็มีอยู่แบบเดียว คือตีแบบตั้ง เปิง ซึ่งก็คือการตีวนไปวนมา
อยู่เช่นนั้น...

มนตรี ตรีโมท (2499) อธิบายถึงการตีเปิงมาง กับกลองชนะในจังหวัดเปิง ว่า
ในงานพยุหยาตราที่เป็นงานมงคล เช่น งานบรมราชาภิเษก งานพระกฐิน เป็นต้น
ปีที่ป่าในการนี้ก็ใช้ปี่ชวาเป่าเพลงกลองโยน เปิงมางก็จะตีทำ “ตั้ง เปิง” กลองชนะ
ทุก ๆ กลองต้องตีพร้อมกันหมด ดังเสียง “พรีบ” ตามจังหวัดเพลงกลองโยนนั้น แต่
ถ้าเป็นพยุหยาตราในงานพระบรมศพ หรือประโคมประจำพระบรมศพ ปีที่เป่าก็ใช้
ปี่โฉม เป่าเป็นทำนองโหยหวนไปโดยไม่มีเนื้อเพลง เปิงมางและกลองชนะก็คงตี
อย่างเดียวกับที่ตีเข้ากับปี่ชวา เพลงกลองโยนนั้น แต่เวลาจบแล้วเปิงมางจะต้องตี
แถมท้ายอีกทีหนึ่ง เรียกกันว่า “ถวยตั้งท้าย” หรือ “ถวยตั้ง” ...

จากการสังเกตและสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ พบว่า เจ้าหน้าที่
มักสนใจฝึกปฏิบัติ แตรฝรั่ง แตรงอน มากกว่า จึงไม่ค่อยมีผู้สนใจปฏิบัติเปิงมาง ทั้งนี้คงจะเป็น
เพราะต้องใช้ทักษะและระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติงาน ประกอบกับมีโอกาสที่จะใช้น้อย กล่าวคือ
เปิงมางจะใช้ในพระราชพิธีใหญ่ที่จัดเป็นริ้วกระบวนพยุหยาตรา รวมถึงริ้วกระบวนพระราช
อิสริยยศพระบรมศพ รวมทั้งศพที่มีเกียรติและศักดิ์สูง ซึ่งมีน้อย เมื่อไม่ค่อยมีงาน ไม่ค่อยได้ใช้ จึง
ทำให้มีผู้สืบทอดน้อย ประกอบกับเหตุผลว่าเจ้าหน้าที่ที่เป่าปี่ได้เล่นดนตรีในวงปี่พาทย์ได้ มักจะตี
เปิงมางได้ด้วย ทำให้ไม่ประสบปัญหาขาดแคลนคน จึงยังไม่มีใครเห็นความสำคัญที่จะสืบทอดก็
เป็นได้

4.7 กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยกลองชนะ

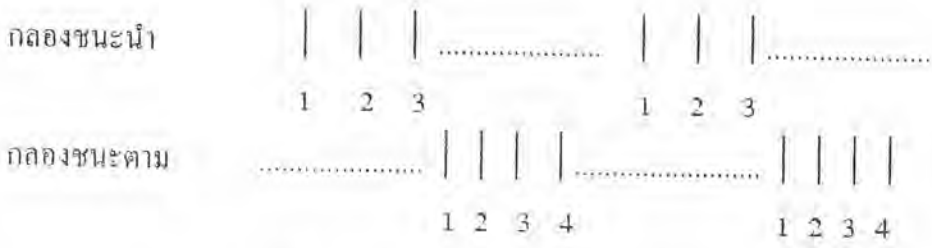
กลองชนะ เป็นเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะเป็น
เครื่องหมายของความเป็นผู้มีเกียรติยศ ยังมีกลองชนะมากเท่าใดก็เท่ากับมีเกียรติยศมากเท่านั้น
ด้วยเหตุนี้ในการพระราชพิธีอันเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ จึงมักพบว่ามีการใช้กลองชนะจำนวนนับ
ร้อยใบขึ้นไป ซึ่งหมายถึงความมีพระราชอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ คั้งนั้นจึงเป็นความจำเป็นของสำนัก

พระราชวังประการหนึ่งเกี่ยวกับความต้องการกำลังคนเพื่อทำหน้าที่ประโคมด้วยกลองชนะ โดยงานเครื่องสูงและกลองชนะจะทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดการประโคมด้วยกลองชนะแก่กลุ่มผู้สืบทอดต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะเอง กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่ พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) กลุ่มผู้สืบทอดทหารบก กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนเตรียมทหาร และกลุ่มผู้สืบทอดอื่น ๆ เช่น อาสาสมัคร ลูกเสือชาวบ้าน หรือบุคคลอื่น ๆ สุดแต่เห็นว่าจะจัดหามา ซึ่งการสืบทอดให้แก่กลุ่มผู้สืบทอดอื่น ๆ นี้ ก็กรณีที่มีงานพระราชทานเพลิงศพแก่ข้าราชการหรือบุคคลผู้ทำประโยชน์แก่ประเทศชาติ ในส่วนท้องถิ่นซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องหาบุคลากรในท้องถิ่นนั้น ๆ มาปฏิบัติหน้าที่ประโคมกลองชนะ แต่เนื่องจากกลุ่มผู้สืบทอดเหล่านี้มีจำนวนน้อยและไม่มีความต่อเนื่อง จึงไม่น่ามากล่าวถึงในงานวิจัยนี้ ดังนั้น กลุ่มผู้สืบทอดเฉพาะกิจที่จะกล่าวถึง จึงมีเพียง 4 กลุ่มเท่านั้น ดังรายละเอียดของกระบวนการถ่ายทอด ดังนี้

กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ

การเรียนการสอนกลองชนะของเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะนั้นจะมีขึ้นในการปฏิบัติงานจริง ทั้งนี้เพราะการตีกลองชนะไม่ต้องใช้ทักษะและเวลาในการฝึกปฏิบัติ แม้แต่ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติงานใหม่ ก็ไม่ต้องฝึกซ้อม แต่จะเรียนจากการปฏิบัติจริง โดยเจ้าหน้าที่ด้วยกันเองจะเป็นผู้สอน โดยอธิบายให้ฟัง ก็สามารถปฏิบัติได้แล้ว ประกอบกับการปฏิบัติกลองชนะจะต้องใช้คนจำนวนมก อยู่แล้ว ผู้เรียนสามารถลงมือลองดูจากเพื่อนร่วมงานได้ทันที

การประโคมด้วยกลองชนะมี 2 ลักษณะคือ การตีแบบสามไม้หนี่ สี่ไม้ไล่ ซึ่งใช้กับศพทั่ว ๆ ไป แต่ก็เป็นงานศพใหญ่ จะตีแบบ ดิ่ง เบิง (บรรเลง บัวบุตร์, สัมภาษณ์ 5 มิถุนายน 2539) การตีแบบสามไม้หนี่ สี่ไม้ไล่ จะเป็นการตีนำและตีตามกันเองระหว่างกลองชนะ โดยจะมีผู้ตีนำ 1 คน ที่เหลือจะตีตาม (เวทิน วิชัยทัตตะ, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2539) จังหวะที่ตีสรุปเป็นดังได้ดังนี้

ส่วนการตีแบบดิ่ง เบิง ก็คือวิธีการเดียวกับการตีเบิงฆ้องที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น

การวัดและประเมินผลจะกระทำระหว่างการปฏิบัติงาน ซึ่งผู้เรียนก็สามารถประเมินตนเอง และแก้ไขได้ทันที เนื่องจากมีการปฏิบัติที่ง่าย ดังนั้นเจ้าหน้าที่ทุกคนจึงสามารถปฏิบัติการประโคมกลองชนะได้ ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ที่ได้เข้ามาสำรองงานหรือเคยเป็นคนจ้างของงานเครื่องสูงและกลองชนะ มักถูกจัดให้ทำหน้าที่ประโคมกลองชนะเป็นอย่างแรกเมื่อเข้ามาทำงาน ทำให้มีประสบการณ์จากการปฏิบัติงานในช่วงที่สำรองงานอยู่ก่อน จึงสามารถประโคมกลองชนะได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว และใช้ได้ทันทั่วทั้งที่ปฏิบัติงานในแต่ละวัน

กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย)

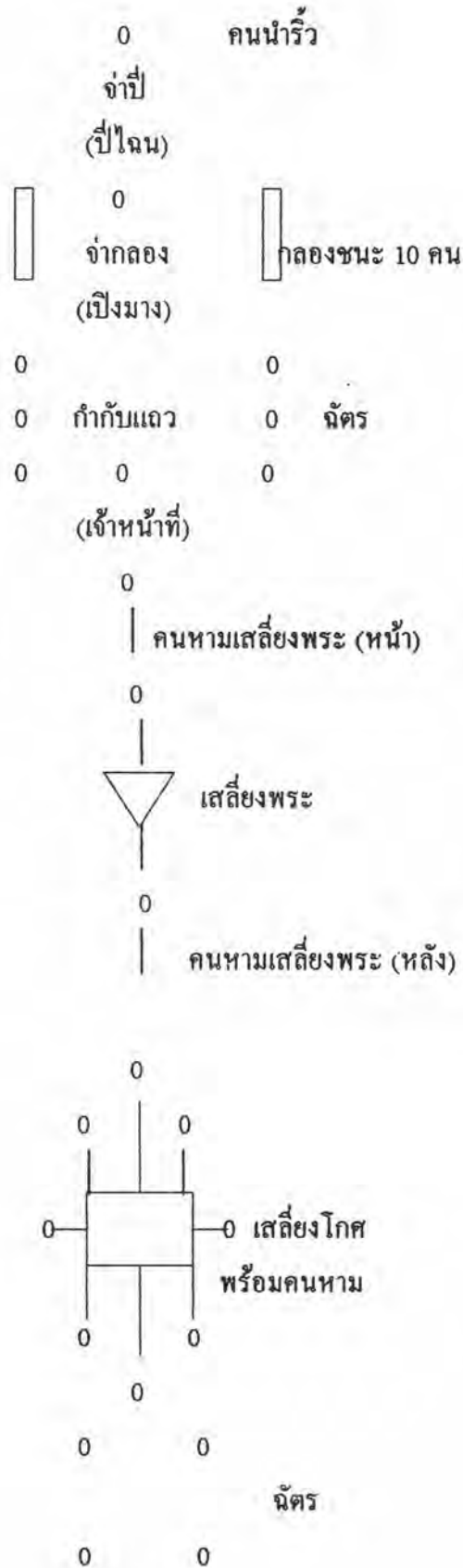
เนื่องจากนักเรียนวิทยาลัยในวังชาย เป็นเพียงกลุ่มผู้สืบทอดการประโคมกลองชนะ กระบวนการเรียนการสอนจึงมุ่งเพียงเพื่อการฝึกปฏิบัติกลองชนะเท่านั้น ในการนี้ผู้วิจัยได้สังเกตกระบวนการเรียนการสอน ในวันที่ 28 พฤษภาคม 2539 โดย นายเวทิน วิชัยชัทตะ เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้สอน ส่วนผู้เรียนคือนักเรียนวิทยาลัยในวังชาย จำนวน 38 คน จากทั้งหมด 70 คน ในปีการศึกษานี้ (นักเรียนวิทยาลัยในวังชาย, สัมภาษณ์ 14 สิงหาคม 2539)

นักเรียนวิทยาลัยในวังชายจะเรียนวิชาดนตรีในพิธีพระราชทานเพลิงศพในช่วงบ่าย (สรราช เทียมทวารสิน, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2539) โดยจะมีครูของวิทยาลัยเป็นผู้ควบคุม นับตั้งแต่ออกมาจากวิทยาลัย ซึ่งตั้งอยู่บริเวณหออุเทศทักษิณา ด้านตะวันตกของพระบรมมหาราชวัง จนถึงงานเครื่องสูงและกลองชนะ ซึ่งตั้งอยู่ด้านเดียวกับโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งมักเรียกกันทั่วไปว่า “ท้ายวัง” เมื่อนักเรียนมาถึง หัวหน้านักเรียนจะบอกทำความเข้าใจครูผู้สอน จากนั้นการเรียนการสอนจึงเริ่มขึ้น โดยแบ่งตามลำดับขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นดำเนินการสอน

ครูผู้สอนจะอธิบายถึงลักษณะของกลองชนะ เริ่มจากบอกชื่อกลอง อธิบายส่วนประกอบและลักษณะของกลองชนะว่ามี 2 หน้า คือ หน้าเล็กและหน้าใหญ่ มีสายสำหรับสะพาย มีไม้ลักษณะงอตอนปลาย ไซ้ตี ขณะเดียวกัน นายบรรเลง บัวบุตร เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะอีกคนหนึ่งจะทำหน้าที่สาธิตการฝึกปฏิบัติ โดยครูผู้สอนจะอธิบายว่าในการสะพายกลองให้สะพายพาดจากไหล่ขวาไปยังลำตัวด้านซ้าย โดยให้หน้ากลองด้านที่ใหญ่อยู่ทางด้านขวามือสำหรับไม้ที่ไซ้ตีให้หันด้านงอออกจากตัว ต่อจากนั้นจึงอธิบายถึงการตีกลองชนะต่อไปว่า การตีกลองชนะ เรียกว่า ตีแบบสามไม้หนี่ ี่ไม้ไล่ แล้วจึงสาธิตวิธีการตี โดยมีเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ ร่วมสาธิต มีนายบรรเลง บัวบุตร เป็นผู้ตีนำ อธิบายลักษณะการตีได้ดังนี้

ภาพที่ 2 แสดงการจัดคิวกระบวน

เมื่อจัดกระบวนการได้แล้วจึงเริ่มฝึกซ้อม โดยเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะเป็นผู้เป่าปี่ไฉน นักเรียนทำหน้าที่ตีกลองชนะ การซ้อมครั้งนี้จะซ้อมเหมือนการปฏิบัติจริง โดยให้มีการสมมุติว่ามีการเวียนเมรุ 3 รอบ แล้วแยกเอาเสลี่ยงพระออก แปรแถวหันหน้ากลับ เดินเลียวซ้ายเอาเสลี่ยงโกศออก แล้วรวมฉัตรในกระบวนการที่มีทั้งหมดเป็น 10 ดัน หันเรียงหน้ากระดานคังผังการจัดแถว

ภาพที่ 8 แสดงผังการจัดแถว

ฉัตร						
0	0	0	0	0		กลองชนะ
0	0	0	0	0		10

หลังจากเสร็จสิ้นการเรียนการสอน ก็จะนัดหมายเวลาที่จะไปปฏิบัติงานในงานศพที่จะมีในวันนี้ ตามที่ได้ซักซ้อมไว้ ก่อนจะเลิกเรียนครูผู้สอนได้อธิบายให้นักเรียนฟังว่าเครื่องประโคมเหล่านี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นของสูง ถือว่ามีครูบาอาจารย์ ฉะนั้นจะต้องทำความเคารพทั้งก่อนที่จะใช้และหลังจากที่ได้ใช้แล้ว นักเรียนก็จะทำความเคารพโดยการไหว้แล้วจึงบอกทำความเคารพครูผู้สอน จากนั้นจึงเดินแถวกลับวิทยาลัย รวมเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนครั้งนี้จำนวน 1 ชั่วโมง

ภายหลังจากได้สังเกตการเรียนการสอนแล้วผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์นักเรียนวิทยาลัยในวังชายชุดเดิมนี้อีกในวันที่ 14 สิงหาคม 2539 โดยได้สอบถามถึงองค์ความรู้ที่ได้รับจากการเรียน การฝึกปฏิบัติ และการปฏิบัติจริงในพิธีพระราชทานเพลิงศพ พบว่านักเรียนส่วนใหญ่ไม่เคยมีความรู้เรื่องการประโคมมาก่อนเลย แต่ได้เรียนเพราะเป็นวิชาบังคับ โดยทุกคนจะต้องออกปฏิบัติงานในพิธีพระราชทานเพลิงศพ งานทั้งหมดจะเทียบเป็น 100% ทุกคนต้องปฏิบัติงานไม่ต่ำกว่า 80% และถ้าไม่ครบก็จะไม่จบหลักสูตร ซึ่งหลักสูตรนี้จะเป็นหลักสูตรระยะสั้นจำนวน 800 ชั่วโมง เมื่อเรียนจบจะได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ส่วนความรู้ที่ได้รับจากการประโคมก็คือได้รู้จักเครื่องประโคม เช่น กลองชนะ เปิงมางปี่ สามารถบอกจังหวะกลองชนะที่ตีในงานศพได้ ปฏิบัติได้ ได้รู้จักพบเห็นเครื่องสูงที่ใช้กับพระมหากษัตริย์และบุคคลชั้นสูง อันได้แก่ ฉัตร เสลี่ยง โกศ เป็นต้น ได้รู้จักพบเห็นเครื่องแต่งกายของเจ้าพนักงานประโคมอันเป็นเครื่องแต่งกายโบราณ นอกจากนี้ยังมีโอกาสได้รับแนวความคิดว่าเครื่องประโคมถือเป็นของสูงใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ และเป็นของมีครู จึงต้องให้ความเคารพและโอกาสพิเศษอีกประการหนึ่งสำหรับนักเรียนวิทยาลัยในวังทั้งชายและหญิงก็คือ จะได้เข้าพิธี

ไหว้ครูร่วมกับนักเรียนศูนย์ศิลปาชีพ นักเรียนวิทยาลัยช่างทองหลวง และนักเรียนในโครงการพระคาบสที่พระราชวังดุสิต

การไหว้ครู ถือเป็นประเพณีไทยอย่างหนึ่งที่ทำขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงความเคารพ แสดงกตัญญูคุณเวทิต่อผู้สอน ในทางศิลปะ เช่น คนตรี นาฏศิลป์และช่างศิลป์ การไหว้ครู ถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญยิ่ง และเมื่อองค์อุปถัมภ์โครงการศิลปาชีพตามแนวพระราชดำริ ทรงเอาพระทัยใส่ จึงถือเป็นโอกาสดีของผู้เรียนเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมในพิธีกรรมดังกล่าวปรากฏในหมายรับสั่งที่ 16288 ว่า “สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธีไหว้ครูของนักเรียนศิลปาชีพ สวนจิตรลดา ณ ศาลาศิลป์ศาลายา สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต...”

จากหมายรับสั่งนี้ แสดงให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันการศึกษาทางศิลปะหลายแขนง และได้รับการอนุรักษ์ คำชู เอาพระทัยใส่ อันส่งผลถึงขวัญและกำลังใจของผู้รับการศึกษาในวิชาช่างเหล่านี้เป็นอย่างดี

นอกจากความรู้จากการเรียนแล้ว ผลพลอยได้ก็คือในการปฏิบัติงานพิธีพระราชทานเพลิงศพแต่ละครั้งนักเรียนจะได้เบี้ยเลี้ยงคนละ 100 บาท และถ้าต้องการเรียนต่อที่วิทยาลัยเพาะช่างก็จะได้สิทธิพิเศษในการสอบด้วย (นักเรียนวิทยาลัยในวังชาย, สัมภาษณ์ 14 สิงหาคม 2539)

ในกรณีนี้ สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) อธิบายถึงเบี้ยเลี้ยงที่จัดให้กับนักเรียนว่า

เงินที่ใช้จัดการศึกษาของวิทยาลัยนั้น เป็นเงินกองทุนของสำนักพระราชวังที่ได้จากค่าเข้าชมพระบรมมหาราชวัง กับอีกส่วนหนึ่งมาจากพระราชทรัพย์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เดือนละ 10,000 บาท ส่วนเบี้ยเลี้ยงที่นักเรียนไปปฏิบัติงานในหน้าที่ประจำครั้งละ 100 บาท นั้นเป็นเงินนอกงบประมาณของสำนักพระราชวัง...

เนื่องมาจากความต้องการกำลังคนที่จะเป็นกำลังในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมในสาขาที่จัดการเรียนการสอนนี้ จึงเป็นโอกาสดีสำหรับนักเรียนที่จบการศึกษาจากวิทยาลัยในวังซึ่งสรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) กล่าวว่า “วุฒิของผู้เรียนที่กำหนดไว้คือชั้นต่ำ ม.3 ชั้นสูงต้องปริญญาตรี เมื่อเรียนจบแล้วหากจะเข้าทำงานในวังก็จะบรรจุให้ตามวุฒิ หากรายที่เป็นลูกจ้างชั่วคราวก็สนับสนุนให้เรียนการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิ...” ซึ่งนับว่าเป็นการเอื้อกันทั้งผู้เรียนและสำนักพระราชวัง

การวัดและประเมินผลรายวิชางานคนตรีในพิธีพระราชทานเพลิงศพ จะกำหนดไว้ใน ส่วนของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ว่าจะต้องมีการทดสอบประเมินผลทักษะการเรียนรู้ (2536) ซึ่ง สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2539) อธิบายเพิ่มเติมว่า

การประเมินผลการเรียนของนักเรียนวิทยาลัยในวังชายนั้น เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูง และกลองชนะ กับอาจารย์ของวิทยาลัย จะร่วมกันประเมิน โดยจะพิจารณาจากการ ปฏิบัติงานในหน้าที่ของการประโคมในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับว่า ในภาคเรียนหนึ่งมีงานศพที่นักเรียนจะต้องไปปฏิบัติกี่งาน แล้วถือจำนวนงานนี้ เทียบเป็น 100% เด็กจะต้องไปปฏิบัติงานไม่ต่ำกว่า 80% มิฉะนั้นจะสอบไม่ผ่าน ในการปฏิบัติงานแต่ละครั้ง วิทยาลัยจะจัดเป็นเวร ผลัดเปลี่ยนกันไปปฏิบัติงาน...

ผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของรายวิชาคนตรีในพิธีพระราชทานเพลิงศพนั้น สรรชัย เทียมทวีสิน (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 39) กล่าวว่า “สำนักพระราชวังไม่เข้มงวดกับหลักสูตรว่าจะ ต้องเป็นไปตามแผนการเรียนรู้ เพียงแต่ให้มีกำลังคนที่สามารถปฏิบัติงานได้เท่านั้น โดยเฉพาะการ ตีกลองชนะ ส่วนปี่และเครื่องประโคมอื่น ๆ ถ้าสนใจก็สามารถเรียนต่อได้...”

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่นำมากล่าวข้างต้น พบว่าการถ่ายทอดการ ประโคมพระราชอิสริยยศที่สำนักพระราชวังจัดขึ้น โดยผนวกไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน และให้ความสำคัญถึงกับจัดเป็นวิชาบังคับนั้น แสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์และหน้าที่อันสำคัญ ของสำนักพระราชวังในการเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และสืบทอดโบราณราชประเพณี อย่างชัดเจน แม้ว่าจะประสบปัญหาเกี่ยวกับกำลังคนก็ตาม แต่สำนักพระราชวังก็สามารถจัดหา ทดแทนมาจนทุกวันนี้ และสืบไปในอนาคตได้ ส่งผลให้วัฒนธรรมการประโคมด้วยเครื่อง ประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ ดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องยาวนานมาจนปัจจุบัน และจะต้องมีอยู่ คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์สืบต่อไป

กลุ่มผู้สืบทอดทหารบก

ผู้วิจัยได้สังเกตการเรียนการสอนของเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังกับกลุ่มผู้สืบทอดของ กองทัพบก ซึ่งทำการเรียนการสอนในวันที่ 22 ตุลาคม 2538 ในงานพระราชทานเพลิงศพกรมตรี ตราโมท ม.ป.ช., ม.ว.ม.,ท.จ.ซึ่งตามระเบียบสำนักพระราชวังจะได้รับเครื่องประกอบเกียรติยศศพ ตามลำดับชั้นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ ซึ่งระบุไว้ในหมายรับสั่งที่ 16936 ลงวันที่ 7 สิงหาคม 2538 ความว่า “ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยม นัทรเบญจาดั่ง ประดับเกียรติยศ ปี่กลองชนะประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ ...” (อ้างใน พ่อ...ครู,

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนายมนตรี ตราโมท, 2538) ซึ่งในการนี้ทหารจากมณฑลทหารบกที่ 11 เป็นผู้ทำหน้าที่ประโคม เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดการประโคมกลองชนะ โดยมีกระบวนการเรียนการสอนตามลำดับ คือ

ในขั้นแรกจะบอกชื่อกลองว่า คือ กลองชนะ ประกอบด้วยตัวกลอง หน้ากลอง 2 หน้า คือหน้าเล็กและหน้าใหญ่ เวลาตีจะต้องแขวนคล้องคอ โดยแขวนสะพายจากไหล่ขวาเฉียงลงมาด้านซ้าย ให้หน้ากลองด้านใหญ่อยู่ทางขวามือ จับไม้โดยใช้วิธีการตี เรียกว่า ตีง เปิง กลองชนะจะตีตามจังหวะเปิง หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะจะตีเปิงมาให้ดู และสอนวิธีนับจังหวะโดยนับเฉพาะจังหวะเปิง ซึ่งจะมีเสียงเปิง 5 ครั้ง ให้ตีกลองชนะในจังหวะเปิงที่ 1 และ 4 เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ 2 คน สานิตวิธีการตีเปิงมางและกลองชนะ สรุปรูปเป็นผังการประโคมดังนี้

เปิงมาง ตีง เปิง..... เปิง ตีง เปิง ตีง เปิง เปิง.... ตีง

1 2 3 4 5

กลองชนะ พรวด พรวด

หลังจากนั้นจึงให้ทหารฝึกปฏิบัติ โดยเริ่มจากการสะพายกลอง การจับไม้และตีคู่กับเปิงมางที่เจ้าหน้าที่เครื่องสูงและกลองชนะเป็นผู้ตีนำ โดยใช้ปลายไม้ด้านงอติดลงบนหน้ากลอง ในขณะนี้เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะตรวจสอบความถูกต้อง ถ้ามีคนทำผิดจะบอกและแก้ไขให้ถูกต้องทันที เมื่อฝึกปฏิบัติจนคล่องแล้ว จึงหยุด จากนั้นเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจึงอธิบายถึงวิธีเวียนเมรุ การจัดริ้วกระบวน การเรียนการสอนครั้งนี้ใช้เวลาประมาณ 20 นาที

การวัดผลจะทำขณะฝึกปฏิบัติ กล่าวคือ เริ่มจากการสะพายกลอง การจับไม้และการฝึกตีร่วมกับเปิงมาง ซึ่งเจ้าหน้าที่เครื่องสูงและกลองชนะจะให้ทหารฝึกปฏิบัติซ้ำๆหลายเที่ยว จนกว่าจะแน่ใจว่าปฏิบัติได้ถูกต้องจึงสิ้นสุดกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งถือว่าผ่านเกณฑ์การประเมินผลแล้ว

จากการสังเกตการปฏิบัติหน้าที่ในการประโคมกลองชนะในพิธีพระราชทานเพลิงศพซึ่งปฏิบัติหน้าที่โดยทหารบกนั้น พบว่า ในบางครั้งก็มีความผิดพลาดเกิดขึ้น เช่น ตีไม่ตรงตามจังหวะ ทั้งนี้เนื่องมาจากระยะเวลาในการเรียนการสอน และฝึกปฏิบัติมีน้อย ประกอบกับทหารที่มาปฏิบัติหน้าที่บางครั้งเป็นทหารเกณฑ์ ซึ่งจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมารับหน้าที่นี้ ฉะนั้นถ้าเป็น

ทหารเกณฑ์ผลิตใหม่ ซึ่งยังไม่คุ้นเคยกับรูปแบบการประโคม ก็อาจผิดพลาดได้ แต่เมื่อได้ปฏิบัติหลาย ๆ ครั้งก็สามารถกระทำได้อย่างถูกต้อง

กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนเตรียมทหาร

โรงเรียนเตรียมทหารได้เข้ามารับหน้าที่เป็นผู้สืบทอดการประโคมด้วยกลองชนะ ในพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หลังจากที่โรงเรียนเตรียมทหารได้คัดเลือกนักเรียนเพื่อเข้าร่วมในพระราชพิธี ตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่แล้ว โรงเรียนเตรียมทหารได้เตรียมความพร้อมให้นักเรียนเป็นพื้นฐานก่อนที่จะฝึกปฏิบัติการประโคมด้วยกลองชนะ ในครั้งนี้โรงเรียนได้มีคำสั่งมอบหมายให้ จ.ส.อ.ณรงค์ ตรีวารี ครูดนตรีไทยของโรงเรียนเป็นผู้ทำการฝึกซ้อมให้นักเรียน ซึ่ง จ.ส.อ.ณรงค์ ตรีวารี (สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2539) เล่าว่า

หลังจากโรงเรียนได้รับคำสั่งให้จัดนักเรียนเข้าร่วมในพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีแล้ว จึงฝึกซ้อมนักเรียน โดยครั้งแรกจะซ้อมริ้วกระบวน เนื่องจากผมเคยเป็นจ่ากลองทำหน้าที่ตีเปิงมาง ในสมัยเมื่อมีงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี จึงสามารถจัดริ้วกระบวนเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศได้ และเมื่อนักเรียนเตรียมทหารจะต้องทำหน้าที่ตีกลองชนะในริ้วกระบวน การฝึกซ้อมจึงเริ่มจากการจัดแถวนักเรียนในลักษณะริ้วกระบวน โดยจัดเป็น 2 แถว ตามลำดับความสูง ระหว่างแถวมีสรวัดตรกลอง 4 นาย แล้วฝึกเดินเปลี่ยนสูง ...

หลังจากการฝึกซ้อมในโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนรู้ลักษณะของริ้วกระบวนและตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละคนแล้ว ต่อจากนั้นสำนักพระราชวังจึงส่งเจ้าหน้าที่จำนวน 2 นาย มาทำการฝึกสอนนักเรียนเตรียมทหารที่เข้าร่วมในพระราชพิธีนี้ จ.ส.อ.ณรงค์ ตรีวารี (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2539) อธิบายถึงการสอนในครั้งนี้ว่า

นักเรียนเตรียมทหารที่เข้าร่วมพระราชพิธีในครั้งนี้ไม่เคยมีความรู้เกี่ยวกับการประโคมมาก่อน ดังนั้นในครั้งแรกจึงฝึกซ้อมการเดิน เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียง ซึ่งถือเป็นหลักสำคัญ เนื่องจากเป็นพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ นักเรียนที่เป็นสรวัดตรกลอง คือนักเรียนบังคับบัญชา จะเดินในกระบวนอย่างเดียว แต่นักเรียนที่ตีกลองชนะจะต้องคอยฟังเสียงเปิง เพื่อจะตีให้ตรงจังหวะ ...

ส่วนลำดับขั้นตอนของการเรียนการสอนนั้น นักเรียนเตรียมทหาร (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2539) เล่าว่า

เริ่มแรกจะต้องฝึกการเดินก่อน โดยใช้การเดินในจังหวะ slow march กับเปลี่ยนสูง ซึ่งเป็นจังหวะที่ใช้ในการเดินสวนสนาม นอกเหนือจากการฝึกเดินตามปกติแล้ว ก่อนที่จะเรียนแต่ละครั้งจะต้องจัดแถวตอน 2 แถว เรียงลำดับตามความสูงและลำดับของกลองแต่ละชนิด โดยเริ่มจากกลองแดง กลองแดงลายทอง กลองเงิน และกลองทอง คั้งนั้นคนที่ตัวสูงจะได้ตีกลองแดงลายทอง ซึ่งก็คือ 30 คู่หน้า ถัดมาคือกลองเงิน 10 คู่ และกลองทอง 10 คู่ ...

นอกเหนือจากความรู้เกี่ยวกับการจัดริ้วกระบวนแล้ว นักเรียนเตรียมทหาร (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2539) กล่าวว่า

เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะอธิบายลักษณะของกลอง บอกชื่อกลองแต่ละชนิด ซึ่งผมก็ได้เปิดพจนานุกรมเพื่อหาความหมายและรายละเอียดของกลองขณะเพิ่มเติม นอกจากนี้เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังยังได้บอกว่ากลองเป็นเครื่องดนตรีที่มีครู ต้องให้ความเคารพ แต่เนื่องจากพระราชพิธีนี้เป็นงานเฉพาะกิจ จึงไม่ต้องทำพิธีไหว้ครู...

จ.ส.อ.ณรงค์ ศรีวารี (สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2539) ได้สรุปขั้นตอนการเรียนการสอนแต่ละครั้งไว้ดังนี้

- ครั้งที่ 1 เป็นการฝึกซ้อมภายในของโรงเรียน ซึ่งผมเป็นคนสอน โดยจะสอนให้เดินแบบเปลี่ยนสูง ใช้พื้นที่สนามของโรงเรียน
- ครั้งที่ 2 เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวัง 5 คน มาทำหน้าที่สอนโดยให้นักเรียนฝึกตีกลองขณะโดยฟังเสียงเปิงที่เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเป็นผู้ตี ผมจะคอยดูแลและแนะนำเล็กน้อย
- ครั้งที่ 3 เป็นการฝึกซ้อมเข้ากับปี่โฉมและเปิง โดยใช้เพลงพญาโศก และนักเรียนฝึกตีกลองขณะเดินรอบสนาม นอกจากนี้ยังใช้เทปเพลงพญาโศกช่วยในการฝึกซ้อมด้วย
- ครั้งที่ 4 จะซ้อมเข้าริ้วกระบวนเต็มรูปแบบร่วมกับริ้วกระบวนอื่น ๆ เพื่อให้รู้ขั้นตอนทุกอย่าง โดยใช้สถานที่กองพันทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ บางเขน
- ครั้งที่ 5 ซ้อมใหญ่เต็มรูปแบบ...

เนื่องจากนักเรียนเตรียมทหารต้องทำหน้าที่เป็นกองเกียรติยศพระบรมศพ ซึ่งการพระราชพิธีจะต้องเป็นไปด้วยความเรียบร้อย สง่างาม สมกับพระราชอิสริยยศ ดังนั้นในการปฏิบัติหน้าที่จึงต้องมีรายละเอียด และรูปแบบปฏิบัติมากกว่างานทั่วไป กระบวนการเรียนการสอนนอกจากเนื้อหาเกี่ยวกับการประโคมกลองขณะแล้ว นักเรียนจะต้องเรียนและฝึกปฏิบัติท่วงท่าการเดิน

ในกระบวนพระราชอิสริยยศด้วย ซึ่งโรงเรียนเตรียมทหารจะเป็นผู้รับผิดชอบท่วงท่าเหล่านั้น เช่น การเดินเปลี่ยนสูงหรือเดินแบบสโลว์มาร์ช (slow march) เป็นต้น สำนักพระราชวังจะทำหน้าที่การถ่ายทอดการประโคมกลองขณะเท่านั้น เนื่องจากเป็นงานพระบรมศพ เครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศจึงเป็นไปอย่างเต็มรูปแบบ ยกเว้นแตรโหระทึก และฆ้องชัยเท่านั้น โดยจะประกอบด้วยสังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่โฉน เปิงมางและกลองชนะ บรรเลง บัณฑิต (สัมภามณ, 5 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า การตีกลองชนะคู่กับเปิงในงานพระบรมศพหรืองานศพใหญ่ที่ผู้ตายมีศักดิ์สูง จะใช้การตีที่เรียกว่า “ตีเปิง” ซึ่งจะต่างจากศพทั่วไปที่มีแต่กลองชนะ ตีในจังหวะที่เรียกว่า “สามไม้หนึ่งสี่ไม้ไล่”...

ดังนั้นในการเรียนการสอนเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ จะเป็นผู้ทำการสอน โดยจัดลำดับการสอนดังนี้

- ขั้นแรก จะอธิบายลักษณะของกลองชนะแต่ละชนิด
- ขั้นที่ 2 อธิบายการสะพายกลองว่า ให้สะพายโดยพาดสายกลองจากไหล่ขวาเฉียงไปทางซ้าย ให้น้ำกลองด้านที่ใหญ่กว่าอยู่ทางขวามือ
- ขั้นที่ 3 เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะจะอธิบายและสาธิตการตีเปิงมาง เพื่อให้นักเรียนเกิดความคุ้นเคยกับเสียงของกลองก่อน
- ขั้นที่ 4 เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะจะสอนการนับจังหวะและสาธิตการตีเปิงมางคู่กับกลองชนะให้ดู
- ขั้นที่ 5 ให้นักเรียนฝึกหัดโดยเริ่มจากการสะพายกลอง การจับไม้ นับจังหวะและตีกลองให้พร้อมเพรียงกัน
- ขั้นที่ 6 ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติโดยตั้งริ้วกระบวน มีเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ ทำหน้าที่เป็นจ่าปี (เป่าปี่โฉน) และจ่ากลอง (ตีเปิงมาง) ในริ้วกระบวน โดยฝึกซ้อมฟังเสียงปี เสียงเปิงมาง พร้อมกับการเดินตีกลองชนะ ใช้เวลาฝึกเดินประมาณ 30 นาที

ในการฝึกซ้อม เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ จะคอยตรวจสอบการประโคมกลองชนะตลอดจนริ้วกระบวนอย่างใกล้ชิด เมื่อพบข้อผิดพลาดจะแก้ไขและตักเตือนทันที เมื่อเห็นว่าปฏิบัติได้แล้วจึงมอบให้ จ.ส.อ.ณรงค์ ตริวาริ ครูดนตรีไทยของโรงเรียนเตรียมทหารเป็นผู้ฝึกซ้อม โดยใช้เทปเพลงแทนการเป่าปี่ ส่วนเปิงมางนั้น จ.ส.อ.ณรงค์ ตริวาริ สามารถปฏิบัติได้อยู่แล้ว จึงดำเนินการฝึกซ้อมต่อไป หลังจากนั้นจึงเป็นการซ้อมร่วมกับริ้วกระบวนอื่น ๆ โดยเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ จะเป็นผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด

จากข้อมูลดังกล่าวพบว่า ความสำคัญของพระราชพิธีเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลถึง เนื้อหา วิชาและการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะการพระราชพิธีนี้ เป็นพระราชพิธีพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งมีพระราชอิสริยยศสูง การพระราชพิธีจึงจัดอย่างยิ่งใหญ่ เต็มรูปแบบ จำนวนของกลองชนะและบุคลากรผู้ทำหน้าที่ประโคมกลองชนะ ต้องมีเป็นจำนวนมาก เพราะเหตุว่ากลองชนะเป็นเครื่องหมายแห่งพระราชอิสริยยศ นอกเหนือจากการประโคม กลองชนะ ผู้เรียนจะต้องฝึกหัดการเดินด้วยท่วงท่าที่สง่างาม อันได้แก่ การเดินเปลี่ยนสูงหรือเดิน แบบสโลว์มาร์ช (slow march) การประโคมกลองชนะจะเน้นความพร้อมเพรียงเป็นสำคัญ คั้งนั้น การซ้อมในแต่ละครั้งจึงใช้เวลายาวนานขึ้นด้วย การประเมินผลจะกระทำโดยตลอด เพื่อป้องกันการผิดพลาดในการปฏิบัติจริงและเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง จึงต้องมีการฝึกซ้อมร่วมกับริ้ว กระจวนอื่น ๆ ด้วย คั้งนั้นในท้ายที่สุดของการพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาของคนไทยและนานาชาติอารยประเทศ ถึงความยิ่งใหญ่ อลังการของกระจวนพระราชอิสริยยศได้เป็นอย่างดี

หมวดเครื่องเป่าเสียงเดียว

เครื่องเป่าเสียงเดียวที่ใช้เป็นเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ มี 2 ชนิด คือ สังข์ และแตรงอน ซึ่งมีรายละเอียดของกระจวนการถ่ายทอด คั้งนี้

4.8 กระจวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยสังข์

สังข์เป็นเครื่องประโคมชนิดหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษต่างจากเครื่องประโคมชนิดอื่น ทั้งนี้ เพราะเป็นเครื่องประโคมที่ได้มาจากธรรมชาติ มิใช่การสร้างขึ้นเช่นเครื่องประโคมชนิดอื่น ในการ ฝึกปฏิบัติหรือกระจวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยสังข์นี้ จะถ่ายทอดกันเฉพาะเจ้าหน้าที่ในงาน เครื่องสูงและกลองชนะ สังข์จึงเป็นเครื่องประโคมที่เป็นพื้นฐานของการศึกษาเครื่องเป่าที่ถูกนำมา ใช้ในการเรียนการสอนด้วยเครื่องเป่า ซึ่ง จำเนียร ฤกษ์นิธิ (สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2541) กล่าวว่า

ผมไม่เคยมีความรู้เรื่องประโคมมาก่อน พอเข้ามาทำงานก็หัดเป่าสังข์เป็นอย่างแรก แต่กว่าจะเป่าได้ก็ต้องใช้เวลาพอสมควร จนกว่าจะใช้ปากถูก ใช้แรงลมถูกจึงจะมี เสียง ... ผมเรียนกับครูทองเริ่มแรกครูหัดให้เป่าสังข์ โดยสอนว่าจะต้องเป่าอย่างไร ครูจะทำให้ดูแล้วให้ทำตาม จากนั้นให้ไปฝึกเอง ใช้เวลาประมาณ 3 วัน ถึงจะได้ เสียง ...

เวทิน วิชัยทัตตะ เจ้าหน้าที่อาวุโสของงานเครื่องสูงและกลองชนะท่านหนึ่ง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวถึงการถือสังข์ว่า “การจับสังข์จะต้องหงายมือออก วางสังข์บนมือ เวลาอยู่ในกระบวนจะใช้ 2 มือซ้อนกันถือสังข์ไว้ ... ซึ่งส่วนใหญ่ทุกคนก็จะจับ จะถือได้ถูกต้อง เพราะเคยทดลองงานบ้าง เป็นคนจ้างงานบ้าง เคยเห็นคนเก่า ๆ เป่าเวลาปฏิบัติงานในพระราชพิธีบ้าง ...” หรือ สมชาย ศิวบางกุล (สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า “เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ประโคมประมาณปี พ.ศ.2524-2525 เริ่มหัดสังข์เป็นอย่างแรก ใช้เวลา 1 สัปดาห์ จึงเป่าได้ ...” แต่สำหรับ ไพฑูรย์ บุญเที่ยง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่สามารถเป่าได้ กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติงาน เมื่อเข้ามาทำงานในงานเครื่องสูงและกลองชนะว่า “ไม่ได้ฝึกเป่าสังข์ แต่ฝึกแตรฝรั่ง เมื่อเป่าแตรฝรั่งได้ก็เป่าสังข์ และแตรงอนได้ ...”

ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์ (2533) ได้อธิบายถึง การทำให้เกิดเสียงของสังข์ว่า “สังข์เป็นเครื่องเป่าที่ต้องอาศัยท่อภายในตัวหอยที่หมุนวนไปมาทำหน้าที่เป็นท่อขยายเสียงที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากการเป่าที่ด้านปลายของหอยสังข์ (กัน) ซึ่งปกติตัวหอยจะอุดตัน จะเจาะให้ลมหรือริมฝีปากสามารถที่จะเนบเพื่อเป่าลมเข้าไปได้ ...”

เนื่องจากสังข์เป็นเครื่องเป่าที่มีเสียงเดียว ดังนั้นการที่จะเป่าให้เกิดเสียงได้ ผู้เป่าจะต้องรู้จักบังคับลม และริมฝีปาก ซึ่ง ธาตรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า การเป่าสังข์ต้องบังคับริมฝีปากและลมที่จะใช้เป่าเข้าไป บางครั้งก็เป่าออกมาไม่มีเสียง ต้องอาศัยเทคนิค ซึ่งเมื่อฝึกเป่าบ่อย ๆ แล้วลองหาวิธีการต่าง ๆ ดู แล้วจึงจะรู้ว่าต้องทำอย่างไรจึงจะเกิดเสียงต่าง ผมเคยลองใช้การระบายลมที่ใช้กับเป่ามาใช้กับสังข์ ก็ใช้ได้เหมือนกัน เป่าได้นาน ...

บรรจง สะอาดเยี่ยม (สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า “การเป่าสังข์ ต้องอาศัยการบังคับริมฝีปากและลม ต้องลองฝึกหัดบ่อย ๆ แล้วจะรู้ว่าจะทำอย่างไรให้เกิดเสียง บางครั้งเป่าแรงไปก็ไม่เสียง เป่าเบาไปก็ไม่เสียง ต้องลองเป่าหลาย ๆ ครั้ง เวลาในการฝึกก็เพิ่มขึ้นด้วย ...”

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้ พบว่า ในการฝึกปฏิบัติเครื่องเป่า ผู้เรียนจะต้องใช้เวลาในการฝึกปฏิบัติมากขึ้นกว่าเครื่องดี สังข์เป็นเครื่องเป่าที่มีเสียงเดียว การเป่าจะต้องอาศัยริมฝีปากและลม ผู้สอนเพียงแต่ปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างเท่านั้น ส่วนการประเมินว่าปฏิบัติได้หรือไม่นั้น นอกจากผู้สอนจะประเมินแล้ว ผู้เรียนก็สามารถประเมินตัวเองได้ เพราะถ้าเป่าแล้วมีเสียงออกมาก็แสดงว่าวิธีการนั้นถูกต้อง

4.9 กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรงอน

สมชาย ศิวบางกุล (สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2539) กล่าวว่า “แตรงอน เป็นเครื่องประโคมประเภทเครื่องเป่า มีเสียงเพียงเสียงเดียวเหมือนกับสังข์ วิธีการเป่าจึงคล้ายคลึงกับการเป่าสังข์ แต่จะยากกว่า ใช้เวลาในการฝึกนานกว่าสังข์ ...”

ชาติรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2541) อธิบายถึงการเรียนการสอนแตรงอนว่า

เวลาที่จะเป่าแตรงอนจะต้องคึงท่อแตรที่สวมซ้อนกันอยู่ออกให้หมด จับแตรไว้ เวลาเป่าต้องเม้มริมฝีปาก แล้วเป่าลมเข้าไป ซึ่งจะต้องมีความพอดีกันจึงจะเกิดเสียง ซึ่งวิธีการเป่าก็คล้ายกับการเป่าสังข์ ส่วนใหญ่คนที่ฝึกหัดแตรฝรั่งแล้วมักจะเป่าสังข์และแตรงอนได้ด้วย แต่คนที่ไม่มีพื้นฐานมาก่อนก็มักจะหัดสังข์ก่อน แล้วจึงหัดแตรงอน ...

หมวดเครื่องเป่าทำทำนอง

เครื่องเป่าทำทำนองที่ใช้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ประกอบด้วย แตรฝรั่ง ปี่ชวา และปี่ฉม รายละเอียดของกระบวนการถ่ายทอดการประโคม มีดังต่อไปนี้

4.10 กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่ง

แตรฝรั่ง เป็นเครื่องประโคมที่ต้องใช้ความสามารถมากขึ้นกว่าเครื่องประโคมชนิดอื่น ทั้งนี้เพราะแตรฝรั่งไม่มี Valve หรือที่สำหรับกดนิ้วให้เกิดเสียงเช่นเดียวกับเครื่องดนตรีสากลประเภทเครื่องลมทองเหลืองอื่น ๆ ที่มีที่กดนิ้ว ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะฝึกปฏิบัติให้เกิดเสียงหลาย ๆ เสียงและเรียงร้อยเป็นเพลง ขั้นตอนการเรียนการสอนก็ซับซ้อนกว่า ใช้เวลาฝึกปฏิบัติมากกว่า เพราะจะต้องทำเป็นเพลง เพลงที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติ คือ เพลงสำหรับบท ออกขุนนาง และส่งเสด็จ

การถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่ง ประกอบด้วยกลุ่มผู้สืบทอด 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะกับกลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือ ดังมีรายละเอียดของการถ่ายทอดต่อไปนี้

กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะพบว่า การเรียนการสอนการประโคมแตรฝรั่ง จะมีลำดับขั้นตอนการฝึกหัดที่ชัดเจน เวทิน วิชัยขัทคะ (สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2539) อธิบายว่า

เริ่มแรกจะต้องฝึกขำเสียงก่อน เพื่อให้เสียงคงที่ แล้วจึงเริ่มฝึกโดยการเป่ากำพวดให้เกิดเสียง ใช้เวลา ประมาณ 1 สัปดาห์ แล้วจึงเอากำพวดสวมกับแตร แล้วเป่าไล่เสียง แล้วจึงไล่เพลง โดยต่อเพลงทีละท่อน เมื่อเป่าได้ในแต่ละท่อน แต่ละวรรค จึงต่อท่อนต่อไป จนจบเพลง เพลงที่ใช้กับแตรฝรั่งคือ สำหรับบท ออกขุนนาง และส่งเสด็จ ส่วนเพลงที่ไม่เคยได้ปฏิบัติคือ เพลงลงสร...

พงษ์สวัสดิ์ ชื่นอารมย์ (สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2541) กล่าวว่า “เพลงลงสร เป็นเพลงเก่า ซึ่งไม่ได้ปฏิบัติมานานแล้ว ทำให้การสืบทอดขาดช่วง ขณะนี้มีผู้ปฏิบัติได้อยู่เพียง 2 คน คือผม และนายเคชน์ สัมภาคุปต์ ซึ่งเป็นหัวหน้าคนปัจจุบัน ...”

สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่สอนนายเวทิน วิชัยขัทคะ ก็คือ นายเพิ่ม กำลังผล หัวหน้าหมวดคนเก่า ซึ่งนายเวทิน วิชัยขัทคะ ได้เล่าถึงวิธีการสอนของนายเพิ่ม กำลังผล ว่า “ในการต่อเพลง จะสอนควบคู่กันไปเลยว่าเพลงที่ต่อใช้ในโอกาสใด พระราชพิธีใด นอกจากนี้ก็จะสอนให้เคารพในเครื่องประโคม เพราะเครื่องประโคมเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ ใช้กับพระมหากษัตริย์เท่านั้น ...”

สมชาย ผิวบางกุล (สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2539) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการประโคมแตรฝรั่งว่า

การฝึกหัดแตรฝรั่งจะเริ่มต้นจากการเป่ากำพวดเปล่า ๆ ซึ่งขั้นตอนนี้จะใช้เวลาเป็นเดือน เมื่อเป่าเข้ากับแตรแล้วจะต้องตรวจสอบอีกว่าเสียงที่เป่าถูกต้องหรือไม่ โดยฝึกไล่เสียงกับแตร แล้วจึงต่อเพลง เพลงแรกที่ต่อคือสำหรับบท ซึ่งใช้เวลาฝึกอีกประมาณ 1 เดือน จึงจะเป็นเพลง และผู้สอนก็จะตรวจสอบความสามารถว่าเป่าได้ถูกต้องหรือไม่ ถ้าเห็นว่าสามารถเป่าได้จึงให้เป่าออกงาน...

ด้วยเหตุที่เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะจะต้องประกอบหน้าที่อื่น ๆ ในแต่ละวัน ดังนั้นเวลาที่จะต่อเพลง จึงไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้เรียนและผู้สอน และระยะเวลาในการสอนแต่ละครั้งก็ไม่แน่นอน ส่วนผู้เรียนจะปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด ใช้เวลานานเพียงใด ขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้เรียนเอง

จากการสัมภาษณ์ พบว่า โอกาสที่จะประโคมแตรฝรั่งนั้นกระทำได้ในหลายโอกาส ขึ้นอยู่กับว่าจะนำแตรฝรั่งไปประโคมกับเครื่องประโคมชนิดใด ดังจะจัดเป็นประเภทการประโคมออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งผู้วิจัยได้ให้นายเดชน์ สัมภวคุปต์ ตรวจสอบความถูกต้องแล้ว สรุปว่ามีการประโคม ดังนี้

1. ประโคมแตร มโหระทึก ประกอบด้วยแตรฝรั่งและมโหระทึก จะใช้ในโอกาสที่มีการเสด็จออกมหาสมาคม เนื่องในวันฉัตรมงคล วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันเปิดสภาผู้แทนราษฎร การเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พระมหากษัตริย์ โดยจะใช้เพลงรับเสด็จ-ส่งเสด็จ นอกจากนี้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระมหากษัตริย์ ที่มีการสงรมุรธาภิเษก ก็จะใช้ประโคมโดยใช้เพลงลงสรอง แต่เนื่องจากโอกาสที่จะใช้มีน้อย กล่าวคือจะใช้เมื่อเปลี่ยนรัชกาล จึงเป็นผลให้มีผู้รับการถ่ายทอดเพลงนี้น้อยลง ปัจจุบันมีเพียงนายเดชน์ สัมภวคุปต์ และนายพงษ์สวัสดิ์ ชื่นอารมย์ เท่านั้นที่สามารถเป่าแตรฝรั่งเพลงลงสรองได้ จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าเพลงลงสรองนี้อาจจะหมดผู้สืบทอดไปเพราะเหตุที่กล่าวมาข้างต้น ในกรณีนี้ผู้วิจัยได้บันทึกแถบเสียงและบันทึกโน้ตเป็นหลักฐานเพื่อการสืบทอดแล้ว (ดูภาคผนวก)

2. ประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร เครื่องประโคมประกอบด้วย ฆ้องชัย สังข์ แตรงอน และแตรฝรั่ง โอกาสที่จะใช้ก็คืองานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ประโคมเพื่อบอกฤกษ์ เวลา กับการประโคมในการพระราชกุศลต่าง ๆ ตลอดงานพิธีที่เป็นมงคล เช่น พิธียกช่อฟ้า เปิดตึก ด้ดลูกนิมิต เป็นต้น เพลงที่ใช้คือ เพลงสำหรับบท

3. ประโคมกลองชนะ สังข์ แตร มโหระทึก เครื่องประโคมประกอบด้วย กลองชนะ สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง เปิงมาง และปี่ ซึ่งหมายถึงปี่ชวา หรือปี่ไฉน การประโคมลักษณะนี้จะใช้เมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา โดยปี่ชวาหรือปี่ไฉนจะทำเพลงสำหรับบทเป็นช่วง ๆ เช่น ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค เมื่อริ้วกระบวนพร้อมที่จะเคลื่อน สังข์จะเป่าก่อนตามด้วยแตรงอนและแตรฝรั่งเรียงกันตามลำดับ โดยใช้เพลงสำหรับบท แต่เมื่อกระบวนเคลื่อนออกไป ปี่ชวาก็จะเป่าทำทำนองเพลง โดยเริ่มต้นด้วยเพลงทะเลแยกกลองโยน หลังจากนั้นก็ใช้เพลงอัตราจังหวะ 2 ชั้นบรรเลงต่อ ๆ กัน เพลงที่ใช้เป็นหลัก ได้แก่ เพลงแขกมอญ กระบี่ลีลา โฉลก และสมิงทอง แต่ถ้าเป็นพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ปี่ชวาจะเป่าเพลงพญาเดิน ส่วนในกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ ปี่ไฉนจะเป่าเพลงพญาโศก

จากข้อมูลข้างต้น สรุปได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่งนี้ ผู้สอนมักจะให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจากฝึกเป่ากำพวดเปล่า ๆ เพื่อหัดใช้ลม บังคับลม หลังจากนั้นจึงฝึกโดยนำกำพวดสวมเข้ากับแตร แล้วจึงหัดเป่า โดยต่อเพลงทีละวรรค ผู้สอนจะได้ประเมินผู้เรียนตลอดเวลาว่า เป่าได้ถูกต้องหรือไม่ ถ้าเป่าได้ถูกต้องแล้ว ก็จะสอนวรรคต่อไปให้

และเมื่อผู้เรียนเป่าได้ถูกต้องทั้งเพลงแล้ว จึงให้ปฏิบัติหน้าที่ในพระราชพิธี ซึ่งวิธีการต่อเพลงลักษณะนี้ก็คือวิธีการแบบไทยโบราณ เช่นเดียวกับการต่อเพลงของผู้เรียนดนตรีไทยทุกๆ ไปนั่นเอง

กลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือ

กองดุริยางค์ทหารเรือเป็นหน่วยงานทางทหารหน่วยงานหนึ่งของกองทัพเรือ ที่ได้มีโอกาสร่วมในการพระราชพิธีอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ มาเป็นเวลานาน เนื่องจากเป็นหน่วยงานทางด้านดนตรี ซึ่งถือเป็นกำลังเสริมที่สำคัญของสำนักพระราชวังที่ขอมมาเป็นเจ้าหน้าที่ประโคม น.ท.สรายุ เรื่องณรงค์ ร.น. (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า

ผมเป็นรุ่นแรกที่สำนักพระราชวังมาขอกำลังไปลงเรือถวายผ้าพระกฐิน ในปี พ.ศ. 2504 ในครั้งนั้นผมกับเพื่อนที่เป็นคนเป่าแตรทรัมเป็ตในหมวดแตรวง ถูกเรียกไปพบและแจ้งว่าจะต้องเป่าแตรฝรั่งในเรืออนันตนาคราช ซึ่งเป็นเรือผ้าพระกฐิน แต่คนเป่าทรัมเป็ตไม่พอ ต้องเอาพวกเป่าฮอร์น มาเสริม...

สำนักพระราชวังมักจะขอกำลังจากกลุ่มผู้สืบทอดของกองดุริยางค์ทหารเรือในโอกาสที่เป็นพระราชพิธีใหญ่ ต้องการกำลังคนทำหน้าที่ประโคม สังข์ แตรวง และแตรฝรั่ง เป็นจำนวนมาก เช่น ในกระบวนการพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารค พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น เครื่องประโคมที่บุคลากรของกองดุริยางค์ทหารเรือจะต้องฝึกปฏิบัติในครั้งแรก คือแตรฝรั่ง ซึ่ง น.ท.สรายุ เรื่องณรงค์ ร.น. (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า "ตอนหัดใหม่ๆ จะยากเหมือนกัน เพราะแตรฝรั่งไม่มีวาล์วสำหรับกดนิ้วเพื่อทำเสียง ก็คือแตรฝรั่งจะต้องใช้ริมฝีปากบังคับลม บังคับเสียงให้เป็นไปตามทำนองเพลง แต่ได้มีการจดบันทึกโน้ตเพลงไว้ใช้ จึงสามารถฝึกปฏิบัติเองได้..." เนื่องจากบุคลากรกลุ่มนี้มีความชำนาญทางดนตรีเป็นอย่างดีอยู่แล้ว จึงสามารถฝึกปฏิบัติการประโคมแตรฝรั่ง ได้ภายในระยะเวลาอันสั้น เพลงที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติก็คือ เพลงสำหรับบท ส่วนเหตุที่ไม่ได้ฝึกปฏิบัติเพลงออกขุนนางและเพลงส่งเสด็จเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะนั้น เป็นเพราะเพลงดังกล่าวจะใช้ในบางพระราชพิธี ซึ่งใช้กำลังคนไม่มาก จึงใช้เฉพาะแต่เจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะเท่านั้น ไม่ต้องขอกำลังคนมาจากทหารเรือ จึงทำให้เนื้อหาหรือเพลงดังกล่าวจำกัดการสืบทอดไปด้วย น.ท.สรายุ เรื่องณรงค์ ร.น. (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า

นอกจากเพลงสำหรับบทแล้วยังมีเพลงสรองอีกเพลงหนึ่งที่ได้มีการบันทึกโน้ตไว้ เพลงนี้จะใช้ในพระราชพิธีที่มีการสรงน้ำพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ท่านจะประทับอยู่ ณ ที่ประทับเพื่อให้พระราชวงศ์สรงน้ำ คนเป่าแตรก็

เป่าวนไปวนมา ผมเองยังเป่าจนถึงกับปากแตกเลือดออก เพราะต้องใช้ริมฝีปาก
กดอยู่กับเตรนานๆ...”

จากคำบอกเล่าดังกล่าวคงหมายถึงการทรงน้ำเนื่องในพระราชพิธีสงกรานต์ ทั้งนี้เพราะ
เสวต ธนประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2541) กล่าวว่า “เพลงลงทรงนี้เมื่อก่อนจะใช้เวลาทรง
พระมูรธาภิเษก เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ใช้ในพระราชพิธีลงทรงและพระราชพิธี
สงกรานต์ แต่ปัจจุบันนี้ใ้คงการทรงน้ำในพระราชพิธีสงกรานต์แล้ว ...” ในปัจจุบันนี้กองดุริยางค์
ทหารเรือยังได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ เป่าสังข์และแตรงอนเพิ่มเข้ามาอีก น.ท.สราวุธ เรืองณรงค์
ร.น. เล่าว่า

แต่ก่อนทหารเรือจะไปทำหน้าที่เพียงเป่าแตรฝรั่งเท่านั้น ต่อมาทางสำนักพระราชวัง
คงเห็นว่าเมื่อสอนแล้วทางทหารเรือสามารถทำได้ จึงได้ให้ทำหน้าที่เป่าแตรงอน
และสังข์เพิ่มเข้ามาอีก แต่ก็ไม่ต้องใช้เวลาฝึกอีก เพราะถ้าสามารถเป่าแตรฝรั่งหรือ
เครื่องเป่าอื่น ๆ ได้แล้ว ก็สามารถเป่าแตรงอนและสังข์ได้เช่นกัน ...

น.ท.สราวุธ เรืองณรงค์ ร.น. (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการเรียน
การสอนของสำนักพระราชวังว่า

เจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังที่มาติดต่อกครั้งนั้น มี 3 คน โดยสอนให้เป่าแตรฝรั่ง
ซึ่งเป็นแตรที่ผมไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน กำพวดของแตรทำด้วยตะกั่วที่หลอมขึ้น
ถ้าเป่าโดยใช้ปากกดลงแรง ๆ ก็จะมี แตรพวกนี้จะไม่มียุติสำหรับคนนิ้ว เล่นได้เป็น
คอร์คแบบแตรเคียวหรือแตรสัญญาณ มีเสียงสูง การสอนของสำนักพระราชวังนั้น
จะสอนกันมาแบบโบราณ คือจำกันมาแล้วต่อเพลงกันมาเป็นท่อน ๆ เริ่มจากการ
เป่าให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วให้เป่าตาม ใช้จ่ายเอา แต่เมื่อมาสอนให้พวกผมในครั้งนั้น
ได้มีการบันทึกโน้ตไว้โดยครูเจือ ลาเวกิจ เป็นผู้บันทึก พอสำนักพระราชวังเป่า
ให้ดูก็จดบันทึกเป็นโน้ตแล้วเอามาฝึกกันเอง ...

เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่ทหารเรือจะต้องเข้าร่วมในพระราชพิธี จึงต้องฝึกซ้อมกันเป็น
อย่างหนัก น.ท.สราวุธ เรืองณรงค์ ร.น. (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า “ทหารเรือชุดแรกนี้
ต้องฝึกกันอย่างหนัก เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะฝึกสอนให้ประมาณ 3 ครั้ง ครั้งละครึ่งวัน หลัง
จากได้บันทึกโน้ตไว้เรียบร้อยแล้ว ก็จะฝึกกันเองตามโน้ต ...” เมื่อได้ถ่ายทอดการประโคมให้แก่
บุคลากรของกองดุริยางค์ไว้แล้ว ในยามที่พระราชพิธีสำคัญอันเป็นพิธีใหญ่ ต้องการกำลังคนที่จะ
ประโคมแตรฝรั่งในพระราชพิธีก็จะขอกำลังจากทหารเรือไปเป็นกำลังเสริมอีก ซึ่ง น.ท.สราวุธ
เรืองณรงค์ ร.น. (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า

ต่อจากนั้น ในปี พ.ศ.2506 สำนักพระราชวังก็ได้ขอทหารเรือ จำนวน 17 คน ไป
 ประโคมในพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างเผือกที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นครั้งที่ 2 ปัจจุบัน
 นี้ ทหารเรือก็ยังคงถูกขอไปเป็นกำลังเสริมในพระราชพิธีใหญ่ ๆ อีก เช่น งาน
 พระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี งานพระบรมศพสมเด็จพระศรี-
 นครินทร์บรมราชชนนี งานเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทาง
 ชลมารค งานพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ...

นอกจากกองดุริยางค์ทหารเรือจะเป็นกลุ่มผู้รับการสืบทอดพระราชประเพณีการ
 ประโคมของสำนักพระราชวังแล้ว ขณะเดียวกันกองดุริยางค์ทหารเรือก็ได้ทำหน้าที่ในการสืบทอด
 พระราชประเพณีการประโคมนี้ต่อไปยังบุคลากรภายในกองดุริยางค์ทหารเรือต่อไปอีกด้วย ซึ่ง
 น.ท.สรายุ เรื่องณรงค์ ร.น. (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า

กองดุริยางค์ทหารเรือได้มีการเตรียมคนไว้ทดแทนอยู่เสมอ โดยใช้ไม้ตีที่บันทึกไว้
 มาฝึก ซึ่งไม่ต้องใช้เวลามาก เพียง 1 ชั่วโมง ก็สามารถปฏิบัติได้ การถ่ายทอดนั้น
 รุ่นแรกมีผมกับเพื่อนเป็นคนถ่ายทอดให้กับนักเรียน ปัจจุบันเหลือผมคนเดียว โดย
 จะทำการถ่ายทอด เช่น ในรุ่นหนึ่งมี 20 คน ถ้ามีใครออกไปก็จะฝึกคนอื่นขึ้นมา
 ทดแทนอยู่เรื่อย ๆ...

กลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือเป็นกลุ่มที่รับการถ่ายทอดการประโคม ที่แตกต่าง
 จากกลุ่มผู้สืบทอดอื่น คือรับการถ่ายทอดการประโคมแตรฝรั่ง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ต้องใช้ทักษะ
 และความสามารถทางดนตรีสูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง และกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มนี้ก็สามารถทำได้เป็นอย่างดี
 สืบเนื่องได้จากความเชื่อของสำนักพระราชวังที่มีต่อกองดุริยางค์ทหารเรือ โดยมอบหมายให้
 ทำหน้าที่ประโคมต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน และยังสามารถเพิ่มความรับผิดชอบให้ประโคมด้วยเครื่อง
 ประโคมชนิดอื่น เช่น สังข์ และแตรวงอื่น โดยสำนักพระราชวังจะบอกเฉพาะลำดับการปฏิบัติ
 เท่านั้น ส่วนการเป่าซึ่งให้เกิดเสียง ผู้เรียนจะต้องทดลองฝึกปฏิบัติเอง

จากข้อมูลข้างต้น พบว่าการที่สำนักพระราชวังขอกำลังจากกองดุริยางค์ทหารเรือ ไปใช้
 ในการพระราชพิธีต่าง ๆ นั้น เป็นไปด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ

1. ปัญหาการขาดแคลนกำลังคนของสำนักพระราชวัง ในกรณีที่จะต้องมีการพระ
 ราชพิธีใหญ่ เช่น พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินพยุหยาตราทางชลมารค พระราชพิธีจรดพระ
 นังคัลแรกนาขวัญและพระราชพิธีพระบรมศพ เป็นต้น ซึ่งพระราชพิธีเหล่านี้จำเป็นต้องใช้แตรฝรั่ง
 จำนวนมากเข้าร่วมในกระบวน ทหารจากกองดุริยางค์ทหารเรือจึงถือเป็นกำลังสำคัญของวิ
 ธีกระบวนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะมีพื้นฐานและทักษะทางดนตรีที่ดี สามารถเป่าแตรฝรั่ง ซึ่งเป็น

เครื่องประโคมที่จัดว่ายากที่จะปฏิบัติ และต้องใช้เวลาในการฝึกหัด ผู้ที่สามารถเป่าได้ก็มีจำนวนน้อย ทหารในกองดุริยางค์ทหารเรือซึ่งมีความรู้ ความสามารถทางดนตรีดีแล้ว จึงสามารถฝึกปฏิบัติได้ในระยะเวลาอันสั้น และปฏิบัติได้ดี จึงเป็นหน่วยงานที่ช่วยกิจการงานพระราชพิธีของสำนักพระราชวังได้เป็นอย่างดี

2. เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานเครื่องสูงและกลองชนะ ซึ่งมีจำนวนจำกัดนี้จะต้องปฏิบัติราชการอื่นๆ ด้วย ทำให้ไม่มีเวลาที่จะฝึกหัดเป่าแตรฝรั่ง เมื่อมีพระราชพิธีใหญ่ ไม่มีเวลาฝึกปฏิบัติ คนขึ้นมาเสริมได้ทันเวลา จึงต้องอาศัยกำลังทหารจากกองดุริยางค์ทหารเรือเป็นสำคัญ

เมื่อกองดุริยางค์ทหารเรือสามารถตอบสนองความต้องการในเรื่องกำลังคนให้แก่สำนักพระราชวัง จนเป็นที่ยอมรับและเชื่อถือเป็นอย่างดี ตลอดจนขยายผลไปถึงบุคลากรในหน่วยงานของคุณได้อีกต่อหนึ่ง ย่อมหมายถึงว่าการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมของราชสำนัก และวัฒนธรรมของชาติ จะดำรงอยู่สืบไปได้อีกหลายชั่วอายุคน

4.11 กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยปี่ชวา และปี่ไฉน

ปี่ชวา เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้สำหรับเป่าทำทำนองในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค และสถลมารค โดยในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคจะใช้ปี่ชวากับกลองแขก แต่ในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคจะใช้ปี่ชวากับกลองชนะ

ปี่ไฉน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้เป่าทำทำนองในริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศพระบรมศพ

บุญช่วย โสวัตร (2533) กล่าวถึงปี่ชนิดต่าง ๆ ไว้ว่า

ปี่มีหลายชนิด ได้แก่ ปี่ใน ปี่นอก ปี่กลาง ปี่นอกต่ำ ปี่ชวา ปี่มอญ และปี่ไฉน แต่ละชนิดมีที่ใช้ต่างกัน วิธีการเป่าและขั้นตอนในการฝึกหัดก็แตกต่างกันไปด้วย

1. ปี่ใน ใช้บรรเลงทางใน
2. ปี่กลาง ใช้บรรเลงในทางกลาง
3. ปี่นอกต่ำ ใช้บรรเลงในทางนอก
4. ปี่นอก ใช้บรรเลงในทางนอก
5. ปี่ชวา ใช้บรรเลงในทางชวา
6. ปี่มอญ ใช้บรรเลงในทางเพียงออ
7. ปี่ไฉน ใช้บรรเลงในทางเพียงออ

เมื่อปี่มอญและปี่ไฉน มีทางที่ใช้บรรเลงในทางเพียงออเหมือนกัน ดังนั้นในการประโคมด้วยปี่ไฉน บางครั้งจึงนำเอาทำนองบางทำนองของปี่มอญมาใช้ ซึ่ง สุรี สุขิลักษณ์ (สัมภาษณ์, 7

มิถุนายน 2539) กล่าวว่า “ปีไฉนที่เป่าในงานพระบรมศพ จะเป่าเพลงพญาโคกลอยลม ก็คือการทำนองเพลงต่าง ๆ มาเรียบเรียงกัน บางลูกก็เอามาจากปี่พาทย์มอญ โดยเลือกเอาทำนองที่เศร้า ๆ มาเป่า ...”

เนื่องจากกำลังคนผู้ทำหน้าที่เป่าปี่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะมีจำกัด ประกอบกับการฝึกปฏิบัติต้องใช้เวลานาน ทำให้มีผู้สืบทอดน้อยลงไปด้วย ดังนั้นในระยะหลังตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 8 เมื่อสิ้นนายม่วง แสงเอก คนปี่ในวังแล้ว จึงรับคนนอกเข้ามา คนเหล่านี้มักจะมีความรู้ในทางปี่พาทย์ด้วย เช่น นายทอง เย็นเกล้า นายสุรี สุจิตลักษณ์ เป็นต้น (เสวต ธนประคิษฐ์, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2539) เจ้าหน้าที่เหล่านี้มักจะเป่าปี่ได้มาจากข้างนอกแล้ว เมื่อเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในสำนักพระราชวัง จึงไม่มีการเรียนการสอนในระยะเริ่มต้น ซึ่งในการฝึกหัดเป่าปี่ทุกชนิดมักจะใช้วิธีการฝึกปฏิบัติขั้นพื้นฐานแบบเดียวกัน จึงรวบรวมกระบวนการถ่ายทอดของปี่ทั้ง 2 ชนิดนี้ไว้ด้วยกัน โดยในกรณีนี้จะได้นำขั้นตอนการฝึกปฏิบัติ ซึ่ง บุญช่วย โสวัตร (2533) ได้เขียนไว้ในประวัติศาสตร์เก่า ๆ ก่อนจะเป่าปี่ ดังจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

วิธีการและขั้นตอนในการเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรปฏิบัติ มีลำดับดังนี้

1. การครอบและจับมือ
 2. รับคำแนะนำในการปฏิบัติตนในการเรียน
 3. หัดเป่าเสียงต่าง ๆ เบื้องต้น
 4. หัดระบายลม
 5. ฝึกหัดเป่าเพลงเต่ากินผักนึ่ง 2 ชั้น และ 3 ชั้น
- เมื่อผ่านการฝึกทั้ง 5 ชั้นนี้แล้ว ต่อไปจะศึกษาเพลงชนิดใด อย่างไหนขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูผู้สอนว่าจะเห็นสมควรอย่างไร และพิจารณาความสามารถของแต่ละคน ว่ามีความพร้อมแค่ไหน ...

ส่วนการสืบทอดปี่ชวา และปีไฉน จะสืบทอดกันในกลุ่มเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ ปรากฏหลักฐานชัดเจนจากราชทินนามของเจ้าหน้าที่ผู้ทำหน้าที่เป่าปี่ชวา ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ซึ่ง เสวต ธนประคิษฐ์ (สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2541) กล่าวว่า “ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5-6 ผู้ทำหน้าที่เป่าปี่ไฉน มีราชทินนามว่า พันไกรชวา ...” จากราชทินนามนี้ สามารถบอกได้ว่าการสืบทอดการประโคมยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยตำแหน่ง หรือตามราชทินนาม ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย ราชทินนามเหล่านี้ถูกยกเลิกไป แต่การสืบทอดยังคงมีอยู่ เสวต ธนประคิษฐ์ (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2541) กล่าวถึงผู้ทำหน้าที่เป่าปี่ชวาและปีไฉน ในรั้วกระบวนพระราชอิสริยยศ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสำนักพระราชวังที่มีอายุอยู่ในช่วง

ยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

รัชสมัย	ราชทินนาม, ชื่อเจ้าหน้าที่ผู้เป่าปี่ชวาและปี่โฉน
รัชกาลที่ 5 ตอนปลาย	พันไกรชวา
รัชกาลที่ 6	พันไกรชวา, นายจีน เศษบรรลือ, นายม่วง แสงเอก นายเตี้ย วรกิจวิวัฒน์
รัชกาลที่ 7	นายจีน เศษบรรลือ, นายม่วง แสงเอก, นายเตี้ย วรกิจวิวัฒน์, นายสมบัติ เศษบรรลือ, นายชลอ วรกิจวิวัฒน์
รัชกาลที่ 8	นายม่วง แสงเอก, นายเตี้ย วรกิจวิวัฒน์, นายสมบัติ เศษบรรลือ, นายชลอ วรกิจวิวัฒน์
รัชกาลที่ 9	นายทอง เอ็นเกล้า, นายสุรี สุจิตลักษณ์, นายเจตนา ปฐมรัตน์, นายณรงค์ บัวบุตร, นายณรงค์ สุขเฉลิมศรี, นายไพฑูรย์ บุญเพ็ง, นายชาติรี ประณีตทอง

จากตารางที่ระบุนรายชื่อเจ้าหน้าที่ผู้ทำหน้าที่เป่าปี่ชวาและปี่โฉนในกระบวนพระราชอิสริยยศระหว่างการสืบทอดในช่วงรัชกาลที่ 6 - 8 เป็นการสืบทอดกันในสายตระกูลเช่นเดียวกับการสืบทอดของบรรดาศักดิ์คนตรีไทยทั่วไปที่มักสืบทอดความรู้ทางดนตรีให้กับบุตรหลานของตนเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงรับผู้อื่นเป็นศิษย์ แต่ในภายหลังเจ้าพนักงานผู้เป่าปี่ชวาและปี่โฉนของสำนักพระราชวังมีจำนวนลดน้อยลงจึงต้องรับบุคคลภายนอกเข้ามา (เสวต ธนประดิษฐ์, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2541) ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยปี่ชวาและปี่โฉนของงานเครื่องสูงและกลองชนะ จึงเป็นเพียงการถ่ายทอดเฉพาะเพลงที่จะใช้ในพระราชพิธีของสำนักพระราชวังซึ่งก็คือ การต่อเพลงตามปกติ และเมื่อผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้พื้นฐานคืออยู่แล้ว ก็เท่ากับช่วยลดระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติไปได้อีกมาก โดยต่อเพียงเพลงเฉพาะของแต่ละพระราชพิธีเท่านั้น กล่าวคือ

ปี่ชวา เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงคู่กับกลองแขกในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค บรรเลงด้วยเพลงสรรเสริญ และเพลงแปลง ส่วนในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคปี่ชวาจะบรรเลงร่วมกับกลองชนะ เชนน์ สัมภาวุฒ์ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2541) อธิบายว่า

ส่วนใหญ่แล้วการบรรเลงด้วยวงปี่ชวา กลองแขก ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค นั้น จะเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากร โดยประจำอยู่ในเรือกลองนอกและเรือกลองใน ส่วนของสำนักพระราชวัง จะรับผิดชอบการประโคมในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค และในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ...

ส่วนเพลงที่ใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ นี้ เจตนา ปฐมรัตน์ (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2541) จำปีคนหนึ่งของงานเครื่องสูงและกลองชนะ กล่าวว่า

เพลงที่ใช้ในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค ซึ่งใช้ปี่ชวา กับกลองชนะนั้น จะใช้เพลงไทยอัตรา 2 ชั้น บรรเลงต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ ขึ้นอยู่กับคนปี่ว่าจะเลือกเพลงใดมาใส่ และบรรเลงต่อเนื่องกันไป ส่วนเพลงที่ใช้ในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ จะใช้เพลงพญาเดิน...

สุรี สุชีลักษณ์ (สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2539) กล่าวถึงเพลงที่ใช้ในกระบวนพยุหยาตรา ซึ่งปี่ชวามีหน้าที่ทำทำนองเพลง ว่า

เพลงที่ใช้ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ทางสถลมารค จะใช้เพลงคล้ายกัน คือ จะเริ่มต้นด้วย ทะแยกลองโยน เพื่อเป็นสัญญาณว่าจะเคลื่อนขบวนแล้ว ถ้าเป็นพยุหยาตราทางชลมารค อาจบรรเลงต่อด้วยเพลงล่องลม และถอนสมอ ส่วนพยุหยาตราทางสถลมารคจะต่อด้วย สมพัดชายเขา กระบี่ลีลา เพลงปฐม เป็นต้น ...

เคนห์ สัมภวคุปต์ (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า เพลงที่ใช้เป็นหลักของปี่ชวาในกระบวนการพยุหยาตราทางสถลมารค ได้แก่ เพลงทะแยกลองโยน เพลงกระบี่ลีลา เพลงโกลก เพลงสมิงทอง เพลงแขกมอญ

ในส่วนของการเรียนการสอนนั้น จะแตกต่างจากเครื่องประโคมชนิดอื่น ทั้งนี้เพราะปี่ชวาเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งในวงปี่พาทย์ ซึ่งตามปกติของคนที่จะฝึกหัดเล่นเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์นั้น จะต้องเริ่มต้นจากการเรียนฆ้องวงใหญ่ ซึ่งถือเป็นเครื่องดนตรีที่เป็นหลักของวง และถ้าฝึกปฏิบัติฆ้องวงใหญ่จนเชี่ยวชาญ และแม่นยำในทำนองหลักของเพลงแล้ว การฝึกปฏิบัติด้วยเครื่องดนตรีชนิดอื่นก็สามารถกระทำได้ อาศัยทำนองของฆ้องวงใหญ่เป็นหลัก แล้วบรรเลงโดยทางเพลงอื่น ๆ แต่ให้อยู่ภายในเนื้อทำนองของฆ้องวงใหญ่เป็นสำคัญก็ยอมทำได้ ดังนั้นจึงพบว่าเจ้าหน้าที่ผู้เป่าปี่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ เช่น สุรี สุชีลักษณ์ บรรเลง บั้วบุตร เจตนา ปฐมรัตน์ และไพฑูรย์ บุญเพ็ง ก็ล้วนแล้วแต่ผ่านจุดเริ่มต้นของการฝึกหัดฆ้องวงใหญ่ และเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ในวงปี่พาทย์มาแล้ว ก่อนที่จะมาหัดปี่ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการปฏิบัติงานจริง

จะพบว่าผู้ที่เป่าปี่ได้จะต้องมีไหวพริบ มีประสบการณ์และมีปฏิภาณกวี ในการที่จะดัดแปลงเพลงต่าง ๆ มาเป่าร้อยเรียงกันไปในเพลงโดยไม่ให้ขาดจังหวะได้ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2504) ทรงพระนิพนธ์ถึงลักษณะวิธีการดำเนินทำนองของปี่ที่ใช้ในวงลักษณะต่างๆ ว่า “ถึงปี่พาทย์ก็เหมือนกันเดิมก็ไม่มีเพลง ใช้เป่าเดินไปตามโวหารของใคร ก็ของใคร ปี่ชวาซึ่งเป่ากับกลองแขกในเพลงสรหมา และแปลงอยู่เดี๋ยวนี้ก็คั่น ปี่โหนดที่เป่ากับกลองชนะและประโคมยามก็คั่น ปี่นอกที่เป่าเชิดนอกอยู่เดี๋ยวนี้ก็คั่น...”

จากลักษณะการดำเนินทำนองของปี่เช่นนี้ แสดงว่าผู้ที่เป่าปี่จะต้องมีความชำนาญในการเป่าปี่ มีปฏิภาณและไหวพริบ สามารถคิดทำทำนองเพลงต่าง ๆ มาเป่าให้สอดคล้อง ร้อยเรียงกันได้ ในการฝึกปฏิบัตินั้น ไพฑูรย์ บุญเพ็ง (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2541) กล่าวว่า “ถ้าคนเป็นเครื่องดนตรีอยู่แล้ว มาหัดเป่าปี่ จะเป็นเร็วกว่าคนที่ไม่ได้เครื่อง เพราะจะรู้ทำนองเพลงและรู้จักฟังเสียงไม่ให้เพี้ยนไป ... การเลือกเพลงมาเป่าก็ต้องคิดไว้ล่วงหน้า ขณะเป่าว่าจะว่าใช้เพลงอะไรมาต่อ ถ้าเป็นงานศพก็เลือกเพลงที่มีทำนองเศร้า ๆ มาเป่าต่อกัน ...

นอกเหนือจากการฝึกปฏิบัติโดยการต่อเพลงเช่นเดียวกับเครื่องดนตรีชนิดอื่นแล้ว ปี่ยังมีคุณลักษณะเฉพาะในการเป่าอีก ได้แก่ การระบายลม ซึ่งจะต้องเกิดจากการฝึกปฏิบัติเป็นสำคัญ ก่อนที่จะฝึกหัดขั้นตอนอื่น ๆ ต่อไป สุวิทย์ แก้วกระมล (2540) กล่าวถึง ประสบการณ์ในการเดินทางไปร่วมงาน “มหกรรมปี่” ที่ประเทศเกาหลี ว่า “หลังจากที่เป่าเดี่ยวเชิดนอกแล้ว นักดนตรีของชาติต่าง ๆ พุ่งความสนใจมาที่ข้าพเจ้าแทบจะทุกชาติ เพราะเรื่องการระบายลมขณะเป่าปี่ อันนี้เป็นเสน่ห์ของคนตรีไทยเราอย่างหนึ่ง ซึ่งทุก ๆ ชาติเขาระบายกันไม่ได้ ...”

อนันต์ สบฤกษ์ (2533) กล่าวถึงการฝึกหัดระบายลมว่า

การฝึกหัดระบายลมมีหลายวิธี เช่น ในสมัยโบราณจะใช้ก้านมะละกอหรือไม้ซางเป่าลงในตุ่มน้ำ หรือขันน้ำก็ได้ โดยสังเกตว่าถ้าฟองอากาศผุดขึ้นสม่ำเสมอในขณะที่เป่าลมเข้าไป แสดงว่าสามารถบังคับลมได้แล้ว วิธีการเช่นนี้อาจใช้หลอดดูดน้ำเป่าลงในแก้วน้ำก็ได้ การฝึกหัดเป่าก้านมะละกอ หรือไม้ซางนี้ นอกจากจะเป็นการฝึกการระบายลมแล้ว ยังสามารถฝึกกำลังลมด้วย โดยปกติถ้าเป่าลมในน้ำตื้นจะเป่าเบาแรง แต่ใช้ลมมาก ถ้าเป่าในน้ำลึกจะเป่าหนักแรง แต่ใช้ลมน้อย ในการฝึกจะต้องเริ่มเป่าตั้งแต่ตื้น แล้วค่อย ๆ ลงไปหาน้ำลึก วิธีนี้จะทำให้กำลังลมดีขึ้น การฝึกหัดระบายลมอีกวิธีหนึ่งคือ ใช้น้ำอมไว้ในปากแล้วค่อย ๆ ใช้นิ้วบีบน้ำออกทีละน้อย โดยให้มีสายน้ำเป็นเส้นเล็กที่สุด ขณะเดียวกันต้องหายใจเข้าออกเป็นปกติด้วย ถ้าทำได้ก็สามารถระบายลมได้ ...

ส่วนสำคัญและขั้นตอนของการฝึกปฏิบัติระบายนลม ตามทฤษฎีของ บุญช่วย โสวัตร (2533) ศิษย์เอกคนหนึ่งของครูเทียบ คงลายทอง ได้อธิบายไว้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. เป่าลมตรงจากปอดของตนเอง ออกแรงเป่าประมาณครึ่งหนึ่ง
2. นำลมที่เหลืออีกครึ่งหนึ่ง มาเก็บไว้ที่กระพุ้งแก้ม
3. พองแก้มของตนเองออกรับ
4. ปิดช่องทางเดินลมที่เชื่อมต่อกจากคอด้านใน ลั้นสำหรับปิดเปิดนี้จะมีอันเดียว เมื่อเปิดช่องระหว่างปากไปสู่หลอดลม เข้าสู่ปอดแล้ว ช่องลมจากจมูกเข้าสู่หลอดลมก็จะเปิดให้หายใจเข้าสู่ปอดทางด้านนั้น
5. เบ่งกล้ามเนื้อที่กระพุ้งแก้ม คั้นลมในปากออกไป (ช่องที่ลมออกแรงมาก ต้องทำให้เป็นช่องแคบ ๆ)
6. ในขณะที่แก้มเริ่มคั้นลมออก ให้เริ่มหายใจเข้าทางจมูก
7. เมื่อหายใจสุดลมเข้าปอดได้แล้ว ก็ปล่อยออกสู่ช่องเสริมลมในปากที่กำลังจะหมด โดยเริ่มนำขั้นที่ 1 มาใช้ใหม่ให้ต่อเนื่องกันไปเป็นลำดับ ถ้าปฏิบัติดังนี้ ก็จะสามารถมีลมเป่าออกทางช่องปากได้ตลอดเวลา ซึ่งเรียกวิธีการเหล่านี้ว่า “วิธีระบายนลม” ...

ไพฑูรย์ บุญเพ็ง (สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2541) อธิบายว่า “ตอนแรกครูผู้สอนจะอธิบายวิธีการและปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ในการหัดระบายนลมสามารถฝึกโดยใช้ก้านมะละกอ หรือหลอดกาแฟ จุ่มลงในน้ำ เป่าลมเข้าไปให้เกิดฟองอากาศผุดในน้ำอย่างต่อเนื่อง จนกว่าจะปฏิบัติได้ ...” และ เจตนา ปฐมรัตน์ (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2541) อธิบายเพิ่มเติมว่า

ในครั้งแรกครูจะอธิบายและปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ในครั้งต่อไปหลังจากที่ได้ฝึกปฏิบัติแล้ว จะต้องบอกให้ครูทราบ ว่า เมื่อปฏิบัติแล้วเกิดผลอย่างไรบ้าง ซึ่งบางครั้งอาจมีอาการทางร่างกาย เช่น เจ็บหน้าอก ดังนั้นจึงต้องบอกให้ครูทราบเพื่อจะได้แนะนำแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้อง ส่วนการฝึกปฏิบัติจะต้องปฏิบัติให้ครูดู เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง เมื่อครูเห็นว่าปฏิบัติได้แล้วจึงจะสอนในขั้นต่อไปให้...

สำหรับการฝึกหัดเป่าปี่นี้ ทั้ง สุรี สุชีลักษณ์ เจตนา ปฐมรัตน์ และ ไพฑูรย์ บุญเพ็ง ต่างก็มีจุดเริ่มต้นในการฝึกปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน โดยจะเริ่มต้นฝึกปฏิบัติจากปี่ใน เป็นอันดับแรก ทั้งนี้ เจตนา ปฐมรัตน์ (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2541) กล่าวว่า “ในการฝึกหัดปี่ จะเริ่มฝึกหัดจากปี่ในก่อน เพราะปี่ในเป็นปี่ที่เป่ายากที่สุด เนื่องจากมีระบบเสียงหลากหลาย มีการใช้นิ้วแตกต่างกันไป มีนิ้วเฉพาะของปี่ในด้วย แต่เมื่อเป่าปี่ในได้แล้ว การฝึกหัดเป่าปี่ชนิดอื่นจะทำได้ง่ายขึ้น ...”

การที่จะเป่าปี่ได้ค่านั้น ผู้เรียนควรมีพื้นฐานทางดนตรีเป็นอย่างดีประกอบด้วย ซึ่ง สุริ
 สุขีลักษณ์ (สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า

ผู้ที่จะเริ่มตี้นหัดปี่ควรมีความรู้เรื่องเครื่องดนตรีก่อน ซึ่งก็คือฆ้องวง เพื่อให้รู้เสียง
 หลังจากนั้นจึงฝึกนิ้วปี่ ฝึกกระบายลม ซึ่งเป็นเทคนิคของปี่ทุกชนิด ลมที่ใช้เป่าปี่นั้น
 จะมาจากหลายจุด เช่น ท้อง ออก แก้ม ปลายลิ้น และคอ เพราะในการเป่าปี่จะต้องรู้จัก
 เลือกว่าเพลงใดจะใช้ลมแบบไหน เช่น การทำเสียงสะอึก สะอื้น ของปี่โฉน คนเป่า
 จะต้องรู้จักเลือกวิธีการใช้ลมเข้ามาช่วย ...

ด้วยเหตุนี้การฝึกหัดปี่ของเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะส่วนหนึ่งจึงมิได้เริ่ม
 ตี้นฝึกหัดจากปี่ชวาและปี่โฉนก่อน เมื่อเข้ามาอยู่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ ก็คือใช้ความ
 สามารถเดิมที่มีอยู่แล้วมาต่อเพลงสำหรับพระราชพิธีเท่านั้น จะมีก็แต่เพียง ธาตรี ประณีตทอง
 เท่านั้นซึ่งเริ่มต้นฝึกหัดจากปี่ชวาและปี่โฉน โดยเรียนจากนายสตีลย์ สร้อยสุวรรณ จำปีคนหนึ่ง
 ของงานเครื่องสูงและกลองชนะซึ่งปัจจุบันลาออกไปแล้ว ขณะนี้ ธาตรี ประณีตทอง ต่อเพลงกับ
 เจตนา ปฐมรัตน์

ส่วนการฝึกหัดเป่าปี่นั้น ธาตรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2539) กล่าวว่า
 ก่อนจะได้เป่าปี่จนเป็นเพลง ต้องฝึกหัดไล่เสียง หัดกระบายลม ซึ่งใช้เวลานานมาก
 การหัดกระบายลมนั้น ผมหัดกับหลอดกาแฟ เป่าในแก้วน้ำ ในการปฏิบัติผู้สอนจะ
 อธิบายว่าจะต้องเป่าน้ำให้มีฟองอากาศผุดอย่างต่อเนื่อง แต่จะไม่บอกว่าทำอย่างไร
 ต้องไปฝึกเอง ผมหัดเป่า ทดลองหาวิธีการต่าง ๆ บางครั้งยังเคยลองกับขวดเป๊ปซี่
 ด้วย เมื่อหัดบ่อย ๆ ในที่สุดก็รู้ว่าจะต้องทำอย่างไรแล้วจึงได้ต่อเพลง ...

ส่วนการต่อเพลงนั้น ผู้วิจัยได้สังเกตการเรียนการสอนปี่ของเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูง
 และกลองชนะ โดยเจตนา ปฐมรัตน์ เป็นผู้สอน และธาตรี ประณีตทอง เป็นผู้เรียน พบว่าในการ
 ต่อเพลงนั้นจะต่อทีละวรรค โดยผู้สอนจะเป่าให้ผู้เรียนดูและฟังเป็นตัวอย่าง แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติ
 ตาม ขณะที่ผู้เรียนฝึกปฏิบัติ ผู้สอนจะคอยฟังและแนะนำแก้ไข เมื่อถูกต้องแล้วก็จะให้เป่าซ้ำ ๆ
 เจตนา ปฐมรัตน์ (สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า “การต่อเพลงจะต่อทีละวรรค ถ้าเป่า
 วรรคที่ต่อใหม่ได้แล้วจึง ต่อวรรคต่อไปให้จนจบเพลง แล้วจึงทบทวนทั้งเพลงที่ต่อไป จนกว่าจะ
 มั่นใจว่าเขาเป่าได้ถูกต้อง ชัดเจนและแม่นยำ จึงจะให้ปฏิบัติหน้าที่ในงานพระราชพิธีได้ ...” ซึ่งก็
 หมายความว่ามีการวัดและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ในการถ่ายทอดเพลงแต่ละครั้งก็จะมี
 การประเมินผลไปด้วย ถ้าผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ ก็ถือว่าผ่านเกณฑ์การประเมิน หลังจากนั้นก็จะ
 ต่อเพลงให้ต่อไป เมื่อเป่าได้ทั้งเพลง จึงวัดและประเมินผลอีกครั้งหนึ่ง ถ้าผู้เรียนเป่าได้ถูกต้อง

แม่นย่า และดีพอแล้วจึงจะอนุญาตให้เป่าในงานพระราชพิธีได้

นอกเหนือจากการเรียนการสอนโดยปกติแล้ว ธาตรี ประณีตทอง (สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2539) เล่าว่า “ในครั้งแรกที่จะต่อเพลงกับนายสถิตย์ สร้อยสุวรรณ จำปีคนหนึ่งในงานเครื่องสูงและกลองชนะที่ลาออกไปแล้ว ได้ทำพิธีบูชาครู โดยเตรียมดอกไม้ รูป เทียน ชันและเงิน ก้านนมาบูชาครู และจับมือ หลังจากนั้นมา ทุกวันพฤหัสบดีจะบูชาครูที่มีอยู่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะด้วยตนเอง...”

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะซึ่งทำหน้าที่เป่าปี่ พบว่ากระบวนการถ่ายทอดปี่ชวาและปี่โฉมนั้นจะแตกต่างจากการถ่ายทอดเครื่องประโคมชนิดอื่น คือ มีขั้นตอนการเรียนการสอนหลายชั้น แต่ละชั้นตอนใช้เวลาในการฝึกปฏิบัติมาก ผู้เรียนจะต้องมีความอดทนและหมั่นเพียรมาก ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ธาตรี ประณีตทอง (30 พฤษภาคม 2539) กล่าวว่า “ปัจจุบันนี้ทางกองพระราชพิธี ได้เห็นความสำคัญของวิชาชีพในงานเครื่องสูงและกลองชนะมากขึ้น โดยกำหนดว่าถ้าสามารถเป่าปี่หรือทำฉัตรได้ จะได้รับค่าตอบแทนหรือเรียกว่า ค่าวิชาเป็นเงินจำนวน 2,000 บาท...”

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ ดังที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า วิธีการเรียนการสอนการต่อเพลงของปี่ชวาและปี่โฉมจะเป็นวิธีการแบบไทยโบราณ คือต่อเพลงโดยใช้ความจำ ไม่มีการบันทึกโน้ตจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความล่าช้าในการเรียนและการฝึกปฏิบัติ แต่ทั้งนี้ก็ถือเป็นข้อดีอย่างหนึ่ง คือผู้เรียนจะมีสมาธิในการจดจำเพลงเหล่านั้น เมื่อฝึกซ้ำบ่อย ๆ ก็ไม่ลืม และยังสามารถใส่เทคนิคบางอย่างที่ไม่สามารถบันทึกเป็นโน้ตได้ และไปไม่มีข้อจำกัดทางความคิดสร้างสรรค์

จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ โดยมีงานเครื่องสูงและกลองชนะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้รับการถ่ายทอดและเป็นผู้ถ่ายทอดการประโคมแก่กลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มต่าง ๆ นั้น สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ ในกลุ่มผู้สืบทอดต่าง ๆ

เครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศ	กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ	กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ(วิทยาลัยในวังชาย)	กลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือ	กลุ่มผู้สืบทอดทหารบก	กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนเตรียมทหาร
<u>เครื่องตี</u>					
มโหระทึก	/				
ฆ้องชัย	/				
เปิงมาง	/				
กลองชนะ	/	/		/	/
<u>เครื่องเป่าเสียง</u>					
เคียว					
สังข์	/		/		
แตรรองอน	/		/		
<u>เครื่องเป่าทำ</u>					
ทำนอง					
แตรฝรั่ง	/		/		
ปี่ชวา	/				
ปี่โถง	/				

จากตารางแสดงว่า กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะเป็นกลุ่มผู้สืบทอดเพียงกลุ่มเดียวที่มีการสืบทอดด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศทั้ง 9 ชนิด กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่มหาวิทยาลัยในวังชาย (วิทยาลัยในวังชาย) กลุ่มผู้สืบทอดทหารบก และกลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนเตรียมทหาร จะสืบทอดการประโคมด้วยกลองชนะ ส่วนกลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือ จะสืบทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่ง แตรรองอน และสังข์

ด้วยเหตุที่กลุ่มผู้สืบทอดทั้ง 5 กลุ่ม ต่างเข้ามารับการสืบทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศในโอกาสและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ความสำคัญในการสืบทอดแตกต่างกัน จึงทำให้เนื้อหาในการสืบทอดของกลุ่มผู้สืบทอดแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปด้วย

งานเครื่องสูงและกลองชนะ หน่วยงานสังกัดสำนักพระราชวัง มีหน้าที่เป็นผู้รับการถ่ายทอดและ ถ่ายทอดในขณะเดียวกัน วิธีการที่สำนักพระราชวังถ่ายทอดให้กับกลุ่มผู้สืบทอดต่าง ๆ นั้นจะ แตกต่างกันไปจกัยที่กล่าวมาข้างต้น ดังสรุปถึงกระบวนการถ่ายทอดได้ดังนี้

1. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยมโหระทึก จะสืบทอดกันในกลุ่มเจ้าหน้าที่ งานเครื่องสูงและกลองชนะเท่านั้น โดยใช้การปฏิบัติงานเป็นตัวกำหนดการเรียนการสอน คือ เมื่อ มีงานจึงจะถ่ายทอด ผู้เรียนมักจะเป็นผู้เข้าใหม่ ผู้สอนจะอธิบายขั้นตอนของการประโคมว่าจะต้อง ประโคมตอนใดบ้าง เนื่องจากมโหระทึกเป็นเครื่องประโคมที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ย่างยากซับซ้อน การ ถ่ายทอดจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว ภายในระยะเวลาสั้น ๆ

2. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยฆ้องชัย จะสืบทอดกันในกลุ่มเจ้าหน้าที่ งานเครื่องสูงและกลองชนะเท่านั้น โดยถ่ายทอดเพื่อการปฏิบัติงานจริง การถ่ายทอดจะเป็นการถ่าย ทอดแบบตัวต่อตัวระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ผู้เรียนมักจะเป็นเจ้าหน้าที่ใหม่ การเรียนการสอนจะใช้ การอธิบาย แต่ไม่มีการสาธิตให้ดู เนื่องจากฆ้องชัยเป็นเครื่องที่สามารถปฏิบัติได้ง่าย เวลาในการ เรียนการสอนจึงเป็นเพียงระยะเวลาสั้น ๆ ประมาณ 30 นาที ซึ่งการเรียนการสอนนี้ค่อนข้างจะ เป็นอิสระ โดยผู้สอนจะเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน กล่าวคือ ผู้สอนจะเป็นผู้กำหนดทุก อย่าง คือ สถานที่ เวลา และเนื้อหา

3. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเปิงมาง เปิงมางเป็นกลองชนิดหนึ่งที่ต้อง อาศัยทักษะและความรู้ ความชำนาญในการตี ผู้ที่มีความสามารถหรือทักษะในการปฏิบัติเครื่อง คนตรีไทยจะสามารถปฏิบัติได้ ดังนั้นจึงพบว่าจำปี ซึ่งส่วนใหญ่สามารถปฏิบัติเครื่องคนตรีในวง คนตรีไทยได้ จะเป็นผู้ปฏิบัติการประโคมด้วยเปิงมางได้ แต่เนื่องจากต้องใช้ความรู้และทักษะใน การฝึกปฏิบัติตลอดระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติ จึงพบว่าไม่มีผู้ฝึกปฏิบัติการประโคม จะมีก็แต่เพียง การสืบทอดจังหวะการตีที่เรียกว่า “ตี เปิง” ซึ่งเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติการบรรเลงเครื่องคนตรีไทยได้ จะเป็นผู้ปฏิบัติ โดยไม่ต้องเริ่มต้นฝึกหัดใหม่

4. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยกลองชนะ

กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ

กลองชนะเป็นเครื่องแสดงถึงพระราชอิสริยยศที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งพระมหากษัตริย์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้มีเกียรติ และผู้ทำ คุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ เมื่อบุคคลเหล่านั้นเสียชีวิต แต่เนื่องจากเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูง และกลองชนะมีจำกัด ไม่เพียงพอต่อการปฏิบัติหน้าที่ประโคมกลองชนะได้ จึงถ่ายทอดการ ประโคมไปสู่กลุ่มผู้สืบทอดต่าง ๆ โดยกลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะด้วยกันเองจะ

ถ่ายถอดจากการปฏิบัติงาน โดยมีการตีแบบสามไม้หนี สี่ไม้ไล่ กับการประโคมแบบ ตึง เปิง แต่เนื่องจากกลุ่มเจ้าหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะนี้คือบุคคลผู้เคยสำรองงาน หรือบางคนเคยเป็นคนจ้างของสำนักพระราชวังมาก่อน จึงได้เรียนรู้วิธีการประโคมมาก่อนแล้ว ดังนั้นในการปฏิบัติจริง ผู้สอนจึงเพียงแต่ให้คำแนะนำเพียงเล็กน้อย ก็สามารถปฏิบัติได้

กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย)

กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) นั้นจะมีหน้าที่ปฏิบัติการประโคมกลองชนะในงานศพที่จะมีในแต่ละวัน ประกอบกับกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มนี้ถูกกำหนดไว้ด้วยหลักสูตรการเรียนการสอนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ดังนั้นจึงทำให้รูปแบบและการเรียนการสอน เป็นระเบียบที่ชัดเจนขึ้น โดยมีการจัดสภาพของการเรียนการสอนเหมือนกับสภาพห้องเรียนทั่วไป โดยใช้สถานที่ของงานเครื่องสูงและกลองชนะ เป็นห้องเรียนเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะเป็นผู้สอน ระยะเวลาในการเรียนกำหนดไว้ชัดเจนว่าจะต้องมีการเรียนการสอน 100 ชั่วโมง แต่ในทางปฏิบัติผู้เรียนเรียนเพียง 1-2 ครั้ง แต่ถือเอาการปฏิบัติงานจริงเป็นรายชั่วโมงเทียบ พอถึงเวลาเรียนครูจากวิทยาลัยในวังก็จะควบคุมนักเรียนให้เข้าเรียนและเลิกเรียนตามเวลาที่กำหนด การประเมินผลจะประเมินร่วมกันระหว่างอาจารย์โรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) กับเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ โดยประเมินจากการปฏิบัติงานการเรียนการสอนการประโคมด้วยกลองชนะในกลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) จะละเอียดและเป็นขั้นเป็นตอน ครูผู้สอนจะสาธิตการฝึกปฏิบัติให้ผู้เรียนดูเป็นตัวอย่าง แล้วจึงให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จนกว่าจะถูกต้องแม่นยำ แล้วจึงจะถือว่าสิ้นสุดกระบวนการถ่ายถอด

กลุ่มผู้สืบทอดกองทัพบก

กลุ่มผู้สืบทอดกองทัพบก เป็นกลุ่มผู้สืบทอดที่ทำหน้าที่ประโคมด้วยกลองชนะในงานศพพระบรมวงศานุวงศ์หรือผู้มีเกียรติที่ได้รับพระราชทานกลองชนะเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศศพ ทหารที่ปฏิบัติหน้าที่นี้ส่วนใหญ่เป็นทหารเกณฑ์ที่ผลัดเปลี่ยนกันมา เมื่อปลดประจำการไปก็จะมีรุ่นใหม่มาทดแทน กระบวนการเรียนการสอนจึงจะมีขึ้นเมื่อทหารรุ่นใหม่เข้ามา การเรียนการสอนของเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะที่มีต่อกลุ่มผู้สืบทอดกองทัพบกนี้จึงกระทำก่อนที่จะพระราชทานเพลิงศพ โดยใช้เวลาในการสืบทอดเพียง 30 นาที ก่อนปฏิบัติงาน การเรียนการสอนของกลุ่มผู้สืบทอดกองทัพบกนี้ จะสอนแบบรวบรัด โดยเน้นเฉพาะการปฏิบัติเท่านั้น ส่วนเนื้อหาของการปฏิบัติจะแตกต่างกันอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับเกียรติและศักดิ์ของศพนั้น ๆ เช่น ถ้าเป็นศพที่มีเกียรติและศักดิ์สูง ได้รับพระราชทานเปิงมาง การประโคมก็จะเป็นแบบ “ตึง เปิง” แต่ถ้าเป็นศพที่มีเกียรติและศักดิ์รองลงมา จะประโคมแบบ “สามไม้หนี สี่ไม้ไล่” ในการฝึกปฏิบัติ

ผู้สอนจะสาธิตให้คุณเป็นตัวอย่าง แล้วให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จนผู้สอนเห็นว่าถูกต้องแล้ว ก็จะให้ปฏิบัติหน้าที่ได้

จากกระบวนการเรียนการสอนของกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นไปอย่างรวบรัด และมุ่งเน้นการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี

กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนเตรียมทหาร

กลุ่มผู้สืบทอดโรงเรียนเตรียมทหารเป็นกลุ่มผู้สืบทอดเฉพาะกิจ แต่ไม่มีความต่อเนื่อง โดยเป็นกลุ่มที่ปฏิบัติหน้าที่ประโคมด้วยกลองชนะในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เท่านั้น แต่เนื่องจากเป็นราชพิธีที่สำคัญกระบวนการถ่ายทอดจึงเป็นไปอย่างเข้มงวด โดยมีการฝึกปฏิบัติเป็นขั้นตอนแต่ละขั้นตอนใช้เวลาในการปฏิบัติมาก จนกว่าผู้สอนจะเห็นว่าถูกต้องสมบูรณ์แบบ จึงให้ปฏิบัติหน้าที่จริง ส่วนเนื้อหาของการประโคมนั้น ผู้เรียนจะได้เรียนรู้พระราชพิธีตลอดทั้งระบบ คือ รู้ว่าริ้วกระบวนมีกี่ริ้ว แต่ละริ้วประกอบด้วยอะไรบ้าง ระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติก็มากกว่ากลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มอื่น การตีกลองชนะจะคู่กับเปิงมางแบบ “ตั้งเปิง” ในการฝึกปฏิบัติ เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะจะดูแลตรวจสอบความถูกต้องอย่างใกล้ชิด

5. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยสังข์

การถ่ายทอดการประโคมด้วยสังข์ จะถ่ายทอดกันในกลุ่มเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะเท่านั้น ผู้สอนจะสาธิตการเป่าให้คุณ แต่ในการปฏิบัติ ผู้เรียนจะต้องฝึกปฏิบัติและทดลองด้วยตนเองว่าจะเป่าให้เกิดเสียงได้อย่างไร ซึ่งคล้ายกับการเรียนรู้แบบ learning by doing ถ้าผู้เรียนมีพื้นฐานเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติเครื่องเป่าแล้ว จะสามารถปฏิบัติได้เร็วขึ้น

6. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรงอน

กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรงอน จะถ่ายทอดกันในกลุ่มเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะเท่านั้น โดยผู้เรียนจะรับคำแนะนำจากผู้สอน แล้วฝึกปฏิบัติโดยจะทดลองฝึกปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดเสียงด้วยตนเอง แต่จะใช้เวลานานกว่าการฝึกหัดเป่าสังข์ แต่สำหรับผู้ที่สามารถเป่าปี่หรือแตรฝรั่งได้แล้ว ก็สามารถเป่าแตรงอนได้ภายในระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งนับว่าคล้ายคลึงกับ การเรียนรู้แบบ learning by doing

7. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่ง

การถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่ง จะมีกลุ่มผู้สืบทอด 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ กับกลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือ โดยกลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะ จะถ่ายทอดการประโคมแตรฝรั่งในโอกาสต่าง ๆ เพลงที่ใช้ ได้แก่

เพลงสำหรับบท ออกขุนนางและสังเสด็จ การเรียนการสอนแตรฝรั่งในกลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะจะไม่จำกัดเวลา ทั้งนี้เพราะผู้รับการถ่ายทอดจะต้องปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ค้ำย ทำให้ไม่มีเวลาในการเรียนและการฝึกปฏิบัติ การต่อเพลงจึงต้องใช้เวลานาน เพราะผู้สอนจะต่อเพลงด้วยวิธีการแบบไทยโบราณ คือต่อทีละวรรค แล้วให้ฝึกปฏิบัติจนกว่าจะจำได้ จึงจะต่อวรรคต่อไปให้ ดังนั้นการต่อเพลง 1 เพลง จึงใช้ระยะเวลาไม่นานนับเดือน

ส่วนกระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่งในกลุ่มผู้สืบทอดกองดุริยางค์ทหารเรือ นั้น เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะซึ่งเป็นผู้สอนจะถ่ายทอดโดยวิธีการแบบไทยโบราณ แต่เนื่องจากผู้เรียนมีพื้นฐานความรู้ในทางดนตรี จึงบันทึกโน้ตและฝึกปฏิบัติตามโน้ต ใช้ระยะเวลาฝึกปฏิบัติและตรวจสอบความถูกต้องจากเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะซึ่งเป็นผู้สอน 3 วัน

8. กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยปี่ชวาและปี่โฉน

การถ่ายทอดการประโคมด้วยปี่ชวาและปี่โฉน จะถ่ายทอดเฉพาะกลุ่มเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะเท่านั้น โดยเจ้าหน้าที่ที่สามารถเป่าปี่ได้ก่อนจะมาปฏิบัติหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะ ก็จะซ้อมขั้นตอนของการฝึกปฏิบัติเบื้องต้นมาแล้ว เมื่อปฏิบัติหน้าที่ในงานเครื่องสูงและกลองชนะก็เป็นเพียงการต่อเพลงเฉพาะที่จะใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ เท่านั้น ซึ่งก็ไม่ต้องใช้เวลาในการฝึกปฏิบัติมากนัก เนื่องจากมีพื้นฐานทางดนตรีไทยอยู่แล้ว เพลงที่ต่อสำหรับใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ นั้น ปี่ชวาจะต้องเป่าเพลงหลัก ๆ คือ พญาเดิน ทะแยกลองโยน สมิททอง กระจับปี่ลา โฉลก และเพลงแขกมอญ ส่วนปี่โฉน จะต้องเป่าเพลงพญาโศก ลอยลม ซึ่งก็หมายถึงการเป่าคืน โดยเอาทำนองเพลงต่าง ๆ มาเป่าร้อยเรียงกัน สำหรับเจ้าหน้าที่ที่เริ่มฝึกหัดใหม่ก็จะเริ่มหัดตั้งแต่พื้นฐานการเป่าปี่ ซึ่งขั้นตอนที่สำคัญที่สุดก็คือการฝึกหัดระบายลม การฝึกหัดขั้นตอนนี้แม้ว่าผู้สอนจะอธิบายให้ผู้เรียนฟังก็จริง แต่ในการฝึกปฏิบัติผู้เรียนต้องฝึกหัด ทดลอง และเรียนรู้ด้วยตนเองจากการปฏิบัติทั้งสิ้น ผู้สอนจะตรวจสอบว่าปฏิบัติได้ถูกต้องจริงหรือไม่ และเมื่อถึงขั้นต่อเพลงก็จะใช้วิธีการต่อเพลงแบบไทยโบราณ โดยต่อให้ทีละวรรค แล้วให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติซ้ำๆ และฝึกปฏิบัติด้วยตนเองจนกว่าจะจำได้และปฏิบัติได้ถูกต้องจึงต่อท่อนต่อไปให้จนจบเพลง

กระบวนการเรียนการสอนของสำนักพระราชวังต่อกลุ่มผู้สืบทอดทั้ง 5 กลุ่ม สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 5. สรุปกระบวนการถ่ายทอดการประโคมประกอบพระราชอิสริยยศของสำนักพระราชวัง
ต่อกลุ่มผู้สืบทอดต่าง ๆ

กลุ่มผู้รับการถ่ายทอด	เนื้อหาวิชา	การเรียนการสอน	การวัดและประเมินผล
1. เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะ	มโหระทึก ฉิ่งชัย สังข์ แตรรอง แตรฝรั่ง ปี่ชวา ปี่ไฉน เปิงมาง กลองชนะ	ไทยโบราณและเรียนรู้ จากการปฏิบัติงาน โดยตรง	ปฏิบัติงานได้จริง
2. นักเรียนวิทยาลัยในวังชาย	กลองชนะ	ไทยโบราณและเรียนรู้ จากการปฏิบัติงาน โดยตรง	ปฏิบัติงานได้จริง
3. กองดุริยางค์ทหารเรือ	แตรฝรั่ง แตรรอง สังข์	ไทยโบราณและเรียนรู้ จากการปฏิบัติงาน โดยตรง	ปฏิบัติงานได้จริง
4. ทหารบก	กลองชนะ	ไทยโบราณและเรียนรู้ จากการปฏิบัติงาน โดยตรง	ปฏิบัติงานได้จริง
5. นักเรียนเตรียมทหาร	กลองชนะ	ไทยโบราณและเรียนรู้ จากการปฏิบัติงาน โดยตรง	ปฏิบัติงานได้จริง

จากตารางแสดงว่า ความแตกต่างของกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดจะส่งผลถึงเนื้อหาวิชาที่ต่างกัน ซึ่งแสดงว่าสำนักพระราชวังในฐานะผู้ให้การถ่ายทอด ครู จะเป็นผู้พิจารณาพื้นฐานและศักยภาพของผู้เรียนก่อนที่จะให้การถ่ายทอด กล่าวคือ ในกลุ่มเจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะนั้นจะต้องปฏิบัติหน้าที่เป็นประจำ ดังนั้นจึงต้องเรียนรู้วิธีการปฏิบัติเครื่องประโคมทุกชนิดเท่าที่สามารถปฏิบัติได้ ส่วนเครื่องที่ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญ เช่น ปี่ชวา และปี่ไฉน

ก็จะถ่ายทอดกับผู้สนใจจะปฏิบัติจริง ๆ โดยเสริมแรงจูงใจว่า ถ้าสามารถปฏิบัติได้ จะได้รับเงินค่าวิชา 2,000 บาท ส่วนกลุ่มผู้สืบทอดอื่น ๆ สำนักพระราชวังจะถ่ายทอดให้กับทหารในกองดุริยางค์ทหารเรือ โดยถ่ายทอดการประโคมแตรฝรั่ง ซึ่งเป็นเครื่องประโคมที่ต้องใช้ทักษะและเวลาในการฝึกปฏิบัติงาน ดังนั้นในกรณีที่เป็นพระราชพิธีใหญ่ และเร่งด่วน ใช้แตรฝรั่งจำนวนมาก ต้องเลือกบุคคลที่มีพื้นฐานทางดนตรีที่ดี สามารถฝึกปฏิบัติได้ทันกับความจำเป็น ภายในระยะเวลาที่จำกัด ทหารในกองดุริยางค์ทหารเรือจึงเป็นกลุ่มผู้สืบทอดที่สำนักพระราชวังเลือกที่จะถ่ายทอดให้ เพื่อให้บุคลากรดังกล่าวสามารถปฏิบัติงานรับใช้ได้เมื่อพระยุคลบาทได้ทันกับความจำเป็น และเมื่อสามารถปฏิบัติได้ก็เท่ากับเป็นการช่วยดำรงรักษาวัฒนธรรมของชาติอีกส่วนหนึ่ง

ส่วนกลุ่มผู้สืบทอดคนนอกจากนี้ ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ทหารบก และนักเรียนเตรียมทหาร นั้น จะได้รับการถ่ายทอดในเนื้อหาวิชาเดียวกัน คือ การประโคมกลองชนะ ทั้งนี้เพราะกลองชนะเป็นเครื่องบ่งบอกถึงพระราชอิศริยยศ เพราะยังมีกลองชนะจำนวนมากก็เท่ากับว่าเป็นผู้มีอิศริยยศสูงด้วย เมื่อต้องใช้กลองชนะเป็นจำนวนมาก กำลังคนในสำนักพระราชวังไม่เพียงพอ จึงต้องถ่ายทอดให้กับกลุ่มผู้สืบทอดในหน่วยงานที่มีกำลังคนมาก และเป็นบุคลากรที่มีระเบียบ เพราะบุคลากรเหล่านี้จะต้องปฏิบัติหน้าที่ในงานพระราชพิธี ซึ่งเท่ากับว่าเป็นตัวแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่คนทั่วไปให้ความเคารพและศรัทธา

ในส่วนของ การเรียนการสอนนั้น สำนักพระราชวังจะให้การถ่ายทอดแก่กลุ่มผู้สืบทอดทุกกลุ่มด้วยวิธีการเดียวกัน คือ ใช้วิธีการสอนแบบไทยโบราณ คือ ผู้สอนจะปฏิบัติให้ผู้เรียนดูเป็นตัวอย่าง แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม และปฏิบัติซ้ำ ๆ จนกว่าจะปฏิบัติได้ การเรียนการสอนขึ้นอยู่กับครูผู้สอนไม่จำกัดเวลาและสถานที่ จึงจะถือว่าผ่านเกณฑ์การประเมินผล ส่วนวิธีการฝึกปฏิบัติด้วยเครื่องประโคมที่ต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติที่ซับซ้อนขึ้น เช่น สังข์ แตรทอง แตรฝรั่ง ปี่ชวา และปี่โฉม นั้น ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้จากการทดลองฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง หรือ Learning by doing อีกด้วย